

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Research Centre for Economic and Regional Studies
HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

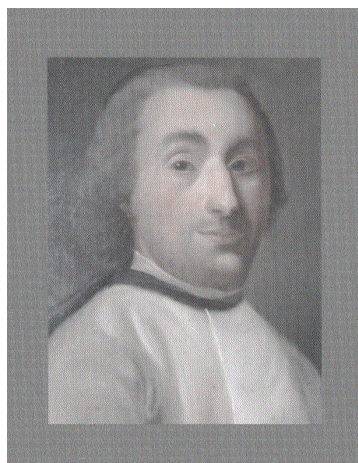
MŰHELYTANULMÁNYOK

DISCUSSION PAPERS

MT-DP – 2013/19

**Nicolas Baudeau
(1730-1792)**

**A fiziokraták „utazó
nagykövete”**

**An „economist-
philosopher”**

CSATÓ KATALIN

Műhelytanulmányok
MT-DP – 2013/19

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

Műhelytanulmányaink célja a kutatási eredmények gyors közlése és vitára bocsátása.
A sorozatban megjelent tanulmányok további publikációk anyagául szolgálhatnak.

A fiziokraták „utazó nagykövete”: Nicolas Baudeau (1730–1792)

Szerző:

Csató Katalin
ny. tudományos főmunkatárs
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet
Email: csato.katalin@krtk.mta.hu

2013. június

ISBN 978-615-5243-75-2
ISSN 1785-377X

Kiadó:
Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Közgazdaság-tudományi Intézet

A fiziokraták „utazó nagykövete”: Nicolas Baudeau (1730–1792)

Csató Katalin

Összefoglaló

Nicolas Baudeau (1730-1792), a teológus, a történész és a közgazdász nevét az elmélettörténet François Quesnay „tanítványainak”, a fiziokrata nézetek népszerűsítőinek sorában tartja számon. Nevéhez fűződik az elmélet első tudományos lapjának megalapítása, munkásságáról mégis keveset tudunk. Pedig rendkívül termékeny szerző és igen aktív gyakorlati ember volt. Életműve széles területet ölelt fel a történelmi, jogi, közgazdasági munkáktól, a kiadói és tanácsadói tevékenységen át, az új technológiák, műszaki megoldások, a korszerű kenyérgyártás folyamatának leírásáig. Írói munkássága jelentős része az ellenvéleményekkel folytatott párbeszéd: Condillac, Galiani, Graslin, Forbonnais, Necker, az „antifiziokraták” voltak vitapartnerei. Az egyik oldalon a *laissez-faire* típusú piacgazdaság, a másikon a „gondoskodó állam” hívei érveltek.

Európa szerte népszerűsítette, terjesztette, oktatta a fiziokrata tanokat. Mélyen hitte, hogy programjuk: a gazdasági verseny, a szabad vállalkozás, a szabad kereskedelem, a széles rétegeket befogadó oktatás, a szociális gondoskodás, előmozdítja az ország(ok) gyarapodását és az emberek jólétét.

A tanulmányt Nicolas Baudeau: *Explication du Tableau Economique á Madame**** művének magyar fordítása egészíti ki.

Tárgyszavak: Nicolas Baudeau, fiziokraták, antifiziokraták, piacgazdaság, szabad kereskedelem, *Explication de Tableau économique* .

Journal of Economic Literature (JEL) kód: B11, B16, H63, H74, E31, E 41

Köszönetnyilvánítás: A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az OTKA támogatta egy korábbi időszakban.

Nicolas BAUDEAU (1730-1792)

an „economist-philosopher” of the second half of the eighteenth century

Katalin Csató

Abstract

Nicolas Baudeau (1730-1792) was a theologian, historian and „economist-philosopher” of the second half of the eighteenth century. His name appears in manuals as a popularizer of the ideas of Quesnay and as the founder of the first journal of economics of the Physiocrats, but we are not familiar with his writings, although he was an original thinker and a very active practical man.

His oeuvre encompasses a wide area of historical, legal, economic, social, political and moral issues, publishing and consulting activities, down to new technologies, technical solutions, especially new techniques to produce bread. Significant part of his work was the dialogue of opinions against: Condillac, Galiani, Graslin, Forbonnais, Necker, etc., the "anti-physiocrats" being his discussion partners.

Throughout Europe he diffused and taught the doctrines of the Physiocrats. He was the travelling ambassador of their ideas. He deeply believed in their program: competition, free commerce, free enterprise, public education, social care, etc. to promote the country's (countries') prosperity and well-being.

The goal of this paper is to present some quite neglected writings of Baudeau, especially his debate over a laissez-faire economy against those who argued for the care and responsibility of State.

In the appendix see the Hungarian translation of “*Explication du Tableau économique à M*** par M.l’abbé Baudeau.*”

Keywords: Nicolas Baudeau, Physiocrats, Antiphiysiocrats, laissez-faire economy, free (corn) commerce, *Explication de Tableau économique.*

Journal of Economic Literature (JEL): B11, B16, H63, H74, E31, E 41

BEVEZETÉS

A 18. század közepe táján a francia abszolút monarchia ernyője alatt működött egy „közgazdászokból” alakult tudós kör. A gazdaság „természeti törvényeit” kutatták és kidolgoztak egy új távlatokat nyújtó gazdasági-társadalmi reformprogramot. Középpontjába a mezőgazdaságot, a vállalkozót és a szabad versenyt állították. Ők voltak a fiziokraták. A szellemi irányító François Quesnay volt.

A „tanítványok” elévülhetetlen érdeme, hogy eszméik gyorsan terjedtek és kisugároztak egész Európára. Fanatikus elkötelezettséggel, hirdették, terjesztették a tanokat és adtak gyakorlati megoldásokat. Nevük felmerül egy-egy elmélettörténeti összefoglaló műben, de több ezer oldalnyi írásaikat alig ismerjük. Megismerésüket segíti az utóbbi években a Bibliothèque nationale de France archiválási programja, amelynek keretében a klasszikus művek az interneten elérhetők. (Gallica. fr)

Nicolas Baudeau nevét is a fiziokrata nézetek népszerűsítői között tartjuk számon, pedig páratlanul gazdag életműve árnyaltabb értékelését kíván. Rendkívül termékeny szerző és igen aktív gyakorlati ember volt. Életműve széles területet ölelt fel a történelmi, jogi, közgazdasági munkáktól, a kiadói és tanácsadói tevékenységen át, az új technológiák, műszaki megoldások, kiemelten a kenyér korszerű gyártásának propagálásáig.

A filozófiától az oktatáson át fogalmak magyarázatáig terjedő publicisztikája jelentős részben az ellenvéleményekkel folytatott párbeszéd: Condillac, Galiani, Graslin, Forbonnais, Necker, az „antifiziokraták” voltak vitapartnerei.

Baudeau a fiziokrata nézetek népszerűsítésére lapot alapított-szerkesztett, többször újrakezdve. Aktív szerepet vállalt a lengyel reformgondolatok megfogalmazásában elsősorban az oktatás területén. A közpénzek rendezésére, a szegények állami ellátására, stb., tervezeteket dolgozott ki. Felvázolt egy új adópolitikát. Elgondolásai-javaslatai fiziokrata szellemben születtek. A gazdasági rend állandóságát biztosító monarchia, a „vállalkozó” állam iránti elkötelezettségében is fiziokrata volt.

Baudeau sokrétű érdeklődésének bemutatása meghaladná a tanulmány kereteit. Ezért életpályájának rövid áttekintését követően az elemzés jelentősebb műveire és vitáira korlátozódik. Kiegészíti az Explication du Tableau économique á M*** (A gazdasági táblázat magyarázata M*** Asszonynak) mű közreadása magyar nyelven.

1. ÉLETÉRŐL

Nicolas Baudeau 1730. április 24-én született Amboise-ban, egy bájos, középkori formáját ma is őrző Loire menti kisvárosban. Napjainkban a település a királyi rezidenciaként szolgáló kastélya mellett arról ismert, hogy Leonardo da Vinci itt töltötte életének utolsó éveit, s itt halt meg, a legenda szerint I. Ferenc francia király karjaiban 1519. május 2-án. Lakóháza ma múzeumként látogatható.

Nagyszülei a várostól délre eső Athée-sur-Cher városkában éltek, ahol kisebb szőlőbirtokot műveltek. Unokájuk azonban Amboise-ban született, mivel apja odanősült és ahol szabómesterként dolgozott. Felesége, anyai részről tekintélyes amboise-i családból származott. (Apai részről nagyanyja háromszor ment férjhez. S bár sikeres házasságai révén vagyona szépen gyarapodott, a viszonylag nagyszámú örökösök miatt unokájának belőle kevés jutott.)

Nicolas Baudeau sok kortársához hasonlóan egyházi ösztöndíjjal teológiai tanulmányokat folytatott. 1750-ben nagyanyja halálát követően anyagi okokból, a távoli Périgrod Chancelade ágostonrendi kolostorban lett reguláris kanonok. (Szent Ágoston szabályait követő szerzetesek megnevezése.) Ez a vidék igen gazdag volt római emlékekben és a kolostor lakói maguk is folytattak kutatásokat. Baudeau is bekapcsolódott a régészeti feltárások munkálataiba. Ennek kapcsán a bordeaux-i irodalmi, tudományos és művészeti akadémiai társaság tagja lett, mely eseményt órában köszöntött.

1758-ban azonban hirtelen Párizsba ment. Okát csak találgatni lehet. Felmerült, hogy talán XIV. Benedek pápa halála (1758) készítette arra, hogy gyorsan kiadót keressen művéhez, a pápa *Opus de Servorum Dei Beatificatione, et Beatorum Canonisatione* c. értekezéséhez fűzött észrevételeihez. [Baudeau (1)]. De kiadóra várt Périgrod történetét feldolgozó munkája is [Baudeau (2)], amelynek megjelentetését e vidékhez erősen kötődő Bertin támogatta.

Párizsba kerülve Baudeau érdeklődését a politika és a közgazdaságtan kötötte le. Bertin pénzügyminiszter a hétéves háború (1758-1763) befejezését követően az ország intendánsaihoz fordult, hogy fejtsék ki nézeteiket egy arányosabb, egészségesebb, adórendszerről. Ebből az alkalomból készítette el Turgot, akkor még Limoges intendánsa, töredékben maradt tervezetét az adókivetésről [Turgot (1)] és ebből az alkalomból írta meg Mercier de la Rivière, Martinique intendánsa az adózás elveiről szóló művét. [Mercier(1)].

¹ Henri Léonard Jean-Baptiste BERTIN (1719-1792). Pénzügyminiszterségét követően huszonhárom éven át töltött be különböző miniszteri posztokat. A gazdasági liberalizmus kezdetét 1763. május 25-i rendeletétől számítják, melyben engedélyezte a gabona szabad kereskedelmét az ország egyes tartományai között.

Bertin felhívására Baudeau három *Mémoire*-ban vetette papírra adóreform-tervezetét. S bár kiváló stílusát és éles elméjét a pénzügyi bizottság elismerte, javaslatait elvetette. Baudeau viszont munkáját annyira megalapozottnak, részleteiben is kidolgozottnak tartotta, joggal, hogy írásait 1763-ban publikálta. [BAUDEAU (3)].

A tudós közgazdasági gondolatok elterjesztésére heti lapot alapított *Ephémérides du citoyen ou Chronique de l'Esprit National*² címmel. Bevallotta az angol *The Spectator*³ szerkesztési elveit követte. Ekkor még merkantilista nézeteket vallott, de rövidesen a fiziokrata iskola híve és a társaság titkára lett. Dupont de Nemours szerint a fordulat Le Trosne-nal folytatott vitájához köthető.⁴ 1768. májusában azonban váratlanul átadta a lap szerkesztését Dupont de Nemours-nak és Lengyelországba⁵ távozott elfogadva Vilnius hercegérsekének, Ignacy Massalskinak meghívását. Massalski javaslatára Vilniustól nem messze Vidzinisky prépostjává (*prévot mitré*) nevezték ki megfelelő jövedelmet folyósítva számára.

Baudeauval Massalski Mirabeau márki keddenkénti összefüggéseinek találkozhatók, amelyen megfordultak a lengyel arisztokrácia felvilágosult képviselői is. Massalski feltehetően Baudeau II Poniatowski Szaniszló Ágost reformelképzeléseiért lelkesítő írásaira⁶ figyelt fel. (1764-1795 között Lengyelország királya, Litvánia nagyfejedelem volt, aki II. Katalin cárnő erőteljes támogatásával került a trónra.) Az uralkodó gazdasági, társadalmi és kulturális reformok sorozatával próbálkozott, átalakította az iskolarendszert, pártfogolta a mezőgazdaságot és a gazdasági ismeretek terjesztését.

² *Ephémérides du citoyen ou Chronique de l'Esprit National*. 1765-1772. Paris, Delalain. (A sokféle közkézen forgó változattal szemben ez a pontos címe) (A polgár feljegyzései (efemeridák) avagy a nemzeti szellem krónikája.) 1767. januárjától a folyóirat alcíme: *Bibliothèque raisonnée des sciences morales et politiques*. (A morális és politikai tudományok értelmező szótára). Főszerkesztő Baudeau 1765-től 1768-ig, Du Pont de Nemours 1768 májusától 1772-ig. Eleinte hetilapként hetente kétszer hétfőn és pénteken jelent meg, először 1765. november 4-én hétfőn, majd havi lap lett. 1766-tól az egyes számokat kéthavonta kötetben is kiadták. 1774 decemberében Baudeau újraindította a lapot *Nouvelles Ephémérides Economiques ou Bibliothèque raisonnée de l'histoire, de la morale et de la politique* (Új gazdasági efemeridák, avagy a történelem, az erkölcs és a politika értelmező szótára) címen. 1776 júniusáig jelent meg, havonta, összesen 18 kötetben. 12 évvel később 1788-ban Baudeau újra próbálkozott, de három hónap után a lap végleg megszűnt.

³ *The Spectator* Európa-szerte rendkívül népszerű angol napilap volt. Franciaországban 1720 és 1789 között legalább száz olyan periodika jelent meg, amelyik szerkesztési elveiben a *Spectator*t követte. Magyarországi befogadásának történetéről l. [Szemlélő].

⁴ A Dupont de Nemours szerkesztésében megjelenő *Journal de l'agriculture du commerce et des finances* (Mezőgazdasági, kereskedelmi és pénzügyi újság) 1766. márciusi számában Le Trosne közzétett egy, az *Ephémérides* szerkesztőjének címzett levelet, amelyben figyelmébe ajánlott egy új tudományt. Baudeau az *Ephémérides* 1766. áprilisi számában közölte Le Trosne levelét, jelezve ellenérveit. És arra kérte, hogy válaszát lapjában tegye közzé. Ettől kezdve névtelenül, vagy névvel vállalva megindult egy vitasorozat közöttük, de az *Ephémérides* 1766. október 3-i számában Baudeau már fiziokrata terminológiát használt nevével vállalt cikkében. A mérvadó, meggyőző mű számára MIRABEAU: *L'ami des hommes* (Az emberek barátja) című könyve volt.

⁵ Ebben az időben a Lengyel Királyság és a Litván nagyhercegség nemzetközössége.

⁶ Cikkei, szám szerint öt darab *De l'éducation nationale* (A nemzeti oktatásról) címen jelentek meg a *Les Ephémérides du citoyen*, Paris 1765 novemberi és 1766 augusztusi számaiban, az I-V. kötetekben.

Csakhogy amikor Baudeau megérkezett, Lengyelországban háború folyt. A hazafias érzelmű, orosz-ellenes nemesség és a reformokkal megsértett egyházi méltóságok megalakították a Bari Konföderációt (Ukrajnában) 1768 februárjában és felláztak. A felkelés, s a nyomában kitört lengyel ellenes ukrán parasztmozgalmak Lengyelország felosztásához vezettek. Először 1772-ben, (Oroszország, Poroszország és Ausztria között), másodszor 1793-ban (Oroszország és Poroszország között) és harmadszor 1795-ben (Oroszország, Poroszország és Ausztria között). A cári hadsereg négy évi kemény harcban leverte a konföderációt és a három, a Habsburg, a Romanov és a Hohenzoller monarchia új területeket vehetett birtokba Európában. Franciaország ebben a háborúban a törökök oldalán a konföderációt, a vesztes félt támogatta.

Baudeau 1768 novemberétől 1769 februárjáig Massalski kérésére Varsóban tartózkodott. Élénk társasági életet élt, amerre megfordult érvelt a szabad gabonakereskedelem, a parasztgazdaságok támogatása, a felvilágosult uralkodó feladatai és más, Lengyelországot felvirágoztató tervei mellett. Egy fogadás alkalmával a királlyal hosszan elbeszélgetett.

Nem tekinthető tehát véletlennek, hogy a lengyel arisztokrácia és a középnemesség körében a francia felvilágosodás hatására formálódó lengyel filozófiai gondolaton belül kialakult a fiziokrata iskolának egy lengyel vonala. A fiziokratizmus egyetemi tananyag volt a jövő elitjét képző, 1740-ben alakult varsói piarista *Collegium Nobilium* egyetemen, s az 1765-ben királyi kezdeményezésére létrejött katonatisztképző intézményben.

Az első fiziokrataként számon tartott híres piarista pap Antoni Poplawski (1739-1786) előadásait Baudeau *Première introduction á la philosophie économique* című műve alapján tartotta és a kormányzási elveket a *“Tableau économique”* szempontjai szerint akarta már elemi szinten oktatni.

Hieronim Stroynowski (1752-1815) püspök, közgazdász, a vilniuszi egyetem rektora és ugyancsak közgazdász öccse Walerian Stroynowski (1759-1784) és más kollegák fiziokrata politikai gazdaságtant tanítottak Litvániában. Fiziokrata nézeteket vallott a lengyel felvilágosodás egyik, sokoldalú, sokféle pozíciót betöltő vezéralakja, a pap Stanislaw Staszic is (1755-1826), aki a mezőgazdaságban jelölte meg a gazdagság fő forrását és megalapította az első mezőgazdasági szövetkezetet 1816-ban. És fiziokrata műveltséggel rendelkezett a reformmozgalom másik kiemelkedő személyisége, egy időben a krakkói Jagello egyetem rektori tisztségét is betöltő Hugo Kollataj (1750-1812). A krakkói egyetem professzorainak fiziokrata elkötelezettsége azonban már nem volt olyan szoros, lazított rajta Adam Smith és az angol liberális politikai gazdaságtan ismerete.

1769 márciusában Baudeau Szent-Pétervárra utazott. Utazásának hivatalos céljaként a császári könyvtárban fellelhető szent kínai könyvek tanulmányozását és a paraszti életmódot népszerűsítő előadását jelölte meg. Valójában Massalski közvetítő szerepre kérte fel. Jelenléte

azonban politikailag kínos, mivel a francia állam a konföderációt támogatja (szemben az oroszokkal) és még friss élmény Mercier de la Rivière botrányos távozása is. (Részletesebben l. [CSATÓ (5)]. Baudeau így már júliusban visszatért Litvániába, majd augusztusban Franciaországba. (Lengyelországi utazásáról részletesen [MARTY]) Királpártisága miatt viszonya megromlott az időközben Poroszországba visszavonult Massalskival.

Baudeau azonban Párizsból is tartotta a kapcsolatot a lengyelekkel. Számos írásában kísérté figyelemmel az eseményeket és küzdött az állam szétesése ellen. [BAUDEAU:(9),(10)] Összetartására a fiziokrata gazdasági programot találta alkalmasnak. Első és legfontosabb lépésnek a jobbágyok felszabadítását jelölte meg, és ezzel párhuzamosan a mezőgazdasági termelés korszerűsítését. Elképzelésében számos lengyel fiziokrata támogatta, közöttük Stanislaw Leszczyński (1677-1766) korábbi lengyel király is, legalábbis utolsó éveinek filozófiai írásaiban.

Baudeau Lengyelország jövője szempontjából különösen fontosnak tartotta az adóbevételek biztosítását. Jelentős közjövedelem nélkül, mondta, az ország nem lesz képes a külső hódításnak ellenállni, a belső anarchiát legyűrni és a kormányzás hatalmas és bölcs munkáját elvégezni. Baudeau a fiziokrata elvekkel összhangban egyetlen adót javasolt. A nettó termék, vagyis a földtulajdonosok jövedelemének adóztatását. Mértékét a földjövedelem 3/10 részében állapította meg. Ezzel egy időben ajánlotta a mezőgazdasági termékekre, iparcikkekre kivetett közvetett adók eltörlését. A közvetett adó, érvelt, áthárítható típusú adónem, s végső soron a tulajdonosok fizetik. Beszedése pedig költséges az ország nagy kiterjedése, gyéren lakott területeinek rossz infrastruktúrája miatt.

A felvilágosodás gondolkodásában fontos helyet foglaltak el a pedagógiai kérdések. Franciaországban a jezsuita oktatási-nevelési felfogás dominált az oktatásügyben. A jezsuita rend 1762-ben történt feloszlását követően hirtelen hiány támadt pedagógusokból, a kollégiumokban kevés lett a tanár. Az intézményrendszer átszervezésének alapkérdése: magánnevelés legyen vagy közoktatás.

A reformjavaslatok sorába tartozott a francia nyelv, a francia nyelven történő fogalmazás, a matematika, a természettudomány, a történelem tárgyak súlyának növelése, a latin nyelv visszaszorítása, tehát új tantervek készítése, új tankönyvek írása, stb. Európa több országában a franciákat kérték fel az új oktatási programok összeállítására. Diderot elkészíti javaslatát *Plan d'une université (Tervezet egy egyetemről)* II. Katalin cárnő számára, a svéd király felkérésére Le Mercier de la Rivière tanulmányt írt a közoktatás bevezetésének szükségességéről. [MERCIER: (2)*] A filozófusok mellett tehát az elméleti vitákban jelen voltak a közgazdászok is. És egyes "filozófusokkal" szemben (Rousseau, Voltaire) a köznevelés, az elemi szintű ingyenes közoktatás bevezetése mellett érveltek. Úgy gondolták, hogy első lépésként fel kell számolni az analfabétizmust, amivel persze együtt járt a

tantárgyak, a tanterv átalakítása, a korszerű, hasznos ismeretek anyanyelvű tanítása. (A köznevelésről folytatott vitákról részletesen l. [MORTIER])

Lengyelország számára 1772-es felosztását követően sürgőssé vált az oktatási rendszer átformálása és a hazai nyelven folyó tanítás irányába történő nyitás. 1773. október 14-én a Szejm és Poniatowski király kezdeményezésére egyfajta oktatási minisztériumként Nemzeti Oktatási Bizottság alakult a hazai oktatási rendszer teljes vertikumának átalakítására. A Bizottság vezetésében Massalski szerepet szánt Baudeau-nak is, ő azonban korábbi konfliktusai miatt felkérését elutasította, így helyette Dupont de Nemours utazott Lengyelországba. Baudeau viszont tagságot vállalt egy Franciaországban működő bizottságban, s ebbeli minőségében kidolgozott több képzési programot is a lengyel iskolák számára.

Turgot pénzügyminisztersége idején, Baudeau-nak sikerült újraindítania a fiziokraták lapját. A *Nouvelles Ephémérides* hasábjain válaszolt Necker nagy vihart kavart könyvére, Condillac abbé gazdasági fejtegetéseire, Voltaire kritikájára, bírálta Calonne⁷ pénzügypolitikáját, stb.. Turgot bukása számára Auvergne-ba való száműzetését hozta. Tevékenységében hosszabb szünet következett.

Az 1780-as években a monarchia második leggazdagabb emberének Chartres hercegének, az Orléans-i régens unokájának, Louis-Philippe-Joseph (aki a forradalom alatt a Philippe-Égalité nevet kapta), üzleti ügyeit intézete. Az évtized vége felé az adórendszerről és Franciaország pénzügyi helyzetéről írt nagyszabású munkája *Idées d'un citoyen...* ([BAUDEAU: (14)]) és a *Nouvelles Ephémérides Economiques* újraindítása egy újabb visszatérési kísérlet szűkebb területére.

Életének utolsó időszakában monarchia iránti elkötelezettsége felerősödött, talán őt tekinthetjük a legkonzervatívabb felfogású fiziokratának ebből a szempontból. Határozottan visszautasította Calonne felkérését a közigazgatás decentralizálását előkészítő tervezetek elkészítésére. Motiválhatta az is, hogy a fiziokraták a monarchiát tartották a legcélszerűbb

⁷ Charles Alexandre de CALONNE (1734-1802), pénzügyminiszter, (1783-1787), pontosabban a pénzügyek főfelügyelője (*contrôleur général des Finances*) államminiszteri rangban. (XVI Lajos idején az Előkelők Tanácsába tartozók rangja. A taggá válás királyi jogkör volt.). A történészek ellentmondásos képet festenek személyéről és tevékenységéről. Fiziokrata szellemű pénzügyi-gazdasági reformintézkedéseit kortársai szemében hiteltelenítette korrupció, tékozló, fényűző életvitele. 1787-ben rávette a királyt, hogy hívja össze az Előkelők Gyűlését, amely eseményre utoljára 1626-ban került sor. Szándéka szerint az államháztartási hiány nyilvánosságra hozásával Necker befektetésén túl, (többlet helyett hiány van!), a Gyűlés támogatását kívánta megszerezni új adópolitikájához. Általános meglepetésre a nemesi adómentességet eltörlését javasoló reform elveit a földbirtokosok módosított formában ugyan, de megszavazták. (Az adó alapja a bruttó össztermék helyett a nettó össztermék értéke lett, természetbeni fizetés helyett készpénzben, limitált termelésnövekedésre figyelemmel). De realizálását Calonne távozásához kötötték. Kegyesztetten Németországba, majd Londonba távozott. 1802-ben visszatért és még abban az évben meghalt. Az Előkelők által elfogadott földadótörvényt a forradalom is megtartotta és kisebb változtatásokkal az első világháborúig érvényben maradt. Egyes történészek véleménye szerint az Előkelők Gyűlésének összehívása hibás döntés volt, mivel siettetette a francia forradalom kitörését.

kormányzati formának. A fékek és ellensúlyok rendszerével szemben egy erős uralkodóban látták az általános akarat érvényesítésének biztosítékát.

Halálának pontos időpontját és okát nem ismerjük. Egyes életrajzírói szerint elméje megzavarodott és 1792 körül önkézzével vetett véget életének.

2. MŰVEIRŐL

1771-ben jelent meg Baudeau már említett terjedelmes műve [BAUDEAU: (8)], amelyben elméletileg megindokolt gyakorlati megoldásokat adott arra vonatkozóan, hogyan kell átalakítani a pénzügyi és fiskális politikát. **Adóalapú** pénzügyi irányítást javasolt **hitelek** felvétele helyett. (Mint később Turgot.) Éves költségvetést, rugalmas, a valós kiadásokhoz igazodó bevételekkel, fix összegű bevételek helyett, alacsony beszédési költségek mellett. (Ez elsősorban az adóbérlők kiiktatását jelentette). Vagyis a százalékos, az indirekt adókra jellemző adórendszer helyett az egyösszeg jellegű adókivetésre való áttérést.

Az összes indirekt adónemet, a sóadót, személyi adót, vámokat, stb. meg akarta szüntetni és helyükbe a felosztási típusú adókivetést kívánta bevezetni (*Royal subsidium*). Ez úgy működött volna, hogy a király, vagy egy bizottság meghatározza az államkincstár kiadásait és ehhez rendeli a beszedendő adó összegét. Ezt az összeget azután bizonyos szabályok szerint leosztja a tartományok, a tartományokon belül az egyes kerületek és községek szintjére. Baudeau a szabályokat is részletesen kidolgozta. Alapelveként fektette le az általános adófizetési kötelezettséget, a nemesektől a földművelőkön és iparosokon át a kereskedőig. Ez egy radikális de nem fiziokrata szellemű adóreform terve volt, mivel rendszerükben az adó a földtulajdonosok nettó jövedelmét terhelte.

Az állam **rendkívüli** szükségleteire, átmeneti pénzhiányának fedezésére rendkívüli adó kivetését javasolta kölcsönfelvétele helyett. A következőképpen okoskodott: a kincstár rendszeres kiadásainak rendszeres adóbevételei, rendkívüli kiadásainak pedig rendkívüli adókivetés legyen a forrása. Ha az állam kölcsönhöz fordul, akkor a törlesztés kamatokkal növelt összegével a következő év rendszeres évi bevételeit kisebbíti, mivel abból, annak terhére fizeti.

Az államkölcsön felvétele ellen több, a mai pénzügyi irodalomban szinte valamennyi ismert érvet felsorakoztatott Úgy ítélte meg, hogy a magas kamatok megdrágítják a befektetéseket, visszafogják a mezőgazdasági és ipari beruházásokat, következésképpen a gazdasági növekedés lelassul.

De hibás okoskodásnak tartotta azt is, ha az állam kiadásaival takarékoskodik. A helyes pénzügyi politika, mondta Baudeau, finanszírozza a **szükséges** kiadásokat. Ad elegendő pénzt az uralkodó kastélyainak és általában a régi épületek karbantartására, a személyzet ellátására, a tisztviselőket pontosan fizeti, az érdemeket elismeri, a tehetségeket bátorítja, az ország hatalmát biztosító hajózást és a katonaságot jól felszereli, a kereskedelmet és ipart támogatja, vagyis nem takarékoskodik olyan jellegű kiadásokkal, amelyek az országot felvirágoztatják és hatalmassá teszik. A jó célok mellett azonban a kiadásokat jól is kell elkölteni, - hangsúlyozta.

A mezőgazdasági termékforgalom, elsősorban a gabonakereskedelem szabadságának fontosságát hangsúlyozó írások sorában jelentős *Avis au peuple*, címen publikált terjedelmes műve,[BEAUDEAU: (7)]. Három értekezés, amelyben a szerző az elméleti kérdések felvetése mellett gyakorlati megoldásokat is adott. „Több” fogyasztás a termelékenység javulásából származhat – mondta, s ebből a szempontból a teljes vertikumot áttekintette. A gabonakereskedelem törvényi szabályozásától, a gabonaórlás és kenyérfeldolgozás korszerű, termelékenyebb technikáján át a helyes árarányokig.

Az elméleti rész három fő kérdésre koncentrált: Előnyös-e a nép számára a teljesen és tökéletesen szabad gabonakereskedelem? Milyen hátrányokkal jár? S ha a gabonaellátás kormányzati feladat, milyen eszközök állnak rendelkezésér?

Mielőtt a szabad gabonakereskedelem előnyeit áttekintenénk osszuk két csoportra a nemzetet - írta Baudeau. Vannak az eladók (akik az élelmiszert megtermelik) és vannak az (örökös) vevők. Az eladók természetesen abban érdekeltek, hogy a lehető legdrágábban adjanak el, a vevők ellenben abban érdekeltek, hogy a lehető legolcsóbban vásároljanak. Ugyanakkor a vevőknek az is érdekük, hogy az eladók annyi jövedelemmel rendelkezzenek, amennyiért megéri nekik foglalkozásukat fenntartani, s ezzel munkaalkalmat és jövedelmet biztosítani. De a termelőknek is fontos, hogy legyen fizetőképés kereslet termékeik iránt, mert különben nem térül meg valamennyi, a termelésbe fektetett költségük. Hiszen bevételüket a gabona ára biztosítja és csak azzal arányosan költhetnek.

Szabad kereskedelem esetén megtörténhet - vélte Baudeau - hogy az érdekek egybeesnek, s a gabonának kialakul egy sem túl magas, sem túl alacsony ára. A kereskedelem kiegyenlítheti az eltérő természeti adottságokból és időjárási viszonyokból adódó termelési árak közötti különbségeket. Szabad kereskedelemben létrejöhet egy természetes ár, amely valamivel magasabb lesz (nem csökken annyira, mint amennyire csökkent volna) a bőséges termésű helyeken/években és valamivel alacsonyabb lesz (nem lesz olyan magas, mint amennyi lett volna) az éhínséggel küzdő területeken.

Ez a természetes ár tehát egy viszonylagos ár, amely változhat a természeti és infrastrukturális adottságoktól függően. És egyben igazságos ár is, mivel megsegíti a bőséggel

vagy éppen ínséggel sújtott területek lakosságát. Baudeau példákkal is igyekezett bizonyítani, hogy a szabad gabona kereskedelem sem Hollandiában, sem Angliában, Genfben, vagy Szicíliában nem járt éhínséggel. (Mint tudjuk ez éppen Franciaországban nem igazolódott be.)

Jár-e valamilyen hátránnyal a teljesen szabad gabonakereskedelem? Kérdés feltevés voltaképpen a Colbert által követett gazdaságpolitikára reflektált. Arra a gyakorlatra, hogy mesterségesen alacsonyan tartott élelmiszerárakkal biztosították az iparcikkek exportját, s ezáltal a kereskedelmi mérleg aktívumát. Az elgondolás további vonzata volt vagy lett volna, hogy a beáramló pénzmennyiség hatására az árak megemelkednek, jövedelmek keletkeznek, növekszik a belföldi foglalkoztatottság és a belföldi kereslet.

Baudeau ezzel szemben úgy gondolkozott, hogy az országba érkező pénzmennyiség az árakat megemeli ugyan, de egyúttal a népet el is szegényíti. A többlet-jövedelemből ugyanis nem lesz több munkahely, mert a pénz a kereskedőknél reked, őket gazdagítja.

Az értekezés harmadik fő kérdéscsoportja alapján véve a gabonarendtartás merkantilista gyakorlatára vonatkozott. Európa-szerte az államok elvitathatatlan feladata volt, hogy biztosítsák a szegények ellátását a gyakorta visszatérő éhínségek idején. (A kereskedelem szabadsága a bőven termő években rendszerint nem volt probléma). Ennek érdekében nagy gabonaraktárakat építettek és az állam szabályozta a gabonaárakat, voltaképpen a kínálatot.

A gabonakereskedelemtől és a kenyérárakról folytatott vita a hatvanas évek elején Franciaországban (és Skóciában) arról szólt, hogyan kell biztosítani a városok ellátását és hogyan kell szabályozni a gabona exportját és importját. Piaci vagy hatósági eszközökkel? A vitázó felek jelentős része azzal érvelt, hogy meglehet, hosszú távon a piaci árak stabilizálódnak, de a spontán piaci események rövid távon mérhetetlen emberi szenvedést okoznak és éhséglázadással járnak. Rövid távon ugyanis megtörténhet, hogy a kínálat nem alkalmazkodik rugalmasan a helyi körülményekhez, mondjuk az elmaradott infrastruktúra miatt, és az emberek éhen halnak.⁸ A kormánynak ezért kötelessége, és az igazságosság is megköveteli, hogy szabályozza a kínálatot.

Baudeau a vitába bevonta a gazdaságosság szempontját is. A hatóságilag megállapított egyen-árak nem tükrözik a helyi termelési feltételeket, mondta, a gabonakészletek tartása pedig sokba kerül. A gabonátárolók megépítése, fenntartása, feltöltése és őrzése tőkeigényes megoldás, drágább, mint a szabad kereskedelem. De helytelennek tartotta azt az Angliában

⁸ Galiani abbé elmesélte, hogy látta Rómában az éhínség idején, hogy az utak mentén mindenütt csont sovány holttestek heverték. Látványuk győzte meg arról, hogy korábbi nézeteit átértékelve a szabad gabonakereskedelem ellen érveljen.

folytatott gyakorlatot is, amely szerint egy bizonyos livre/mérő ár alatt jutalmazták az exportőrt, felette pedig az importőrt.⁹ Szükségtelenül költséges és sietteti a folyamatot – vélte.

Baudeau, mint a fiziokraták általában, megalkuvás nélkül ragaszkodott a gabonakereskedelem (export-import) szabadságához. A teljes és tökéletes szabadságához, valamennyi nemzetre kiterjedően. A gabona ugyanis csak akkor képes a hiánnyal sújtott területekre eljutni, ha kereskedelme a globális térben szabadon mozoghat. (Smith ehhez hozzátette, hogy maga a termelés is a bőséges hozamú területekre szakosodna). De óva intett attól, hogy az emberek a "félig megadott szabadságot" összekapcsolják a teljes szabadsággal, és tapasztalt nehézségeiket a szabad kereskedelem rovására írják.

A tisztánlátás valódi eszközének a kormányzat kezében Baudeau az oktatást, a felvilágosítást tartotta. A tudatlanság az ember legfőbb ellensége, annál csak a hamis tudomány rosszabb, - mondta. A népet fel kell világosítani arról, hogy az igazságos és jótékony kormánytól származó törvény értelemmel bír és hasznos. Az embereknek meg kell tanulniuk, hogy a nézetek sokfélék lehetnek, meg kell tanulniuk nézeteiket ütköztetni és vitákban megvédeni.

Az *Értekezés* harmadik részében Baudeau aprólékos pontossággal leírta a kenyér különböző típusait és készítésük technikáját. Hányféle kenyeret lehet sütni, milyen lisztből, milyen keverési arányok betartásával. (A korabeli kenyérfajták és készítési módok megismerésére hasznos olvasmány). És ismertetett egy újfajta őrlési és sütési módszert, amelynek használatával a kenyérára csökkenthető. (1767-es esztendőben a gyenge termés magas gabonaárakat hozott). Mirabeau nem késlekedett, s hamarosan fel is állított a birtokán néhány, korszerű technikával őrlő malmot és sütődét és a hivatalos árnál egyharmaddal olcsóbban árulta a korábbinál jobb minőségű kenyeret. Próbálkozása annyira sikeres volt, hogy számos előkelő személyiség követte példáját.

Baudeau vissza-visszatérően hangsúlyozta, csakis a piacon, a szabályozásoktól és kötöttségektől mentes piacon lebonyolított adás-vételek tekinthetők a politikailag helyes és igazságos kereskedelemnek. A piacon a terméküket eladni szándékozó termelők és a pénzeszközök birtokában lévő vásárlók szabad alkuja kialakítja a „helyes” árakat. "Ha valaki teljesen szabadon dönti el, hogy eladjon-e, hol tegye azt, mikor és milyen áron: nos ez megsokszorozza majd a vásári árusok számát és biztosítja a nép számára a létfenntartási javakat."¹⁰ - írta.

Tökéletes és szabad versenyben az eladók számát a profit szabályozza. Csökkenésével párhuzamosan az eladók száma is fogyatkozik. A privilégiumokat élvező korporációk

⁹ Az 1772-es angol gabonatörvény a gabona exportjának tilalmát és szabad importját kötötte árlimithez. Necker három évvel később hasonló rendszer bevezetését javasolta [Necker (1.)].

¹⁰ "Pleine liberté de vendre á son gré, pour le lieu, pour le tems et pour le prix: voilà ce qui multiplieroit les Forains et assureroit au Peuple sa subsistance."

azonban növelhetik az árakat ha számuk növekszik, mivel nem valódi versenyben növekszik történik.

Franciaországban a gabonakereskedelem korlátozásáról, vagy szabadságáról folytatott elméleti viták, s még inkább lecsapódó elbizonytalanító, kibe-csuki gyakorlata kaotikus állapotokat teremtett. A hatvanas évek végén az évtized elején bevezetett szabadkereskedelmi intézkedésekkel szemben a Galiani, Diderot, Voltaire, s részben Necker, stb. által képviselt liberalizáció ellenes vonal győzött. A pénzügyminiszteri hivatal elfoglaló Terray abbé¹¹ gyorsan visszatért a szabályozott gabonapiaci rendtartáshoz. (Emlékezzünk 1763-ban Bertin feloldotta a gabonaszállítások belföldi korlátozását valamint az eladási hely és ár szabályozását.)

Turgot alighogy pénzügyminiszter lett, 1774-ben eltörölte Terray kereskedelmi tevékenységeket korlátozó rendeleteit, felszabadította a gabonakereskedelmet a külföldre történő export tilalmának fenntartása mellett. Így próbálta megállítani a gabona árának emelkedését és megelőzni az éhínséget. De rendelkezéseit hevesen támadták a parlamenttől kezdve az egyszerű emberekig. Az éhező tömegek most is, mint 1767-68-ban megrohamozták a magtárakat, a raktárakat, a hajókat. Turgot próbálta megfékezni a zavargásokat, rögtönítélő bíraskodást és akasztásokat rendelt el. „Turgot, akit heves röpiratokban bíráltak a politikája miatt, meg volt győződve róla (és ebben a mai napig sok történész együtt érez vele), hogy a "lisztháború" egy gondosan kitervelt összeesküvés volt, és a lázadók megjátszották, hogy éheznek, csak hogy bosszantsák a kormányt.”¹² - írja Schama.

Nem bölcs dolog a gabonaforgalmat a gazdasági körülményektől függetlenül szabaddá tenni – figyelmeztetett Necker, aki maga alkalmazta is ezt az elvet, amikor az 1787-88-as természeti csapásoktól sújtott ínséges években megtiltotta a szabad gabonakivitelt. Szavait azonban Turgot személyes sérelemként élte meg.

Necker¹³ [NECKER: (1.)] című írására¹⁴ Baudeau [BAUDEAU (12)] művével reagált. Bírálatának éle Necker gazdagság-felfogása ellen irányult és szemére vetette szabad kereskedelem ellenességét is.

¹¹ Joseph Marie TERRAY (1715-1778) XV Lajos pénzügyminisztere 1769-től 1774-ig. Maupeau és Aiguillon alkotta triumvirátus harmadik tagja.

¹² Simon SCHAMA: *Polgártársak A francia forradalom krónikája*. 2001. Európa 119. o.

¹³ Jacques Necker (1732-1804). Korának nagyformátumú, elismert pénzügyi szakembere, aki háromszor töltötte be a pénzügyminiszteri posztot XVI. Lajos uralkodása alatt: 1776-1781, 1788-89, 1789-90 években. Több ízben kegyvesztett. Az államháztartás, a közpénzekkel való ésszerű gazdálkodás, a kiadások terén elrendelt nagyfokú takarékoság, a pénzügyek átláthatóságára tett kísérleteivel érdekeket sértett s ebbe mindig belebukott.

¹⁴ Necker véleménye szerint az állam prosperitása polgárainak jólétén és az állam erején mérhető le. Kellő védelmi képesség nélkül a jólét mulékony, csak addig tart, hogy elmúltával legyen mit sajnálni - írta. Ippal rendelkező ország iparcikkei ellenében hozzájuthat a külföld termékeihez és nemesfémekhez. Gazdagsága és népessége mezőgazdasága károsítása nélkül növekedhet. Necker következőképpen a gazdasági fejlettség fokához, az ipar fejlettségéhez kötötte a gabona szabad kereskedelmének engedélyezését.

1771-ben jelent meg névtelenül [BAUDEAU (7)]. Ekkor 41 éves volt. Schumpeter a legfontosabb négy ortodox fiziokrata munkák sorába helyezte. S bár Baudeau a bevezetésben Quesnay-t Európa Konfuciusának nevezte, magát inkább Mirabeau tanítványának tekintette, amint erre könyvének alcíme, "*Az Emberek Barátja tanítványa*" is utalt. Mirabeau-tól tanulta a *Tableau économique* értő használatát, s tudását a [BAUDEAU (5)] művében hasznosította.¹⁵

A *Première Introduction* didaktikus, rendszerező munka, a fiziokrata "gazdaságfilozófia" rendszerszerű leírása, a kifejezéseket, szakterminusokat értelmezi, pontosítja. Definálja a különböző fogalmakat: élelmiszer, nyersanyag, gazdagság, jószág, társadalom¹⁶, stb.. Műve egyfajta elemi szintű fiziokrata kurzus, A. Dubois szavai szerint [BAUDEAU (7) p. X.]. Nem alkottam újat "az elemzés ugyanis még nem alkotás" - zárta Baudeau előszavát. Egyszerű és világos rendszert kívántam adni, amelyet követve könnyen érthető és a gyakorlatba átvihető a civilizált államok karaktere.

Baudeau a tevékenységeket jellegük szerint osztotta fel. Egy civilizált államban az emberek háromféle mesterséget űznek, írta, az élelmiszerek és nyersanyagok előállítói a termelőmesterek, vagy termelő mesterséget, (szóhasználatában *l'art fécond ou productif*) az ezeket a termékeket átalakító és forgalmazó emberek a terméktelen, vagy meddő mesterséget (*l'art steril ou non productif*). A hatalomra tartozik az állam virágzásának háttérét biztosító oktatás, védelem és igazgatás megszervezése, szóhasználatában ez a társadalmi mesterség (*art social*). (Társadalmi feladatnak tartotta a földtulajdonosok beruházásait is, amelyekkel megkönnyítik a földművelést.) E közhatalmi funkciókat gyakorlók, nevezetesen az uralkodó és a földtulajdonosok alkotják a társadalom első osztályát.

Az államnak tulajdonított szerep-felfogásából következett, hogy Baudeau a magán tulajdon mellett az állami tulajdont is elismerte. A működtetéséhez szükséges tőkét nevezte uralkodói előlegeknek, azaz *les avances souveraines*-nek. A fiziokraták által megkülönböztetett földtulajdonosi, eredeti és évi előlegek mellett ezzel egy negyedik fajta előleget is számon tartott. (A *l'art social* és a *les avances souveraines* Baudeau elméletének sajátosságai). Az állam működteti és fejleszti a közlekedési-hírszolgálati, a jogi, katonai, politikai védelmi infrastruktúrát, valamint a humán infrastruktúrát, vagyis az iskolahálózatot.

¹⁵ Feltehetően Mme de Pompadour nevét rejti a címben a három csillag. Folytatásban közölte az *Ephémérides* az 1767, 1768 és 1770-es számaiban, majd önálló kötetben is megjelent 1774-ben. Magyarul: [CSATÓ (6)].

¹⁶ A fizikailag létező dolgok két nagy csoportba oszthatók: az élőlények táplálékára, az élelmiszerekre (*les substances*) és az iparcikkek nyersanyagára (*les matières premières*). Együttesen kiadják az újratermelést. (*la reproduction*). A hasznos vagy kellemes élvezetekre szolgáló dolgokat javaknak (*biens*) nevezzük. A gazdagság (*la richesse*) miveltnak két kritériuma van: a jószágnak (*biens*) legyen használati értéke és egy másik gazdagságra elcserélhető legyen, vagyis (csere)értékkel bírjon. A szép idő, a jó egészség, a szép lélek tehát javak, de nem gazdagságok. Az azonos célra irányuló, különböző intelligenciák, különböző akaratok, különböző erők kombinációjából jön létre a társadalom (*la société*). És így tovább, olvashatjuk a fogalmak magyarázatát.

Az állam teremtheti meg a civilizált állam három előfeltételét: a tudást, az akarást és a képességet. (*Savoir, vouloir, pouvoir.*) Vagyis, hogy az emberek tudjanak, akarjanak és az általuk választott mesterségeknek szentelhessék magukat. A tudás tanulást, gondolkodást és invenciót igényel, az akarás szabad választást és annak biztonságát, hogy munkájából bárki megélhet, a harmadik feltétel pedig az eszközöket biztosítja, amelyek birtokában előre lehet tervezni.

Fiziokrata társaihoz hasonlóan Baudeau is az emberi természetből vezette le a gazdasági törvényeket. Az ember alapvető céljának fennmaradását és jólétét tekinti – mondta, tehát egy statikus és egy dinamikus állapotot kíván magának biztosítani. Létfenntartási ösztöne vezeti, amikor az örömet keresi és igyekszik a fájdalmat elkerülni. Az állatvilágtól megkülönböztető sajátos jegye az a képessége, hogy gazdálkodással teremt élhető körülményeket. Nem elégíti ki, hogy napról napra fogyaszt abból, amivel a természet körülveszi, nem elégíti ki, hogy miként néhány szorgalmasabb állat, ebből valamennyit felhalmoz. Az ember képes arra is, hogy többletet hozzon létre. Az emberi lét értelme éppen az, mondta, hogy a produktív folyamat során az emberi lényeg természeti állapota fölé emelkedik. A javak s ezzel az élvezetek tömegének csökkentése pusztítás, s bűnt követ el, aki így cselekszik. Ezzel szemben a jócselekedet kreatív módon növeli a javak tömegét, s ezáltal az élvezeteket.

Az egyéni érdekek kétféleképpen hangolódhatnak össze. A szabad verseny körülményei között a piacon spontán. Ilyenkor az állam is a piac egyik szereplője. Vagy mesterségesen, amikor az állam, illetve az államot képviselő intézmény-rendszer az emberek közötti érdekazonosságra épít, vagy jogrendszerrel kikényszeríti. Az állam az egyes emberek és az egyes államok viszonylatában érvényesített érdekeket illetően alternatívaként választhatja a természeti törvényeken, a renden és az igazságosságon alapuló berendezkedést avagy a rendezetlenség és igazságtalanság felé vezető utat. Béke, társulások, kölcsönös szolgálatok, érdekegység az egyiken, háborúk, megosztottság, érdek ütközések a másikon. Azonos forrásból erednek: az ember életben maradásának és saját jólétéről való gondoskodásának természetes kötelességéből. A természeti törvény nem engedi meg, hogy az emberek egymás jólétét károsítsák. A természet rendje szerint az egyes emberek jóléte általános jóléthez vezet. Az igazságos, méltányos és helyes gazdaságpolitika erre az érdekazonosságra épít és az igazságosság és a természetes rend törvényét igyekszik megvalósítani.

Az államnak tehát olyan társadalmi-gazdasági környezetet kell kialakítania, amelyben a gazdaság szereplői felismerik, hogy érdekeik azonosak. Az egyre több hasznos és kellemes dolgokban való egyéni érdekek pedig az állam érdekével, vagyis az általános jólét emelkedésével is egybeesnek. Az általános jólét növekedése pedig bátorítóan hat a mezőgazdaságra és az iparra.

Baudeau figyelemre méltó megállapítása, hogy az igazságosságot nem tekintette közgazdasági kategóriának. (Hume-nél is jelen van ez a gondolat, s ebbe az irányában

fejlődött a modern közgazdaságtan is). Az anyagi jólét szempontjából ugyanis az igazságosságot semleges kategóriának tartotta, amely nem növeli, s nem károsítja azt.

Baudeau a kis és középvállalkozásokkal szemben a nagy tőkeerős állami és magán mezőgazdasági valamint ipari üzemek léte mellett érvelt. A tőke és a munkaerő fordított arányban állnak egymással, mondta, minél tőkeerősebb egy vállalkozás annál kevesebb munkáskézre van szükség. A monopóliumok ellen érvelt, vagyis amellett állt ki, hogy bárki, bármit, bárhol és bárkinek eladhasson vagy vásárolhasson. A termelékenységre figyelt, a hozamnövekedést a költségcsökkentéssel (munkaerő megtakarítással) vetette össze. A gazdaságos termelő tevékenység kritériumaként a hozam és a ráfordítás összevetését javasolta, mondván, hogy a vállalkozók mindig arra törekedjenek, hogy növeljék a termelést és takarékoskodjanak a földdel és az emberekkel.

Luxus kiadásról, illetve fogyasztásról a fiziokrata felfogással összhangban akkor beszélt, amikor a makroszinten rendelkezésre álló szabad felhasználású jövedelmet, a meddő osztály termékeire költik. Elismerte, hogy rövid távon ez előnyös lehet az iparos osztálynak, hosszabb távon azonban a mezőgazdasági termelés visszaesését ez az osztály megérzi. A mezőgazdaságból táplálkozó növekedés azonban az ipart is tartós lendületben tartja.

Baudeau és a fiziokraták felfogásában a társadalom védelme és biztonsága uralkodói feladat, minthogy csak az uralkodó képes érvényre juttatni valamely közös akaratot. Egy gazdasági monarchiában a szuverén hatalom és a szabad társadalom érdekközösséget alkothat, mivel a politikai berendezkedés célja és legitimitását is igazolja, a kellemes és hasznos javak tartós növekedése. A szervezőelem a tulajdon, a biztonság és a szabadság tiszteletben tartása, az erőszaktól való tartózkodás. És az elvek széles körben való elterjesztésére szolgál az oktatás.

Ez az elv érvényes az országok közötti kapcsolatokra is. Egy másik állam polgárát is olyan embernek kell tekinteni, aki számára a tulajdon és a szabadság fontos, továbbá munkájával ő is gyarapítja a hasznos és kellemes javak tömegét. Nem ellenség mindaddig, amíg nem veszi el a tulajdont, vagy sérti meg a szabadságot. Az államirányítás művészet, mondta Baudeau, a hatalommal való élés és visszaélés helyes arányára való rátalálás.

A társadalmi termékből való részesedés sorrendje nála: a fizetésből élők (mezőgazdasági, ipari munkások, értelmiségiek) munkabér címén, a mezőgazdasági bérlők, vállalkozók befektetések címén, a földtulajdonosok befektetett tőke címén, a közszolgálatot ellátók az állam tőkebefektetése címén.

Lenyűgöző, a szegénység kezelésének korában szinte egyedülálló összefoglaló műve¹⁷. [BAUDEAU (17)]. Miként a cím is jelzi Baudeau a valódi szegénység okait kereste, a

¹⁷ Csaknem húsz évvel később 1784-ben Necker a szegénység kezelését az állam kötelességei közé sorolta. [NECKER (3)]. Az állam feladata, írta, hogy segítsen a rászorulókon, védje őket, ha kell a

szegények szükségleteit, jogait és kötelességeit. A szegény ember számára nem a koldusnál kezdődött, aki alamizsnára szorul. (A keresztény egyház elvárása szerint a vagyonos embereknek rendszeresen alamizsnát kellett osztaniuk.). S a korabeli felfogástól eltérően nem azt hangoztatta, hogy a koldulókat munkára kell tanítani, sorsuk alakulásának okait mélyebben kereste. Nem saját elhatározásukból és hibájukból szorulnak a társadalom peremére, - írta.

Tanulmányának elméleti részében a következő kérdésekre kereste a választ. Kik az igazán szegények, milyen ellátás illeti meg őket és ellátásuk kire tartozik. Tanulmányának gyakorlati részében áttekintette a hazai jótékonyossági minisztériumok, az alamizsna alapítványok és a közjótékonykodás formáit, tehát a kor állami-egyházi és magán intézményrendszerét és történetét.

Kik az igazán szegények? Ahogy ma mondanánk a hátrányos helyzetűek és az alacsony jövedelműek. Az okok egy része biológiai-fiziológiai jellegű. Vannak emberek, akik testi adottságaiknál fogva eleve nem futhatnak be olyan életpályát, amelyen úgy táplálkozhatnak, öltözködhetnek és lakhatnak, mint amilyen életfeltételekhez egyébként juthatnának. Ők a született testi fogyatékosok, a rokkantak, az árvák, a lelencek, de ide sorolta az anyagilag lecsúszott, vagy önellátásra képtelen idős személyeket is. Ők egész életükben korlátozottan kereső képesek lesznek, ők objektív értelemben szegények.

Az okok másik nagy csoportja alapvetően társadalmi-gazdasági eredetű. Vannak olyan emberek, akik az adott társadalmi munkaszervezetben munkájukkal soha nem tudnak megfelelően keresni. Az okok harmadik csoportjában a rossz helyzet oka, a bűnözés, a bűnös életvitel. Ez azonban kívül esett Baudeau vizsgálatának körén.

Az okok szétválasztása Baudeau számára a követendő gyakorlat szempontjából fontos, hiszen más eszközökkel, más kilátásokkal kezelhető egyik vagy másik okból szegénysorsra jutott egyén. Az egyházi és civil, azaz magánjótékonyosság mellett az államnak (a helyhatóságoknak) nagyobb szervező-megoldó szerepet szánt. Forrása az állami költségvetés. Az ellátás a létfenntartást biztosító élelmiszer- és ruházati kiadásból, valamekkora zsebpénzből, ruházatból és a lakhatás biztosításából állt. A "zárt" intézeti szegénygondozás mellett az otthoni körülmények közt folyó gondozást is mérlegelte megfelelő díjazás ellenében az erre vállalkozó személyeknek. (A szülők például otthon nevelt tartósan beteg gyerekük után akkora illetményt kaphattak volna, mint amennyibe a gyerek intézeti ellátása kerül).

A szociális ellátás nem függhet az adott év költségvetésétől, mondta Baudeau, az államnak elő kell teremtenie azt a bevételt, amelyből reálisan felmért kiadásait fedezheti. A köz-

törvények ellenében is. El kell fogadtatnia a társadalommal, a kormánynak támogatnia kell a szerencsétlen embereket. Ennek az elvnek kell vezetnie minden cselekedetében, az adók elosztásában, a közmunkák felállításában. Érdekes fejezet művében a kórházi ellátás megreformálására tett javaslata. Gazdaságos működésüket a hatékonyabb vezetéstől (létszámleépítés) és az ágyszámok csökkentésétől várta.

gazdálkodást a magán gazdálkodástól éppen az különbözteti meg, írta, hogy a kormányzat akkora bevételt irányozhat elő, amekkorából reális szükségleteit fedezheti.

Baudeau részletesen foglalkozott a szegénysorsra ítélt gyermekek, pontosabban az árvák és az elhagyott gyerekek helyzetével. Ők a 'haza gyermekei", következésképpen felnevelésük közügy. Életkoruk szerint ítélte meg „járandóságukat”. Kora gyerekkorukban fizikai szükségleteik kielégítése valamennyi polgárra tartozó, szolidaritásból eredő kötelesség. Amikor eléri az iskolás kort, attól kezdve viszont a tanulási lehetőséget kell nekik megadni, és rangjuknak megfelelő nevelést kell számukra biztosítani. A gondoskodásért cserébe olyan pályát kell választaniuk társadalmi rangjuknak megfelelően, amellyel hazájukat szolgálhatják. A lelencgyerekeket, akik számára minden városban menhely felállítását javasolta, megszüntetve ezzel azt a gyakorlatot, hogy a templomok, kastélyok stb. lépcsőire helyezték el az újszülötteket az éj leple alatt, földművelő foglalkozásra irányította. Minthogy az állam szempontjából a földművelők osztálya a leghasznosabb és a mezőgazdaságban kevés a munkaerő.¹⁸

1787-ben jelent meg [BAUDEAU (14)] munkája, amelyben, amint erre művének címében is utalt, csaknem hatvanéves fejjel fejtette ki, az Előkelők Gyűlése elé szánt programját. Áttekintette az ország pénzügyi helyzetét, vizsgálta a katasztrofális helyzet okát és adóreformot dolgozott ki. A 12 részből álló munkáján végigvezetett ajánlása: az adószervezetet teljesen át kell átalakítani.

A fő alapelv számára most is: maximális eredmény minimális ráfordítások mellett, konkrétan, a király hogyan tehet szert a legnagyobb bevételre úgy, hogy a nép a legkevesebbet fizesse. A megoldás: olyan adózási rendszer bevezetése, amely mellett az adóbeszedés formájából adódó veszteség a legkisebb, amelynek legalacsonyabb a költsége. Sorra vette a kincstár bevételi forrásait abból a szempontból, hogy a kivetett és a befolyt adó összege között mekkora különbség adódik. A legnagyobb veszteség az adóbérleti rendszerhez kapcsolódott, mivel az adóbegyűjtők nyeresége elviszi az adóbevételek tekintélyes részét. A különböző címen kivetett fogyasztási adókat fogyasztás-visszafogó hatásuk miatt ítélte károsnak. A legkedvezőbb adózási formának, nem véletlenül, a jövedelmek adóztatását találta.

A fiziokrata felfogáshoz illeszkedően a közvetett, tehát a fogyasztási és forgalmi adók helyett közvetlen, vagyis a jövedelmeket egységesen terhelő adózási rendszert javasolt. Részletes számításokkal támasztotta alá elgondolását.

A közvetett adók fogyasztást, s ezáltal az érintett termékek termelését visszafogó hatása mellett észrevette, hogy a közvetett adó a szegényeket a gazdagoknál jobban terheli, mivel jövedelmük nagyobb hányadát érinti. (Ma sem általánosan felismert tétel!). A fiziokrata

¹⁸ Magyarországon az első állami árvaház Mária Terézia 1763. július 17-i keltű alapító levele alapján gróf Esterházy Ferenc erre a célra átengedett kastélyában nyílt meg Tallóson árva nemesi gyermekek befogadására.

elvekkel összhangban tehát az összes közvetett adó: a sóra, a borra, húsról, stb. kivetett fogyasztási adók eltörlését javasolta a jövedelmekre kivetett közvetlen adónemek fenntartása mellett. Az adókivetés igazságos elve megkívánja, mondta, hogy az adót az emberek vagyoni helyzetükkel arányosan fizessék. Így fenntarthatónak gondolta a *vingtième*, (huszad), a *taille*, a *capitation* és az egyházi tized fizetését. (Egy lineáris, tehát nem progresszív adózást).

El akarta érni, hogy felszámolják az adóbeszedés közvetett rendszerét, az adóbérletet (*ferme*) és részben állami irányítás alá (*régie*) vonják. (Csaknem egy évtizeddel korábban Necker belebukott egy ilyen típusú reformba). A költségek csökkenéséből származó nyereséget pedig gazdasági programok indítására akarta felhasználni.

1787. az a nevezetes év Franciaország történetében, amikor is a franciák szembesültek a királyság katasztrofális pénzügyi helyzetével. A király Calonne rábeszélésére összehívta az Előkelők Gyűlését, és a pénzügyminiszter ott nyilvánosságra hozta az államháztartás valódi helyzetét, a hiány nagyságát és előterjesztett egy új adóreform-csomagot. Kölcsönök felvételével ugyanis már nem lehetett hitelforráshoz jutni (és a háború céljaira kivetett *vingtième* adót ebben az évben szedték be utoljára).

Az Előkelők Gyűlése 1787. február 22-én kezdte meg működését és Calonne beszéde [CALONNE] általános döbbenetet keltett. Bár felsorolta mindazt az erőfeszítést, amellyel javítani kívánta és javította is Franciaország gazdasági teljesítményét és infrastruktúráját, az államháztartás bejelentett hiányának nagyságán mindenki megütközött. Calonne megkísérelte a volt pénzügyminiszterre Neckerre hárítani a felelősséget, azt állítván, hogy a *Compte rendu* művében¹⁹ [NECKER (2)] közölt "pénzügyi mérlege"²⁰ hamis volt, el akarta hitetni az emberekkel, hogy az államot nem fenyegeti pénzügyi csőd. Necker azonnal visszautasította Calonne vádjait és ezzel elkezdődött-folytatódott közöttük egy heves számháború.²¹

¹⁹ Necker 1781 elején nyilvánosságra hozta a királyság pénzügyi helyzetét. A közzétett egyenleg a rendes évi kiadásokat és bevételeket illetően pozitív volt, azt sugallva a királynak, hogy a kölcsönök terhére is képes 1781-ben bevételeiből, külön adók kivetése nélkül, fedezni. Számításai szerint 1781-ben az összes bevétel 264 mó. livre az összes kiadás 254 mó. livre, a többlet 10 mó. livre volt, a kölcsöntörlesztések összege nélkül, amely 17 mó. livre-t tett ki. A *Compte rendu* megjelenése óriási siker volt. Húszezer példányban nyomtatták ki és gyorsan lefordították számos más nyelvre is. Ám amikor Necker lemondott 1781 májusában, a *Compte rendu* nem jelent meg többet, sőt ellenfelei ellene fordították. (Protestás lévén Necker nem lehetett a Királyi Tanács tagja, amikor kérelmezte felvételét egyes miniszterek lemondásukkal fenyegetőztek, ezért Necker távozott.)

²⁰ Az Előkelők Gyűlésén elmondott beszédében Calonne azzal vádolta meg Neckert, hogy a pénzügyi mérleget meghamisította és jelentős, mintegy 40 millió *livre* deficitet hagyta el az igazgatói posztot. 1776-ig visszamenve pedig a felvett kölcsönállomány 1250 millió *livre* volt. Abban nem volt közöttük vita, hogy 1783-tól, vagyis az amerikai háborút lezáró évet követő három békeévben a deficit nagyjából 114 mó. livre-re emelkedett. (Az amerikai-függetlenségi háborúba Franciaország 1777-ben kapcsolódott be és az amerikai gyarmatokat támogatta.)

²¹ Necker [NECKER (4)] művével válaszolt Calonne vádjaira. És Calonne megbízhatatlanságának dokumentálására közzétette Calonne egy korábbi levelét, amelyben felháborodva utasította vissza azt a feltételezést, hogy Necker megvádolására készül. Levele válasz volt Necker, Franciaország

Calonne egy fiziokrata szellemben összeállított reform-csomagot terjesztett elő, amelynek kidolgozásában Du Pont de Nemours is részt vett. (Említettem, hogy Baudeau elutasította a felkérést.) Calonne a változtatás irányelveit igen világosan, a következőkben foglalta össze: legyen igazságos teherelosztás, helyi szinten hozzák a döntéseket, legyen gazdasági szabadság. Az egységes, mindenkire kiterjedő új jövedelem (föld) adó bevezetésével egyidejűleg meg kell szüntetni mindenfajta közvetett fogyasztási adót, a sóadót, az országon belüli a vámokat el kell törölni, a határokon egységes vámtarifákat kell felállítani, a *corvée*, a természetben nyújtott ingyenes kötelező közmunkát meg kell szüntetni, vissza kell adni a gabonával való kereskedelem szabadságát. Tervezete sok vonásában Turgot programját követte.

De Calonne-t ekkorra már nem mentette meg sem „őszinte” beszéde, sem előterjesztett programja. Mennie kellett, mert bírálói a reformok elfogadását távozásához kötötték. (Fő támogatója Vergennes²² pár nappal korábban elhunyt.) Baudeau is azok közé tartozott, akik felelősnek tartották Calonne-t az állam nagymértékű eladósodásáért. Azért, hogy békeidőben újabb és újabb kölcsönök felvételével növelte az állam deficitjét. Ha elfogadjuk is, mondta, hogy Necker hamis számokat adott meg és 1781-ben a költségvetés deficitje mintegy 80 millió livre volt, 1786-tól az évi rendes kiadások bevételek feletti többlete 114-130 millió livre között mozgott, s ezt maga Calonne is elismerte.

Baudeau kimutatta, hogy számításaiban Calonne hányszor tévedett, hogy rámutatott arra, hogy monetáris reformja, az az intézkedése, hogy a forgalomban lévő "rossz" Lajos aranyokból új, piaci árfolyamhoz igazodó érméket veretett, mennyire nem volt sikeres. Számon kérte, hogy miért magánszemélyek, idegen, elsősorban német és genovai bankházak s nem a kincstár lett az általa alapított Indiai Társaság és Párizs vízellátására alakult társaság részvényügyleteinek, hitelfelvételeinek haszonélvezője. Szemére vetette, hogy a felvett kölcsönökért fizetett magas kamat a kereskedelemben pénzhíányt idézett elő. Hogy a kincstár várható nettó 474 millió *livre* bevételeinek több, mint a felét előre elköltötte. Összességében tehát rendkívül negatívan értékelte Calonne pénzügypolitikáját. S végül bírálta előnytelen üzletkötései miatt, közöttük említette azt a csereszerződést, amely arról kötöttetett, hogy d'Espagnac²³ gróf a birtokában lévő Sancerre grófságért korona javakat kapott.

tábornokához, Castries-hoz intézett levelére, amelyben arra kérte, hogy beszélje le Calonne-t tervéről. Necker egy korábbi [NECKER (1)] munkájában is élesen bírálta Calonne-t.

²² Charles Gravier, comte de VERGENNES (1717-1787), francia államférfi, külügyminiszter. 1781-ben a pénzügyi tanács vezetője.

²³ D'ESPAGNAC gróf korának ismert pénzügyi spekulánsa, akit Calonne nagy vagyonhoz juttatott.

3. VITÁK ÉS VITÁZÓK (ANTIFIZIOKRATÁK)

A hatvanas évek második fele az élénk szellemi élet, a hosszú viták, tudós disputák éve Párizsban. Dupont közreadott egy kötetet Quesnay munkáiból *Fiziokrácia* címmel [DU PONT] és Quesnay újabb írásokkal jelentkezett, Turgot megírta fő művét [TURGOT (1)], Dupont és Mercier de la Rivière is jelentős tanulmányokat publikált. Forbonnais, Graslin, Galiani, Condorcet, Necker, s még sorolhatnánk a neveket, vitapartnereik.²⁴

Baudeau az *Ephemerides*, később a *Nouvelles Ephemerides* szerkesztőjeként, majd külső munkatársaként elszántan vitatkozott a fiziokrata nézetek bírálóival. Maga a kifejezés Dupont de Nemours fenti gyűjteményes kötetének névadó címe: *Fiziokrácia* is valószínűleg tőle származott.

Baudeau említett írása, a *Première Introduction* is válaszként született Galiani *Dialogues sur le Commerce des Bleds* című könyvére, miként Galiani is válaszként írt Le Mercier de la Rivière művére.

A vita népszerű formája a *diskurzus*, a párbeszéd, érvek és ellenérvek felsorakoztatása. (Klasszikusan a mester és tanítványa eszmecsereje szigorú szabályokat követő kérdés és felelet formájában.)²⁵

3.1. FERDINANDO GALIANI

A franciákhoz számos szállal kötődő olasz Galiani abbé²⁶ említett *Dialogues* című művében [GALIANI] egy Márki és egy Lovag beszélgetésének keretében fejtette ki, miért nem időszerű Franciaország számára az angol szabadkereskedelmi modell követése. Miért kell az országnak saját feltételeihez igazodó gazdaságpolitikát folytatnia. (A Márki a nemzeti gondolkodást, a Lovag a liberálist szimbolizálta.) ..két, termelékenységére, népességére és minden egyéb

²⁴ Műveikből csak Baudeau-val folytatott vitájukhoz kapcsolódó, a megértéshez szükséges részleteket emelem ki. Necker munkásságát pedig csak érintem.

²⁵ A fiziokraták jellemzően egyetlen cél felé terelt „hitvitát” folytattak. A tan alaptételeit ismételtették, mint kétségbenvonhatatlan igazságokat. Ezért is történhetett meg, hogy Galiani szubjektív értékméletét szinte válasz nélkül hagyták, de a gabona szabad kereskedelme ellen érvelő művét erősen vitatták.

²⁶ Ferdinando GALIANI, (írásváltozat) GALIANI (1728-1787). Olaszországban, Abruzzo régióban Chieti városban született. 1759-től a nápolyi követség titkáráként párizsi szalonok ismert szereplője. Baráti szálak fűzték Mme Epinay-hoz és az enciklopédistákhoz, velük folytatott levelezése kordokumentum. Huszonhárom évesen a pénzről, *Trattato della moneta* címen írt művével egyszerre híres lett hazájában. A fiziokraták körében nem figyeltek fel művére. (Turgot kivételével, amire majd rátérek.) 1770-ben azonban Diderot és Mme d'Épinay segítségével franciául publikált *Dialogues sur le commerce des bleds* [GALIANI] című írása óriási vitát váltott ki. Morellet abbé egy pamfletben vágott vissza, amelyre Galiani egy rövid paródiával válaszolt, *La bagarre (Zűrzavar)* címen. Ez a sokáig elveszettnek hitt írása a huszadik században előkerült.

dologra nézve hasonló királyságban már az is elegendő ok arra, hogy a kormányzatok ellentétes rendszert kövessenek, ha a gabonában termékeny provinciák az országon belül nem azonos módon helyezkednek el.” – érvelt. ([GALIANI...I. m. p. 6.]) A kereskedelem akár szabad is lehet abban az országban, amelyben a gabonaföldek az ország belsejében találhatók, de korlátozni kell, ha a peremén.

A szabad gabonakereskedelemtől folytatott diskurzus háttérében voltaképpen egy másik vita húzódtott meg. A piac avagy az állam hangolja-e össze az egyéni érdekeket? A hatóság felelőssége-e a szegények ellátása avagy a piacra lehet bízni, gyakorlati megközelítésben: bizonyos termékek kínálatát az állam, vagy a piac szabályozza-e.

Galiani az államtól várta el, hogy az ínséges időkben biztosítsa a szegények megélhetését. Ez nem függhet sem a természet sem a piac spontán működésétől, - mondta. A gabonapiac állami szabályozásának viszont feltétele, hogy az állam megfelelő gabonakészlettel rendelkezzen. A kenyérár "állami védelmét" tehát elsősorban humanitárius okokkal indokolta. Baudeau, már bemutatott *Première Introduction* című művében válaszolt Galianinak.

3.2. J.J. LOUIS GRASLIN

Baudeau Graslinnel²⁷ folytatott nyilvános levélváltása is voltaképpen válasz volt Graslin bírálatára, amely Le Mercier de la Rivière 1767-ben megjelent *L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques* művére vonatkozott.²⁸ [MERCIER DE LA RIVIERE]

Kettőjük vitája csak az egyik alapvető fiziokrata tételt, az ipari szektor meddőnek tekintett tevékenységét érintette. Graslin azt állította, hogy az iparosok a mezőgazdasági nyersanyagok értékéhez nemcsak "az elfogyasztott élelmiszerek értékét" teszik hozzá. Számtani példák sorával igyekezett bizonyítani, hogy az iparcikket előállító munka minden egyes fázisában értéknövelő, s ez megjelenik a termék eladási árában. (Természetesen ez nem azt jelenti, mondta, hogy ha egy cikket kétszer több munkával állítanak elő, mint korábban, akkor értéke kétszeresére nő. De ha a dolgok természete szerint kétszeres a munkaráfordítás, akkor értéke is kétszeres).

²⁷ J.-J.-Louis GRASLIN (1727–1790.) A párizsi parlament ügyvédje, adóbérlő. Nantes városban letelepedve több vállalkozásba fogott. Textil manufaktúrát alapított, egy új városnegyed épített fel, amelynek központi tere nevét viseli ma, mocsárlecsapolások munkálataiban vett részt, stb.. Elméleti munkásságából három művét ismerjük, Baudeau-val folytatott polémiáit ([BAUDEAU (16)]), az *Essai analytique...*[GRASLIN (2)] és a Szent-pétervári akadémia pályázatára írt *Dissertation* című művét [GRASLIN (3)]. A pályázat témája valóban egy kérdés volt: előnyös-e az államra nézve a parasztok földtulajdona, s ha igen, mekkora legyen. Graslin a kérdést a jólét szempontjából vizsgálta és pozitív választ adott. Díjat nem kapott, de elnyerte a Szent-pétervári akadémia tagságát. Írása megjelent a díjazott munkákat közreadó kötetben 1768-ban, újra kiadására nem került sor.

²⁸ Graslin kritikája 1767-ben jelent meg a *Gazette du Commerce* folyóiratban, amelyre Baudeau a *Journal de l'agriculture, du commerce et des finances* és az *Éphémérides du citoyen* lapjain válaszolt. 3-3 levélváltásra került sor. Levelezésük 1777-ben könyv formájában is megjelent.([BAUDEAU (16)])

Baudeau viszont azt bizonygatta, hogy az iparban csak *addicionális* érték keletkezik, és nem történik érték növekedés.

Baudeau-val folytatott levélváltásával csaknem egy időben írta meg Graslin a fiziokrata nézeteket átfogóan bíráló illetve elutasító *Essai analytique sur la richesse et sur l'impôt* című művét [GRASLIN (2)]. E jelentős és nagy terjedelmű írását a *La Société royale d'agriculture de Limoges* pályázatára küldte be.²⁹ A társaság rendszerint mezőgazdasági témában fogadott be tanulmányokat, de az elnök, Turgot, akkor még limoges-i intendáns javaslatára 1766-ban hirdettek meg egy új elméleti témát a közvetlen adókról. A pályázati kiírásban Turgot részletesen ismertette a fiziokraták adó-elméletét, és igazolását várta a pályázóktól.³⁰

Graslin azonban egy merőben más szemléletű művet adott be. Mindjárt a bevezetőben leszögezte, hogy elutasítja az "új gazdasági doktrínát" és más elveket fog kifejteni. S valóban felépített egy teljesen új elméletet. **A szükségletelméletet helyezte az értékelmélet középpontjába.** Bár nem érkezett el a határhaszon törvény fogalmáig, de munkája bizonyos értelemben a **szubjektív értékelmélet** korai sejtésének tekinthető. Hozzáteve, hogy elképzelhető, hogy művén Galiani hatása érezhető.³¹

Graslin a fiziokrata irodalom kellő ismeretében (*l'Ami des Hommes*, (*Az emberek barátja*), *Philosophie Rurale* (*Mezőgazdasági filozófia*)) szinte valamennyi fiziokrata alaptételt és alapfogalmat támadott. Az érintett tételek: kizárólag a mezőgazdaság produktív, az ipari és a kereskedelmi tevékenység meddő, a nettó termék jövedelem formája egyedül *disponible* jövedelem, a közvetett adók kártékonyak, közvetlenül a nettó termék adóztatás a hatékony, a földtulajdonosok szerepe meghatározó a gazdasági folyamatok egyensúlyában, a pénz körforgásos mozgása, stb..

Míthogy rendszerint fogalmi tisztázatlanságból erednek a zavarok, Graslin a gazdagság (*la richesse*) fogalmának meghatározásával indított. Számára a csereképes „tárgyasult szükséglet” (*besoin*) a gazdagság. (Minden, ami anyagi vagy szellemi jellegű, az ízlést, vagy a szenvedélyt szolgálja, szeszély tárgya, stb. és valaki birtokolja.) Úgy is fogalmazhatnánk, hogy bármi, ami iránt kereslet van.

Érték elméletét a csökkenő hasznosság elvére építette. Az érték (*value*) nem a javak tulajdonsága, mondta, hanem a hasznosságuknak megfelelően az emberek és szükségleteik viszonyában létezik. Kizárólag attól függ, hogy az emberek szükségletük rangsorában a

²⁹ Graslin több helyen arra hivatkozott, hogy egy éppen elkészült, már kinyomtatott művel jelentkezett. E nyomtatott példány azonban soha nem került elő, így elképzelhető, hogy nem is létezett.

³⁰ A pályázatra 10 pályamű érkezett. Az első díjat Jean-Nicolas Guérineau de Saint-Pérvy nyerte el a fiziokrata adó-elmélet mellett érvelő művével. A második díjazott Jean-Joseph-Louis Graslin szóbeli elismerést kapott. Turgot mindkét pályamunkát részletesen elemezte.

³¹ Nem kizárt, hogy Graslin ismerte Galiani művét. Ár-értékelmélete, az értéknek a szükséglet kielégítésben betöltött szerepéhez és a javak ritkaságához kapcsolása lényegében követi Galiani okfejtését. Schumpeter, Kautz vagy Heller Farkas átfogó elmélettörténeti műveikben inkább csak megemlítik Graslin nevét. Graslin művét közreadó Dubois professzor bevezetőjében feltételezi Galiani hatását, olykor szószerinti egyezést is kimutatva, de nem tagadja Graslin eredetiségét.

jóságot hová helyezik, szükségletük kielégítésben betöltött fontosságuk fokától függően, amelyet ritkaságuk-szűkösségük is befolyásol.

A termékek abszolút ára egyéni értéke, a piacon relatív árként méretik meg a többi árnak függvényében. Turgot befejezetlenül maradt szócikk tervezetében a kétféle érték: *valeur estimative* és a *valeur appréciative* említésekor Galianira hivatkozott.³² ([TURGOT (2)] A szerző jól látta meg, írta, hogy valamennyi érték közös mértéke az ember. Szemben egy másik szerzővel (Graslin), aki szerint az egyes értékek csak egy konstans érték arányos részei.³³) Fogalmi apparátusa a későbbi a marginalista forradalom „előfutára”.

Graslin rendszerében a csere **közvetlenül** történik, az emberek a javakat szükségletük erőssége szerint, vagyis szubjektív módon értékelik. A javak ára fordított viszonyban áll a szükségletek intenzitásával. Tehát a csere során a felkínált és keresett termék az eladó szükséglete szerinti (mennyiségétől függő) és a vevő hasonló módon képzett (mennyiségtől függő) értékén kerül megmértetésre. A csere tárgya az eladó által nélkülözhetőnek, a vevő részéről szükségesnek ítélt dolog. (Ez bármi lehet, a föld, a ház, a mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi munka, a művészet vagy a tudós tevékenysége, stb. Az állam a védelmet, a külső biztonságot, az Állam nagyságát, stb. kínálja cserére.) Az érték szubjektív, azt fejezi ki, hogy az egyén az adott jóságot hol helyezi el szükségletei sorában. Az áruk értéke még mielőtt forgalomba léptek volna kifejeződik az árakban – állapította meg Graslin. (Az ár tehát megelőzi a vételeket és az eladásokat – izgalmas elméleti vitapont lesz a tudomány történetében.)

Valamely jóság mennyiségének növekedésével az egyén szükségletének kielégítettsége (intenzitása), vagyis a jóság egy-egy további egységéhez fűzött hasznossága is csökken. (L. Gossen csökkenő haszon törvénye.) A szükségletstruktúrát következőképpen az egyének társadalmi, gazdasági és kulturális körülményei is befolyásolják, - mondta Graslin. Ebben a rendszerben a pénz, mint a tárgyak forgalmazásának záloga, elválzik belső értékkel bíró anyagától, amelynek értékét a fém felhasználási módja iránti szükséglet intenzitása határozza meg.

E felfogásból következett, hogy a gazdagság tömegében testet öltő szükségletek összege állandó nagyság időben és az országok fejlettségi szintjétől függetlenül, vagyis az idők folyamán nem változik. Minthogy a szükségletek számának növekedésével az egyes

³² La *valeur estimative* az (izolált) egyén értékelése a különböző tárgyak iránti vágya erősségének függvényében. „...nous l'appellerons valeur estimative parce qu'elle est effectivement l'expression du degré d'estime que l'homme attache aux différents objets de ses desirs.” [TURGOT (2) p. 82] La *valeur appréciative* az alku során kialakuló ár, lényegében a piaci ár. Dubois professzor Graslin *Essai analytique* újrakiadásához írt előszavában feltételezte, hogy Turgot kétféle értékfelfogását Graslintól vette át. [GRASLIN (2) p. XXIX]. Bár Turgot maga Galianira (!) hivatkozott és Graslin nevét negatív kontextusban említette.

³³ „La commune mesure de toutes les valeurs est l'homme.” [TURGOT (2) p. 83.] Graslin is hasonló véleményen volt: „...la valeur de la chose qui constitue sa qualité de richesse, étant dans le besoin d'un homme, ... A dolog érték minőségét egy ember szükséglete adja meg....” [GRASLIN (2) p. 53].

szükségletek kielégítettségi foka csökken. Egy új szükséglet megjelenése pedig csökkenti a régiak értékét. „Egy liter búza, amikor mennyisége kétszeresére emelkedik, akkor egész mennyiségének értéke felére csökken, relatív értéke is ennek megfelelően alakul.” A cserearányok változatlanok maradnak.

Példájánál maradva: négyféle szükséglet létezik: 1. foka 400. 2. foka 300. 3. foka 200. 4. foka 100. Összeadva: 1000. Ha egy új szükségleti tárgy jelenik meg, besorolódik a már meglévő szükségletek közé, oly módon, hogy a korábbi szükségletek foka csökken, pl. $1/5$ -el. A veszteség az egyes típusokban 80, 60, 40, 20. De az egyes szükségletek egymáshoz viszonyított aránya nem változik, mert a 320 (400-80) úgy aránylik a 240-hez (300-60), mint a 400 a 300-hoz, mint 300 a 200-hoz, stb. Vagyis ha a javak együttes tömegében két jószág relatív ára arányosan csökken, akkor relatív áraik nem változnak.

Az egyéni hasznok elméletéből vezette le Graslin a piaci árak alakulásának folyamatát. A piacra vitt jószág mennyiségének növekedése a keresleti árat mérsékli, mivel egyre kevésbé hasznos (határhaszon?) a fogyasztó számára. Az eladók és a vevők ellenérdekeltségéből következően makro szinten a gazdagság maximumát akkor éri el, amikor a kínálat nagysága megegyezik a szükségletek (kereslet) terjedelmével. S Graslin egy figyelemreméltó megállapítást tesz: a kínálat megítélésébe belejátszhat a hiánytól való félelem, még ha távoli is, befolyásolja a vevők magatartását.

A szükségletek, szükségletek intenzitása, a pénz csereeszköz, a csere pusztán technikai lebonyolítójának szerepére redukálása logikai vonalból egyenesen következett, hogy minden szükséglet fontos. Tehát a föld termékei elsőrendű szükségleteket elégítenek ki ugyan, de **nincs elsőbbségük** az ipari termékekkel szemben. Értékük azonos természetű és a szükségletek függvényében a csere során alakulnak ki. A mezőgazdasági többlet termés kívánalma éppen azért hibás mivel a termelés szükségleteken túli kiterjesztése révén érték nélküli termékmennyiség keletkezik, a befektetett munkát hasznosabban lehetett volna felhasználni az értéket előállító iparban.

Bírált a gabona szabad exportjának nyomán kialakuló magas árak vélt gazdaságserkentő hatását is. A nagyobb jövedelem a társadalom egy bizonyos csoportjánál fog koncentrálódni, ([CANTILLON] hatása), akik számára a mennyiség növekedésével a pénz iránti intenzitás is csökken. S nem munkabéreket fognak emelni, inkább luxus javakra költenek mégpedig nem jövedelmükkel arányosan, hanem szükségletük erőssége szerint.

Tiltakozott a mezőgazdasági termékek szabad kivitele ellen is. Érvelésében van egy sajátos, figyelemreméltó mozzanat. Az alapvető élelmiszerek megdrágulása közvetve veszélyt jelent ott is, ahol az áremelkedés nem következik be. A megélhetési forrást kereső emberek létszámtöbbletet okoznak, ahol megjelennek. Ez következményeiben éppen olyan, mint az innováció, amikor is a találmányok révén felszabaduló munkaerő veszít abból az élvezetekre

jogosító jogából, amelyre személyes tulajdona, nevezetesen munkája alapján jogosult lenne (vagyis személyes tőkéje leértékelődik). Kiszolgáltatottságukat súlyosbítja, hogy személyes jogaikat csak a gazdagok keresletként megnyilvánuló szükségleteitől függően érvényesíthetik. S ez előbb vagy utóbb megpecsételi nyomorúságos sorsukat.

Graslin vitába szállt a fiziokraták tulajdonosi koncepciójával is. A fiziokraták a termelést két részre osztják, írta, a föld ingyenes adományára, amely a földtulajdonosoké, és az újratermelésre, a gazdálkodók részére, amely valójában költség. Csakhogy, mondja Graslin, a természet, vagy a Teremtő ingyenes adományához csak munka révén juthatunk, ezért a munka formálhat jogot e termékekre. Miért lennének azok a földtulajdonosok anélkül, hogy a művelés munkáját végeznék? (Emlékeztetni szeretnék itt, hogy a fiziokraták is elismerték a tőke mellett a munka jogát és a többlet-terméket a földtulajdonosok ún.(vállalkozó)tulajdonosi tőkebefektetésének hozamaként magyarázták - vitathatóan.)

S végül Graslin a Gazdasági Táblázatban ábrázolt osztályok közötti pénzösszegek mozgásával kapcsolatban is kifejezte – talán jogos – kételyeit. A föld nettó terméke a tulajdonos osztályhoz kerül, amely osztály azután elkölti a másik két osztály között. Milyen formában történik meg? Ha *in natura* nem lehet, márpedig nem lehet, akkor pénzformájában. Csakhogy milyen árumozgást közvetít? A tulajdonos megvásárolja saját tulajdonában lévő termékeit avagy a gazdálkodó kifizeti a bérleti díjat?

Graslin nem tartotta magát anti-közgazdásznak, de anti-Quesnay-istának, vagy anti Mirabeau-istának igen. Nem fogadta el a fiziokrata alaptételeket, s nem tekintette a Gazdasági Táblázatot olyan iránytűnek, amely az államoknak a helyes irányt mutatja.

3.3. ÉTIENNE BONNOT DE CONDILLAC

1776-ban a Nouvelles Ephemerides IV-V köteteiben Baudeau hosszan válaszolt Condillac abbé³⁴. [CONDILLAC]. Condillac saját logikai-tudományelméleti elvei alapján építette fel a maga közgazdaságtanát: első lépésben létre kell hozni a tudományterület saját, egységes,

³⁴ ÉTIENNE BONNOT DE CONDILLAC (1714-1780) filozófus. Locke, Berkley és Hume által képviselt brit empirikus filozófiai vonal folytatója. Első filozófiai munkája *Essai sur l'origine des connaissances humaines* (Tanulmány az emberi ismeretek eredetéről) címmel 32 éves korában 1746-ban jelent meg. Legismertebb műve az 1754-ben publikált *Traité des sensations* (Értekezés az érzetekről), amelyben híres szoboremberre ismereteit egyetlen forrásból, érzeteiből nyeri. Condillac-ot is foglalkoztatta az emberi és az állati szervezet különbségének mibenléte, amelyet a *Traité des animaux*, 1754 (Értekezés az állatokról) című munkájában fejtett ki. Egy rövid ideig XV Lajos unokájának, Pármai Ferdinándnak a nevelője volt, számára írta *Cours d'études pour l'instruction du prince de Parme* (Tanfolyamok a pármai herceg oktatására), filozófiai gondolatait összefoglaló művét 13 kötetben adta ki 1767 és 1773 között. Fő gazdasági tárgyú munkája 1776-ban jelent meg [CONDILLAC (1)] Ebben a marginalista forradalomnál száz évvel korábban, de nem elődök nélkül, fogalmazta meg a szubjektív értékelmélet lényegét. Munkásságának eklektikus jellege különösen igaz erre a művére. 1780-ban jelent meg *La logique* (A Logika) című munkája és befejezetlenül maradt *La langue des calculs* (A számolások nyelve) című írása. 1768-ban a Francia Akadémia tagjai közé választották.

egyértelmű nyelvezetét, írta, ezt követően fel kell tárni a tényeket, majd a tények elemzéséből lehet eljutni tudományos ismeretekig.

Érdemes egy kicsit részletesebben megismerni Condillac munkáját. "Robinzonja" egy kis, elzártan élő népcsoport, amelyik létfenntartásában arra szorítkozik, amennyit földje megterem. Feltételezi, hogy e népcsoport több év tapasztalata alapján elég nagy pontossággal képes meghatározni, hogy a következő termés biztosításához szükséges vetőmag levonása után fennmaradó termésmennyiség fogyasztásukat fedezi-e, s ha igen, szűkösen vagy bőségesen-e. Az egymás után következő bőséges évek a termelés csökkentésére, szűkös évek a termés tárolására fogják őket készíteni.

A szükségletek az emberi szervezet fenntartásához és a szokásokhoz kapcsolhatók. Az előbbiek, oda sorolva a társadalmi rend iránti igényt is Condillac természetes szükségleteknek (*les besoins naturels*), az utóbbiakat mesterségesnek (*les besoins factices*) nevezte. A választóvonal: hasznosságuk. De ez a hasznosság relatív, mivel az emberek a dolgok hasznosságát szubjektíven, saját szükségletük szerint értékelik. Következésképpen a dolgok értéke is relatív, a nekik tulajdonított hasznosságtól függ. (Ezért hamis az a tétel, mondta Condillac, hogy a közvetlen csere során egyenlő értékek cserélődnek ki egymással. Ez csak a pénz közvetítésével bonyolódó cserére igaz, mivel ott az eladó és a vevő azonos súlyú pénzben állapodik meg.)

Az ár egy cserearány, valamely dolog becsült értékének egy másik, valamely dolog becsült értékéhez viszonyított aránya, amely arányok a cserében határozódnak meg. (Az ár és a becslés Condillac-nál szinonim fogalmak, az ár és az érték nem). Az ár tehát az értékre épül, s az érték változásával maga is változik. Kiválthatja a termés mennyiségének, az árutulajdonosi szerkezetnek (az értékesítési pálya hosszának) változása, a piacra jutás távolsága és nehézségei, de alapjában véve az a megfelelő mód, ha a szabadon felkínált mennyiségek szerint a piacon szabályozódik. Szabad kereskedelemben³⁵ az árak relatíve stabilak maradhatnak - s ezen a ponton Condillac eszmefuttatása közel került a fiziokraták felfogásához.

Szabad kereskedelemben, mondta, a különböző termelési feltételek ellenére kialakulhat, ahogy ő nevezte, az igazi ár (*le vrai prix*), mintha az ár egyetlen hatalmas piacon képződött volna. (Szállítási költségek nélkül.) Az árat az az eladó fogja alakítani, aki saját fogyasztását jelentősen meghaladó (*surabondance*) búzamennyiséget visz piacra. (Vagyis kínálati ár

³⁵ Condillac-nál a korabeli szóhasználattal megegyezően *le commerce*: a termelők és a fogyasztók közvetlen árucseréje. Az eladó a fogyasztásán felüli többletet, a számára felesleges terméket kínálta fel piacon a vevőnek, aki saját fogyasztására kívánja felhasználni. Idővel a piaci *aktorok* számára előnyös volt, ha egy harmadik személyt (*le commissionnaire*) bíztak meg az ügyletekkel, aki profitra dolgozott. Ez a bizományos később megvásárolta az árut és saját számlájára kezdett dolgozni, ekkor nevezték kereskedőnek (*le marchand*). Ezzel az eladások helyhez kötöttsége is megszűnt, megjelent a viszontkereskedő (*le trafiquant*), aki külföldre vitte az árut és külföldi árut hozott be, valamint a *negociator* (*le négociant*), a nagybani közvetítő.

alakul ki). A valódi szabadpiaci árakon folytatott kereskedelem kiegyensúlyozottabb árakat jelent.

De Condillac a francia tartományok között szabadon mozgó kereskedelem iránti igényét kiterjesztette a különböző országok, elsősorban Franciaország és Anglia közötti kereskedelemre.³⁶ Amikor az állam az exportot illetve az importot szabályozza, azzal együtt a piaci résztvevők számát korlátozza, mondta. Monopóliumokat hoz létre, ami árveszteséggel jár. (Condillac monopóliumról beszélt minden olyan esetben, amikor a kereskedők száma elmaradt potenciálisan lehetséges számuktól.)

Az árakat alakító tényezők közé Condillac bevonta a várakozásokat. A várakozások pedig, Condillac szerint befolyásolják a gazdasági folyamatok lefutását. Mert nem a valós helyzet, hanem a valós helyzetre vonatkozó várakozások irányítják a gazdasági szereplők magatartását. A monopóliumok azért is veszélyesek, mert manipulálhatják a közvéleményt, s ez által irányíthatják az emberek várakozásait. Az a vélelem, hogy ínséges idők következnek árnövelő hatású, (s a monopólium ezt a "várakozást" be is teljesítheti, amikor raktáraiban visszatartja a gabonát.) Ínséges időkben ellenben már arra a hírre is csökkennek az árak, hogy a kormányzat esetleg engedélyezi a gabona behozatalát.

Condillac elfogadta a fiziokraták alaptételét, mely szerint a gazdagság forrása a mezőgazdaság, de gazdagság növelő tényezőnek tekintette az ipart és a kereskedelem bizonyos formáit is. Következett ez abból a tételéből, hogy az emberek szükségleteiket meghaladó, tehát voltaképpen "értéktelen felesleget" ajánlanak fel cserére, amely azonban értékessé válik abban a pillanatban, amint az ügylet perfektuálódott, vagyis a cserére felajánlott termékre valaki igényt tartott. Így szemlélve az ipar is, a kereskedelem is "érték" teremtő tevékenység, mivel kiszélesíti a fogyasztók körét. A nagyobb kereslet pedig a földművelőt termelésének növelésére ösztönzi.

A pénz körforgása szemléletében egy nagy tartályból apránként kiáramló és apránként elköltött pénzek mozgása. (Akárcsak Quesnay korai Táblázataiban). A bérelő apránként gyűjti össze a bérleti díjat a piacon eladott termékeiért kapott bevételéből és egyben, egy nagyobb summaként fizeti ki a földtulajdonosnak, az iparos is apránként gyűjti össze a termékei előállításához szükséges nyersanyagok árát. Az országban forgó pénz mennyiség azonban nem arányos az ország gazdagságával, - mondta Condillac. A kereskedelmi ügyletek egy részét hitelből finanszírozhatják és az eladások-vételek térben és időben elválhatnak.

³⁶ A két ország viszonylatában a szabad kereskedelem nem volt feltétlenül sikeres. Például 1786-ban Calonne kereskedelmi szerződést kötött Nagy-Britanniával, piacot nyitva ezzel egymás áruai előtt. Calonne arra számított, hogy a verseny hatására a francia ipar felzárkózik az angol ipar szintjére. Nem így történt. Mindkét országban a tradicionálisan versenyképes gyártók kerültek ki győztesen. Franciaországban a bortermelés és selyemgyártás, Angliában a textilipar és vas-fémárutermelés erősödött meg.

Condillac a gazdasági tevékenység fő motiválójának a profit-szerzést tartotta. A bankár a pénzügyi műveletektől, a kereskedő vállalkozására fordított előlegeitől, a gazdálkodó termelésbe fektetett költségeitől várja. Az elérhető profit nagyságát a verseny szabályozza, annak korlátozása növelheti. A vállalkozásokhoz szükséges tőke kölcsönzése a gazdaságot élénkítheti. Természetes díja a kamat. A kamatlábat a kölcsönt-adó és vevő kereskedők szabad megegyezése szabályozza. Egyéb vonatkozásokban pedig az állami törvények.

Fogyasztásukat nézve a gazdaság szereplői egyszerre függetlenek és kölcsönösen függenek is egymástól. Condillac elfogadta a fiziokraták okfejtését, mely szerint, mint legnagyobb és koncentrált fogyasztóknak a tulajdonosoknak a fogyasztási szokása, ízlése a meghatározó a többi fogyasztó, a bérlők, az iparosok és a kereskedők számára is. A termelés inspirálója a fogyasztás, az újabb és újabb igények, amelyeknek csak az erőforrások fizikai korlátai (nevezetesen a megművelhető földterület nagysága, a művelés minősége, stb.) szabnak határt. A fogyasztás, a szükségletek sokfélesége és sokasodása lendíti ki tehát a társadalmakat egyszerű állapotukból és juttatja azokat magasabb stádiumba. Ezért a tulajdonosok fogyasztási ízléséhez való alkalmazkodást fontosnak tartotta, függetlenül szerkezetétől, (ami éles ellentétben állt a fiziokraták tanításaival).

Az adózás szempontjából a társadalmat Condillac két osztályra: tulajdonosokra és munkabérből élőkre osztotta, az országokat pedig gazdagságuk forrása szerint földjükből és kereskedelmükből gazdagodókra. Alapjában véve elfogadta a fiziokratáknak azon tételét, hogy a földtulajdonosokat kell megadóztatni, hiszen végső soron ők fizetnek meg mindfajta adót. De elismerte, hogy vannak olyan speciális helyzetek, amikor a kereskedelmet, vagy az ipart is indokolt a közterhek fizetésébe bevonni.

A föld termelvényeit, az élelmiszereket és nyersanyagokat Condillac föld-gazdagságnak (*les richesses foncières*) nevezte. (Oda sorolva az ezüstöt és aranyat is, mint a föld (bányák) és a munka termékét.) A megmunkált és feldolgozott nyersanyagokat (az ezüst és az aranypénzt) ingó gazdagságnak (*les richesses mobilières*) tekintette. Mindkét gazdagságfajta munka által szaporodik, értéket a forgalomban nyerhet, amikor is a feleslegben lévő mennyiség eljut oda, ahol hiány van belőle (tehát a kereskedő munkája is értéknövelő). A nemzetek gazdagsága maximumát az erőforrások maximális kihasználása mellett éri el. Amikor a rendelkezésre álló földeket mind megművelik, az iparban a munkaképes munkásokat folyamatosan alkalmazzák, kellő számú kereskedő azonnal és folyamatosan szállítja az árukat, a kormányzat pedig fenntartja a rendet és őrködik a szabadságon.

Condillac elfogadta azt a fiziokrata tételt, mely szerint az iparos munkabére megfelel a mezőgazdaságtól átvett, ott feleslegessé váló termékek + a felhasznált nyersanyagok értékének. Csakhogy, szemben a mezőgazdasággal, amely minden évben újratermeli a fogyasztással megsemmisült termékeket, az iparban az érték felhalmozódik.

Baudeau válaszában Condillac értékelméletére nem tért ki. Azzal a kérdéssel kezdte: kit tekinthetünk igazi közgazdásznak? Az igazi közgazdász egyetlen mestert (François Quesnay), egyetlen doktrínát (Philosophie rurale (Mezőgazdasági filozófia), egy klasszikus munkát (*La Physiocratie*, (Fiziokrácia), egyetlen formulát (*le Tableau économique*, (A Gazdasági táblázat)) és terminus technicus-okat ismer el, - írta. Az igazi közgazdász tehát fiziokrata. Akadnak írók, akik bizonyos pontokon közel kerülnek a fiziokraták gondolkodásmódjához, mondta, de egész rendszerüktől és gyakorlatuktól még idegenkednek. Ennek az új tudománynak a megértéséhez idő kell, miként idővel fogadták el Newton felfedezéseit, vagy Arisztotelész metafizikáját..

Míthogy a fiziokraták új rendszeréhez az új nyelvezet szorosan hozzátartozott Baudeau kritikája Condillac "találmányára" a közgazdaságtan sajátos nyelvezetének megalkotására összpontosult. A fogalmi és értelmezései diskurzus a fiziokrata elmélet lényegét érintette.

A fiziokrata rendszerben "föld gazdagság" csak a föld, amelyet valaki tulajdonol, bérrel, vagy felesben művel, s a földről begyűjtött termelvény is lehet „mobil”, mint például egy kéve búza, vagy egy hordó bor, - írta. A mezőgazdaságban három szereplő különíthető el: vannak a földtulajdonosok, akik a művelés alapját, a földet nyújtják és földelőleget adják, övék a földvagyon (*la richesse foncière*). Vannak a bérlők, akik a mezőgazdasági munkákat végzik és irányítják, felügyelők, igazgatók, feles bérlők, (elnevezésük a latin *colonus* szó után *colon*, vagy a francia *cultiver* igéből *cultivateur*). Végül vannak a napszámosok, akik a mezőgazdasági munkálatokat elvégzik.

Condillac eltér ettől a fogalomhasználatától, írta Baudeau. Nála a *colon* tulajdonos, városban lakik, következésképpen tulajdonrészének egy részéről lemond a bérlő javára. Baudeau nemcsak a *colon* tulajdonosi volta ellen hadakozott, hanem a részesedésének "lemondásként" való felfogása ellen is. Míthogy a mezőgazdasági munkák minden terhét és minden kockázatát a bérlő viseli, írta, a teljes termésmennyiség feletti rendelkezés joga is őt illeti. Ha a haszonbérletért pénzben kell fizetnie, akkor őt illeti meg a termés eladásának vagy cseréjének joga, ha természetben kell lerónia, akkor ez két társ tulajdonos közötti osztzkodás, amelynek során sem "átengedés", sem tulajdon szerzés egyik félnél sem történik. A tulajdonosok és a bérlők funkciójának összemosásából adódik Condillac számára, hogy társadalma tulajdonosokból és bérből élőköl áll szemben Baudeau és a fiziokraták tulajdonos, produktív és meddő osztály tagolásával.

3.4. CAISSE DE POISSY, SZABAD VÁGÓÁLLAT PIAC

A szabad kereskedelem, elsősorban a gabonával való szabad kereskedelem mellett érvelő írások sorában [BAUDEAU (4)] sajátos helyet foglalt el a Párizst ellátó Poissy-i és Sceaux-i

húspiacot ellenőrzése alatt tartó *Caisse de Poissy*, (Poissy Pénztár) ³⁷ működésének bírálata. [BAUDEAU (13)]. E tárgykörben írt több írásával Baudeau voltaképpen bekapcsolódott a húskereskedelem intézményesített állami ellenőrzéséről, jótékony vagy káros következményeiről folytatott korabeli vitákba. Turgot oldalán állt, aki amint megtehetette (1776-ban) a Pénztárt meg is szüntette.

A *Caisse de Poissy* a vágóállat (marha és birka) kereskedelem tőkeszükségletének finanszírozására és kockázatának kivédésére létrehozott bankszerű állami (királyi) intézmény volt. A Pénztár meghitelezte a mészárosoknak a vágóállat vételi árát, de a piacon eladott mindenegyus jószág egy livre-je után 1 sou-t szedett be tőlük. (1707-től *sol pour livre* típusú adó, összege az idők során változott).

A városok ellátását a körzetükbe eső piacokról és vásárokról biztosították. Párizs élőjószág szükségletét a Poissy-i és Sceaux-i állandó vásárokon szerezte be. A *Caisse de Poissy* tisztviselői feleltek az ellátás folyamatosságáért és ügyeltek az árak alakulására. A piaci szolgáltatások (vásári bíróságok, a mértékek, súlyok szabályozása, stb.) ellenértékeképpen piaci vámot szedtek és a forgalom is adóköteles volt. A beszedés jogát adóbérlők vették bérbe hosszú távra nyereség fejében. Ezek az adóbérlők a királynak, illetve Párizs városának járó adóösszeget havonta megelőlegezték majd a kereskedőktől beszédtek Ez a rendszer egyrésről piackényszert jelentett, mivel a kereskedők csakis nyilvánosan, a vásárokon köthettek üzletet, másrésről hitelkényszert, mivel a mészárosoknak kötelező volt a rövid távú hitelt felvenni.

Baudeau is a Pénztár intézményét olyan, az eladók és a vevők közé beékelődött felesleges szereplőnek tartotta, amely visszafogja a húskereskedelmet. Megtilthatta ugyanis, hogy más piacokon, mint a Poissy és Sceaux, a marhakerekedők eladhassák állataikat, továbbá a vételhez nyújtott hitel kamatával megemelkedett árak a fogyasztókat, s ezzel a fogyasztást terheltek.

Baudeau számításai szerint a Pénztártól egy-két hétre felvett hitel heti 6%-os kamata éves szinten lényegében uzsorakamat volt. Voltaképpen egy olyan burkolt adó, amely végső soron a kincstárra terhelődött. Mivel a király és udvartartása annál olcsóbban, mint az adómértékével megemelt árak, nem vásárolhatott. Jellegetesen fiziokrata érvelését Baudeau számításokkal is alátámasztotta.

A húskereskedelem szabadságát Baudeau a gabonáénál korlátozottabban fogta fel. Mivel a belföldi piac szabaddá tétele mellett indokoltnak tartotta az állatok szabad behozatalának korlátozását. A tilalom feloldása a belföldi állattenyésztőket tönkre teheti, mondta, s a

³⁷ A *Caisse de Poissy* (Poissy Pénztár) története a XIV századtól egészen 1858-ig tartott. Kezdetben Párizs zavartalan húsellátását volt hivatott biztosítani, de a fiziokraták idejére a vásári jószágkereskedők és a párizsi mészárosok, az eladók és a vevők közé beékelődött hitel intézménnyé alakult át. Működése sok vitát váltott ki, s a változó gazdaságpolitika zaklatott történetét okozta. 1775-ben Turgot, 1791-ben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megszüntette, 1779-ben Necker, 1811-ben Napóleon újra működtette, véglegesen III Napóleon számolta fel 1858-ban.

lecsökkent állatállomány következtében a mezőgazdaság elesik a talajjavításban fontos szerepet játszó trágyától. Az állattenyésztés trágyát szolgáltató szerepének megítéléséről a vita majd még hosszú évtizedekig folyik.

A szabad piaci mechanizmust korlátozó rendelkezések lebontásának sorában Turgot elbocsátotta a *Caisse de Poissy* tisztségviselőit és ezzel megszüntette magát az intézményt is 1775-ben. Csakhogy, miként a gabona kereskedelem szabaddá tétele esetében ez is a lehető legrosszabb időben történt. "...1775-ben ugyanis visszatért a marhavész, amely megsemmisítette az ország csordáit, és Turgot jó szándékú intendánsait, akik kétségbeesetten igyekeztek *cordon sanitaire*-t felállítani, amelyen belül a parasztoktól megkövetelték, hogy pusztítsák el fertőzött állataikat és a döögöket mészben temessék el, nagy ellenállás fogadta.a mezőkön és az erdőkben a parasztok kísérteties éjszakai menetekben próbálták átcsempészni marháikat az egészségügyi kordonon." - írja Simon Schama. ([SCHAMA, 119-120. o.])

Necker 1779-ben visszaállította a *Caisse de Poissy* intézményét részben finanszírozásból, részben az állami és az állatorvosi ellenőrzés biztosítása érdekében, de lazított számos kööttségen. Kiszélesítette az érdekeltek körét, csökkentette a kamatot és az adókat és a Pénztár szolgáltatásának igénybevételét fakultatívvá tette.

Baudeau a gabona helyi (vásári) illetékének eltörlését is szorgalmazta. *Avis au peuple* [BAUDEAU (11)] két adóbérlő levélváltásának³⁸ formájában megírt művében gyakorlati hátrányaira hívta fel a figyelmet. A gabona kötelezően előírt vásári értékesítése lánckereskedelmet alakít ki, - írta. A kiskereskedők mellett megjelennek a közvetítő, viszonteladó kereskedők, akik ugyanazt a gabonamennyiséget értékesítik különböző piacokon, mindannyiszor illetéket fizetve érte, mindannyiszor árakat emelve. A piackényszer a magyarázat arra, hogy belföldi forgalmat évente 30 millió mérő gabonában regisztrálják, miközben a fogyasztás 15-18 millió mérő gabonánál nem lehet több. (7-8 millió fővel számolva az átlagos fogyasztás évi 2-3 mérő gabonára tehető.) E rendszer haszonélvezői az adóbérlők, kárvallottjai a fogyasztók. Baudeau logikusan levezette, hogy a lánckereskedelemben értékesített és minden fázisában adóval terhelt gabonáért a lánc végén álló fogyasztó mennyivel magasabb árat fizet, mint fizetne anélkül.

³⁸ Az első levél 1770-ben íródott, amikor is a király rendeletileg megtiltotta a kereskedést a kijelölt kereskedelmi helyeken kívül.

4. A GAZDASÁGI TÁBLÁZAT

Quesnay számos, adataiban, ábrázolási módjában és megoldási fokában különböző táblázatokat szerkesztett, a cikk-cakk formában felírt sokféle "*Explication du Tableau économique*"-tól (1758-59), a "*Précis*"-eken át (1763) végső formájáig, a "*Formule du Tableau économique*"-ig (1766). ([QUESNAY]) Azt kívánta bemutatni, hogy az egy év során megtermelt jószágthalmaz, a fogyasztási javak és fogyasztási javakat termelő javak, valamint a jövedelmek-bevételek formájában meglévő pénzmennyiség milyen pályán mozog és milyen feltételek teljesedése esetén ismétli meg, reprodukálja önmagát. Hogyan megy végbe az ösztöke újratermelési és forgalmi folyamata. Táblázataival feladta a leckét kortársainak és az utókornak is. Újszerű nyelvezete, szemlélete, ábrázolásmódja és szűkszavúsága alkalmat ad azóta is a legkülönbözőbb magyarázatokra.³⁹

Számos bírálat érte e táblázatokat már a kortársak részéről is a táblázatokba foglalt számok és a mögöttük meghúzódó elvek miatt. Közülük az egyik terjedelmes és igen alapos elemzést a kor egyik kiváló pénzügyi szakembere Forbonnais írta. Kritikája elsősorban metodológiai jellegűnek tekinthető, a táblázatban használt adatok és azok általánosítási módszere ellen irányult.

4.1. VERON DE FORBONNAIS

Veron de Forbonnais-t⁴⁰ családi indíttatása is motiválhatta, hogy az őstermelés mellett az ipart és a kereskedelmet is gazdagságot növelő tevékenységnek tekintette. Apja egyszerű iparosból küzdötte fel magát gazdag gyárossá.

Forbonnais ismerte a *Tableau économique* különböző változatait, az Enciklopédiában közölt *Grains* (Gabona) szócikket. ([ENCYCLOPÉDIE]) Kritikai észrevételeit azonban Mirabeau *l'Ami des hommes* című művének hatodik fejezetében közzétett táblázatokra építette, az azokhoz fűzött 14 magyarázatot sorra véve. [FORBONNAIS (2)] Mint tudjuk ezeket Quesnay alkotta meg. [MIRABEAU]

³⁹ Quesnay gazdasági táblázatairól részletesen a hazai irodalomban [CSATÓ (1), (2), (3)].

⁴⁰ François Véron Duverger de FORBONNAIS (1722-1800). Korában neves gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi szakember volt. 1756-ban a francia pénzverde inspektora, pár évvel később XV. Lajos pénzügyminiszterének főtanácsadója. 1790-1792 között az alkotmányozó Nemzetgyűlés pénzügyi bizottságának tagja. Az Első Köztársaság idején visszavonult a politikától. Gournay köréből indult, számos értekezés és monográfia szerzője: *Considérations sur les finances de l'Espagne* (Elmélkedések Spanyolország pénzügyeiről) 1753, *Éléments du commerce* (A kereskedelem elemei) 1754, az *Enciklopédia* egyes gazdasági szócikkei. *Principes et observations économiques* (Gazdasági elvek és észrevételek) 1767 és szűkebb hazájában szerkesztette a panasz füzeteket. Nevéhez fűződik a francia költségvetés hosszú távú idősorának, közzétételének időpontját tekintve első összeállítása. [FORBONNAIS, (1)] A királyság pénzügyi helyzetéről az első hosszú távú összeállítást azonban Malet királyi tanácsadó készítette 1712-ben 1600-ig visszamenőleg, de ezt csak 1789-ben hozták nyilvánosságra. ([MALET]) Részletesebben l. [CSATÓ (3)].

Elöljáróban a gazdasági cselekvés céljának Forbonnais a jövedelem szerzést tekintette, mint olyan valamit, amely akadálytalanul elcserélhető, vagy amiért fogyasztásra alkalmas hasznos és kellemes dolgok szerezhetők. A fiziokratáktól eltérően ezért gazdagságnak (*la richesse*) a jövedelmet tekintette, forrásának pedig elsősorban a művelt földet, és minden más, a forgalomban új értékkel, tehát jövedelemmel jelentkező tulajdont. Tehát a parlagon maradt földet, vagy felhagyott ipart már nem, sem az értékes bútorokat, fogyasztási javakat, amelyek csak a jövedelem folyományai. Mert ezek olyan javak (*les biens*), amelyek gazdagsággá akkor válnak, ha jövedelmet hoznak.

A jövedelmet termelő tulajdonok hierarchikus rendben állnak. A föld, *la richesse primitive vagy naturelle*, alapvető szükségleteket elégít ki, az ipar *la richesse secondaire vagy artificielle*, másodrangú szükségleteket elégít ki. A pénz, minthogy nem visz új értéket a forgalomba, csak fiktív jövedelmet termel, intézményi megegyezés következménye, *une richesse convencionnelle*.

A Táblázat felépítésének interpretálása korrekt, pontosan követte és értette elvi alapjait, arányait, mutatja az is, hogy az előlegek szinonimájaként gyakran használta a költségek, a gazdálkodás költségei, az ipar, a kereskedelem, a külkereskedelem költségei, az előlegekre pedig a tőke, megelőlegezett tőke kifejezést. A mezőgazdaságban egyszerű újratermelés történik, a mezőgazdaság évi előlege 100%-os hozamot (jövedelmet) termel (vagyis x összegű elvárt jövedelem feltétele x összegű mezőgazdasági befektetés).

Az előlegek termelő és meddőként való megkülönböztetése ellen Forbonnais szót emelt. A földből származó jövedelmet, minthogy további jövedelmek kiváltója, nevezzük eredeti jövedelemnek, írta, a többi másodlagos jövedelemnek. Következésképpen az élelmiszerekre fordított kiadások eredeti kiadások, az ipari termékekre fordítottak pedig másodlagos kiadások. Ámbár, tette hozzá Forbonnais, a francia nyelvben a "*productif*" szónak még nem alakult ki pontos használata, de a külföldi nyelvekben "termelő" értelmet kapott. Bizonyos mértékben minden kiadás produktív, amelyik a termelés kiváltó oka és meddő, ha nem vált ki termelést - mondta.

Első fő észrevétele, hogy az iparos költségei között nem szerepel az eredeti előlegek után sem kamat, sem profit, a jövedelmek között pedig az adó és a tized. Az iparos osztály x egységnyi befektetéssel x egységnyit termel, mennyi a nyeresége és az eszközök kamata? tette fel Forbonnais a kérdést. X összeg a földbe fektetve $2X$ összeget hoz, az iparban viszont csak a felét. Ha figyelembe vesszük ezt a kritikát, mondta, akkor a táblázatban ábrázolt forgalom azonnal felborul

Második fő észrevétele, pénzfelfogásából következett. Forgalomban lévő nemesfémnek (*l'argent*) belértéke van és érmealakja (*la monnaie*). Kétféle utat járhat be: mint jel (*la signe*) az áruk forgalmát közvetíti, mint termék, kereslet tárgya lehet és a forgalomtól eltávolodva,

mozdulatlan pénzzé, (*l'argent immeuble*) vagyontárggyá válik. Így megtörténhet, hogy a kiadott pénz nem tér vissza **időben** kiindulási pontjára, s ezzel sérül a tulajdonos jövedelme, a munkás fogyasztása. A természetes egyensúly tehát a pénzügyi egyensúlyon múlik, a pénz bőségén vagy szűkösségén, mondta Forbonnais. Felborulását a külkereskedelem kivédheti.

Pénz definíciójából következően vitatta Forbonnais azt a fiziokrata tételt, mely szerint egy nemzet számára a mezőgazdaság nettó termékének értékével egyenlő pénzmennyiség elegendő. A pénz ugyanis sokféle utat találhat magának, mondta, a külkereskedelmi ügyletektől a pénz kölcsönzéséig. Az adóként kifizetett pénz is más utat jár be, mint a tulajdonosok jövedelme (ezen belül is a birtokuktól távol élőké más, mint a birtokukon élőké).

Harmadik fő észrevétele, hogy hibás az a feltételezés, hogy a tulajdonosok kiadási struktúrájának az ipari termékek javára történő változása a mezőgazdaságot károsítja. Amikor a tulajdonos iparcikket vásárol, mondta, megtéríti a nyersanyag árát és a termék gyártójának megélhetési költségét, tehát elméletileg a másodlagos kiadások teljes egészükben visszakérülhetnek a mezőgazdaságba. Kivéve azt az esetet, amikor az állam külföldről vásárol nyersanyagot, illetve az iparcikkeket külföldre viszik és hazai termék kivitele ezt nem ellensúlyozza. Ez az oka annak, folytatta, hogy az államok igyekeznek az iparcikkek gyártását határaikon belül meghonosítani.

Negyedik fő észrevétele az ipar és a kereskedelem meddő voltára vonatkozott. Mint a mezőgazdasági termékek felvevő piacaként is fontosnak látta tevékenységüket. De a foglalkoztatottság szempontjából is esélyt jelentenek a gazdálkodásból kiszorultak számára.

A gabonakereskedelem korlátozása vagy szabadsága lényegében nem elvileg eldöntendő kérdés. A termés abszolút vagy relatív bőséges vagy szűkös voltához igazodóan az állam politikájának része.

4. 2. BAUDEAU GAZDASÁGI TÁBLÁZAT MAGYARÁZATA

Quesnay Gazdasági táblázatait ért kritikákra válaszul Baudeau a táblázat fogalmainak, felépítésének, számainak, arányainak magyarázatára vállalkozott, [BAUDEAU (5), magyarul [CSATÓ (6)]] figyelemmel bizonyos jogosnak tartott kritikákra is, (Forbonnais). Néhány kérdésben Quesnay gondolatmenetétől eltérő megoldása miközben tartotta magát a táblázatok eredeti logikájához.

Baudeau is, mint Quesnay, zárt gazdaságot vizsgált. Nincs külkereskedelem, korszerű, „nagyüzemi” mezőgazdasági termelés folyik, a (mezőgazdasági) termelő erőforrásokat maximálisan kihasználják, a gazdaság a szabadság állapotában működik. A szereplők változatlan árakon cserélik termékeiket és a mezőgazdaságban a jövedelem/tőke aránya az egyensúlyi állapotban 100%.

A Táblázatokban, pontosabban a Formule-ben ([QUESNAY pp. 527-563]) rögzített arányokat is átvette verbális és számszerű magyarázataiban. A fő arányok: a nettó termék (R) és az évi előlegek (An) aránya ($R/An=100\%$.) Az évi előlegek (An) a gazdálkodó visszatérülésének (Rp) 2/3 része ($An/Rp= 2/3$). A gazdálkodó eredeti előlege (Ap) az évi előleg ötszöröse, kamata (amortizáció) az eredeti előleg 10%,-a, vagy a gazdálkodó visszatérülésének (Rp) 1/3 része.

A *Formule* számaival: 2 Mrd évi előleg és 10 Mrd. livre eredeti előleg befektetésével a mezőgazdaságban évi 5 Mrd livre bruttó terméseredmény keletkezik beleértve tehát a 2 Mrd livre nettó terméket. A termelő osztály termelési költségei: 2 Mrd livre évi előleg + 1 Mrd livre kamat = 3 livre Mrd, ez visszatérülésnek nevezett befektetés. A következő évi termelés beindításának feltétele, hogy a gazdálkodók által megelőlegezett (befektetett) tőke összege a termelési ciklus végén visszakerüljön a gazdálkodókhoz. A nettó termék az input, vagyis a gazdálkodók évi előlegének valahányszorososa lehet, esetünkben az input 100%-a: 2 Mrd. A teljes újratermelés, vagyis a bruttó termék értéke: 2 Mrd+1 Mrd+2 Mrd=5 Mrd. Az évi bruttó termékből levonva a termelő osztály összes költségét, a visszatérülést, megkapjuk az évi nettó termék értékét: 5 Mrd – 3 Mrd=2 Mrd, ez alkotja a tulajdonos osztály jövedelmét.⁴¹

Az 5 értékben előállított bruttó mezőgazdasági termék (egyben a bruttó nemzeti termék) termelése és elosztása három osztály közreműködésével történik. A betakarítás, a termés realizálásának pillanatában a termelő osztály kezében van 5 termés, amelyből elveszi közvetlenül és *in natura* 2 évi előlegét. E 2 tehát az osztályon belül realizálódik, nem kerül piacra.

Piacra kerül a termelő osztály részéről 3 értékű mezőgazdasági termék. 1 értékben a tulajdonosok élelmiszert vásárolnak, az iparosok pedig 2 értékben élelmiszert+nyersanyagot. Forgalomba kerül továbbá 2 iparcikk, amelyből 1-ért a tulajdonos 1-ért a termelő osztály vásárol, pótolva a termelés során elhasznált eszközeit. Az iparcikkek összege azonban nem növeli a bruttó nemzeti termék nagyságát. Mivel a fiziokraták felfogásában a mezőgazdasági nyersanyag a feldolgozás során csupán alakot változtat, iparcikké alakul.

Input-output formára fordítva az eddig leírtakat:

TÁBLÁZAT

Termelő	Vásárló	osztályok		
	Farmerek	Iparosok	Tulajdonosok	Összesen
Farmerek	2	2	1	5
Tulajdonosok	1 (2)*	0	0	2
Iparosok	2	0	1	2
Vásárlás összesen	5	2	2	8

*A földtulajdonosok járadéka

⁴¹ A továbbiakban a pénz nagyság rendjének és a fizetőeszköz fajtájának jelölését elhagyom.

A rendszerbe inputként bekerül 2 pénzmennyiség, a tulajdonosok hozzák forgalomba, miután a bérlőktől megkapták járadékukat. (Fiziokrata felfogás szerint ez egyfajta örökös kamat, amely megilleti a tulajdonost, amiért tőkét fektetett a földbe és azt gazdálkodásra alkalmas formára hozta.)

De hogyan kerül pénz ebbe a rendszerbe? Quesnay válasza, hogy a piaci forgalom során a mezőgazdasági és ipari termékek eladásából. És mekkora a gazdaság pénzigénye? A pénz forgási sebességétől függően, mondta, elvileg a nettó termék értékével, vagyis a tulajdonosi járadék összegével egyenlő pénzmennyiség a forgalom lebonyolításához elegendő.

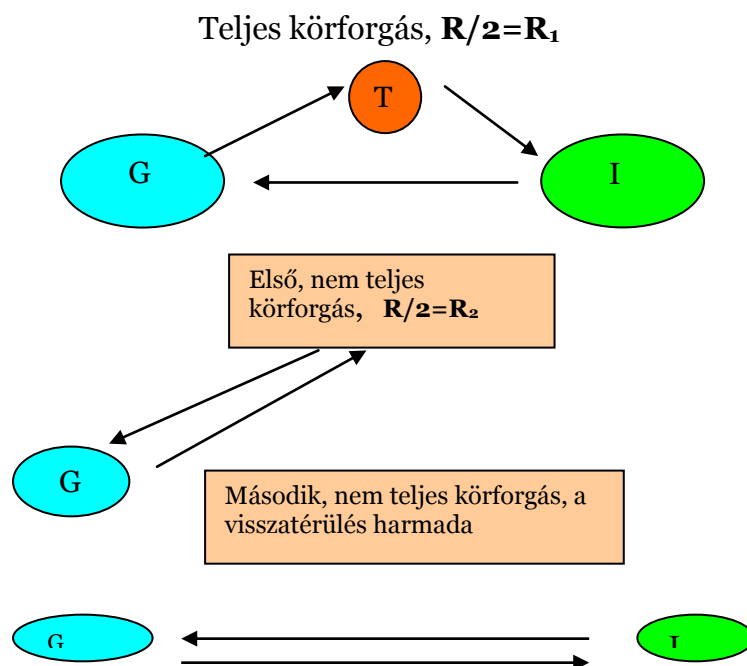
Quesnay felismerte, hogy makroszinten a termelés azonos szinten való ismétlődése két feltétel esetén teljesül: 1. ha a mezőgazdasági vállalkozók termelésbe fektetett tőkéje megtérül. 2. ennek feltétele a gazdaságba bekerült jövedelmek elköltése. A gazdaság előrevívő ereje a befektetés, fenntartója a fogyasztói költekezés.

Baudeau a Gazdasági táblázatok egész sorát az áru és pénzmozgások körfolyamat jellegének megrajzolásával gazdagította. Arra törekedett, hogy az anyagi javak és a pénz gazdasági egyensúlyt biztosító mozgását az olvasók széles körében megértesse. Így többféle általános és a számszerűsített sémát vázolt fel. Ezért is szokás e téren kifejtett munkásságát elsősorban pedagógiai jellegűnek tekinteni.

Ábrázolásában a pénz első elosztója a mezőgazdasági javak birtoklója, vagyis a termelő osztály. Kifizeti kötelezettségeit bérleti díj vagy adó formájában a tulajdonosok osztályának (forrása a nettó termék). Ez az osztály jövedelmének egy részén, konkrétan a felén iparcikket vásárol az iparosoktól, akik bevételüket elköltik a gazdálkodóknál. (Részben élelmiszert, részben nyersanyagot vásárolnak) A pénz ebben a szakaszban mindhárom piaci szereplő kezén átmegy, a gazdálkodókéból indul és visszatér hozzájuk, vagyis **teljes körforgást** írt le. (Hozzáteve, hogy Baudeau hangsúlyozta, hogy az áruk eladását különböző „papírokkal” „fizetési ígérekkel” finanszírozták.)

A tulajdonosok jövedelmük másik részén élelmiszert vásárolnak a gazdálkodóktól. A pénz most **nem teljes körforgást** teljesít. És (második) nem teljes körforgást teljesít a gazdálkodók és az iparosok egymástól való vásárlásai során.

Ábrázolva: (Az eredeti táblázatok 1. [BAUDEAU (5)] és [CSATÓ (6)].

Ebben a modellben a meddő osztály sem termelő, sem személyes célra nem használ fel iparcikkeket, továbbá, nincs profitja. Pontosabban az ipari tőke után nincs olyan kamat (amortizáció), mint amilyent a mezőgazdaságban lekötött tőkék után számolnak. Baudeau, a kritikákat elfogadva (Forbonnais), ezen a ponton módosított.

A meddő osztály által vásárolt nyersanyagokat három egyenlő részre osztotta. Egyharmad részt maga a meddő osztály használ fel, mondta, s csak a másik kétharmad cserélődik ki a másik két osztály között. Ebből viszont az következett, hogy a jövedelemből vásárolt iparcikkek drágábbak voltak, mint amilyen ár nyersanyag és „közönséges” munkabértartalmuk összegéből adódott volna.

De mi az elméleti jelentősége a pénz kiindulópontjára való visszaáramlásának, a cserefolyamatokat közvetítő pénz forgalom szakaszokra bontásának?

Az első, nem teljes körforgás esetében a nettó termék tulajdonosai vevőkként pénzzé változtatják a gazdálkodók áruit, egyszerű helycsere P-Á-P, megy végbe. A pénz visszakerül azokhoz, akik megelőlegezték az újratermelést. (Hozzáteve, hogy ez a folyamat, *in natura* is végbemehetett. A tulajdonos a fizetési ígervényeket élelmiszerekre válthatta.) A második, nem teljes körforgás során vételek és eladások, P-Á, P-Á formájú mozgások történnek. A gazdálkodó eladó vevőként, az iparos vevő pedig eladóként lép fel egymás viszonylatában. A cserék végén a gazdálkodói oldalon pénz, az iparos oldalán termék áll.

Baudeau plasztikussá tette, hogy az egyszerű újratermelési mechanizmus működésének feltétele, hogy a tulajdonosok által a meddő osztályban elköltött összeg, vagyis az osztály bevétele maradéktalanul visszakerüljön azokhoz, akik eredetileg a forgalomba dobták, tehát a

gazdálkodók kezébe. A tulajdonosok pénzbeli jövedelme teljes körforgást teljesítsen. (Emlékeztetek, hogy a tulajdonosok jövedelme a föld javítására, épületekre, csatornázásra, stb. fordított tőkájuk után járó kamat járadék illetve bérlemény formájában.)

Amennyiben a meddő osztály bevételeiből egy valamekkora rész is külföldre kerül, akkor a mezőgazdaság érdeke sérül. A fiziokraták ugyanis úgy gondolták, hogy az iparcikkek iránti nagyobb kereslettel együtt a tulajdonos osztály fogyasztási szokásai, a fogyasztás struktúrája is változik. Növekszik a külföldi, értékes nyersanyagokból készült drága termékek iránti kereslet, következésképpen a pénz elillan a rendszerből.

A gazdasági összefüggések makroszintre emelése a század folyamán fokozatosan történt. A reál és pénzfolyamatok körforgás jellegének kimutatása és ebből a gazdasági növekedés, visszaesés vagy stagnálás (újratermelés) levezetése azonban a közgazdasági gondolkodásban a döntő fordulatot hozott. Szigorúan támaszkodott a „politikai aritmetikára”, számszerűen is igyekezett bizonyítani tételeit. A felkínált elemzési keret ma is alkalmas a meghatározó tényezők közötti oksági kapcsolatok feltárására és a következmények végiggondolására.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Nicolas Baudeau elfogadta a François Quesnay nevével fémjelzett fiziokrata eszmerendszert és igyekezett az elveket a gyakorlatba is átvinni, igyekezett bebizonyítani, hogy már maga a szemléletváltás elősegítheti a társadalmi-gazdasági változást. Folyamatosan jelen volt a szakmai életben. Vitázott, tanácsokat adott, agitált, tanított és szervezett. Szinte minden fórumon érvelt a vállalkozás, a kereskedelem, elsősorban a gabonakereskedelem szabadsága mellett, ellenezte a kereskedelmi monopóliumokat, a piaci értékesítést korlátozó állami kötelezettségeket, a céhrendszert, a vám és adótarifák bonyolult rendszerét. Versenyt, vállalkozási szellemet akart, piaci szereplőket, kereslet és kínálat szerint mozgó árakat. A fiziokrata eszmék utazó nagykövete, elkötelezett reformista volt.

A deficités költségvetés finanszírozására a költségvetési kiadások csökkentése mellett az adót, a jövedelemadót látta alkalmasnak hitelfelvétel helyett. Hitelből történő finanszírozás esetében ugyanis, érvelt, számolni kell azzal, hogy a jelenlegi hitel kamatterhei megterhelik a következő időszak kincstári bevételeit.

Felvilágosult kortársaihoz hasonlóan Baudeau is fontosnak tartotta az oktatást, a művelődést. A tanult és felvilágosodott embereket nehezebb megterheszteni és az erőszak, az igazságtalanság, a hanyatlás útjára vinni. Széles néprétegek tudását elősegítő iskolákat javasolt. Aktív szerepet vállalt a lengyel oktatási rendszer megreformálásában, iskolarendszer tervei őrzik elképzeléseit.

Baudeau ideális államformának a gazdasági monarchiát tartotta, az olyan államalakulatot, amelyben az állam az adószedés és szabályozás-korlátozás feladatán túl gazdasági szerepet is vállal, önálló, piaci szereplő. De az államra tartozik a közfeladatok finanszírozása. (*L'art social*). A közoktatás, a közszolgáltatás (az úthálózat), a személyes biztonságot és a szabadság védelmét szolgáló intézményrendszerek fenntartása. A szegényekről való gondoskodás, a szociális ellátás megszervezése. Az "uralkodói előlegek" megkülönböztetése az előlegeken belül, valamint állam felfogása munkájának sajátossága.

A szabadság és egyenlőség biztosítékát a rendi hatalommegosztással szemben egy teljhatalommal felruházott uralkodóban látta. Egy olyan uralkodóban, akinek hatalmát a józan ész és a természet törvényein kívül nem korlátozzák más intézmények. Aki a közjó érdekében saját belátása szerint, de nem kénye-kedve szerint meghozhat törvényeket.

IRODALOM

- BAUDEAU chan. reg. 1.* ⁴²(Baudeau , reguláris kanonok): 1. Analyse de l'ouvrage du pape Benoît XIV, sur les béatifications, et canonisations, Approuvée par lui-même, et dédié au Roi. (XIV Benedek pápa boldoggá és szentté avatásokról írott művének elemzése. Jóváhagyva általa és a királynak ajánlva). 1759. Paris.
- 2.* Mémoire sur l'utilité des histoires particulières des provinces et sur les manières de les écrire. (Emlékirat a tartományok sajtósági történetének hasznosságáról és írásmódjokról.) 1759. Á Paris, Chez Michel Lambert.
- 3. Idées d'un citoyen sur l'administration des finances du roi (Egy polgár elgondolásai a király pénzügyeinek igazgatásáról) 1763. Amsterdam. Reprint Kraus, München 1980.
- 4. Explication du Tableau économique á M*** par l'Auteur des Éphémérides (A Gazdasági táblázat magyarázata *** Asszony számára az Ephemeridák szerzőjétől) Éphémérides 1767, 1768 és 1770-es számaiban, önálló kötetben 1774. Újrakiadása: Eugène DAIRE: Physiocrates. 1848. Collection des principaux économistes, Paris, Guillaumin et Cie.
- 5. Observations économistes à M. l'abbé de Condillac, par M. l'abbé Baudeau. (Gazdasági megjegyzések Condillac abbé úr számára Baudeau abbé úr részéről). Nouvelles Ephémérides économiques. 1776. IV-V. kötet.
- 6. Essai analytique sur la richesse et sur l'impôt. (Elemző (Analitikus) esszé a gazdagságról és az adóról). 1767. Publié avec introduction et table analytique par A. Dubois, professeur d'économie politique et d'histoire des doctrines économiques á la faculté de droit de l'université de Poitiers. Collection des économistes et des réformateurs sociaux de la France. 1911. Paris.
- 7. Avis au peuple sur son premier besoin ou Petits Traités économiques. (A nép felvilágosítása alapvető szükségletéről, avagy Kis gazdasági értekezések) 1768. Amsterdam, Paris
- 8. Première Introduction à la Philosophie économique ou Analyse des États policés. Publié avec notice et Table analytique par A. Dubois professeur d'économie politique et d'histoire des doctrines économique á la faculté de droit de l'université de Poitiers. Collection des économistes et des réformateurs sociaux de la France. 1910. France. Librairie Paul Geuthner. (Első publikálása Éphémérides 1770-1771.)
- 9. Lettres Historiques sur l'état actuel de la Pologne et sur l'origine de ses malheurs, (Történelmi levelek Lengyelország jelenlegi helyzetéről és balszerencséjük eredetéről) 1772. Amsterdam, Paris.
- 10. Avis économiques aux citoyens éclairés de la République de Pologne sur la manière de percevoir le revenu public (Gazdasági tanácsok a Lengyel Köztársaság felvilágosult polgárainak hogyan szedjék be a közjövedelmet.) 1772. Amsterdam, Paris.
- 11. Avis au peuple sur l'impôt forcé qui se percevoit dans les halles et marchés sur tous les bleds et sur toutes les farines. (A nép felvilágosítása az eltúlzott adóról, amelyet a gabonafélék és valamennyi lisztfajta után szednek be a csarnokokban és vásárokon). Korábbi, 1770-ben közölt írás újrakiadása, Nouvelles Éphémérides, 1774.
- 12. Éclaircissements demandés á M.N*** sur ses principes économiques, et sur ses projets de législations, au nom des propriétaires fornciers et des cultivateurs francais. (Magyarázat kéretik Necker úrtól gazdasági elveiről és törvényhozási terveiről a francia földtulajdonosok és gazdálkodók nevében) Les Nouvelles Éphémérides 1775.

⁴² A bibliográfiában a *- gal megjelölt művek a teljesebb tájékoztatást szolgálják, mivel nem tartoznak a felhasznált tehát az olvasott irodalom jegyzékébe.

- 13. Avis au peuple de Paris sur la Caisse de Possi (Párizs lakói figyelmébe a Poissy-i Pénztárról). Első megjelenése 1768. 1770-ben publikálását betiltották Mémoire sur la Caisse de Poissy címen megjelent 1775-ben a Nouvelles Éphémérides II. kötetében
 - 14. Idées d'un citoyen presque sexagénaire sur l'état actuel du Royaume de France.. (Egy majdnem hatvanéves polgár gondolatai a francia Királyság jelenlegi állapotáról.) 1787. Paris
 - 15. Discours prononcé de l'ordre du roi et en sa présence par M. de Calonne, controleur général des finances, dans l'Assemblée des Notables, tenue á Versailles, le 22 février 1787. (A király rendeletére és jelenlétében előadott beszéd. Versailles-ban, 1787. február 22-én. The French Revolution Research Collection Les Archives de la Revolution Francaise. Maxwell Headington Hill Hall, Oxford OX3 OBW, UK www.gallica.fr
 - 16. CORRESPONDANCE entre M. Graslin, de l'Académie économique de S. Pétersbourg, auteur de l'Essai analytique sur la richesse et sur l'impôt, et M. l'abbé Baudeau, auteur des Éphémérides du citoyen. Sur un des principes fondamentaux de la doctrine des soi-disant Philosophes économistes címen. (Levélváltás Graslin úr, az Elemző esszé a gazdagságról és az adóról szerzője a Szent-Pétervári gazdasági akadémia részéről, és Baudeau abbé úr, az Éphémérides du citoyen szerzője között az úgynevezett gazdaság filozófusok doktrínája egyik alapvető elvéről.) 1777. London, Paris
 - 17. Explication du tableau economique á Madame *** par l'Abbé BAUDEAU Extrait des Ephémérides de 1767 et 1768. Paris Gallica. fr
- NICOLAS BAUDEAU Un „philosophe économiste” au temps des Lumières. (Sous la direction d'Alain Clément) (Nicolas Baudeau, egy gazdaságfilozófus” a felvilágosodás idején. Szerk. Alain Clément.) 2008. Paris, Michel Houdiard Éditeur.
- CALONNE, Charles Alexandre de: Discours prononcé de l'ordre du roi et en sa présence par M. de Calonne, controleur général des finances, dans l'Assemblée des Notables, tenue á Versailles, le 22 février 1787. (A király rendeletére és jelenlétében előadott beszéd. Versailles-ban, 1787. február 22-én. The French Revolution Research Collection Les Archives de la Revolution Francaise. Maxwell Headington Hill Hall, Oxford OX3 OBW, UK www.gallica.fr
- CANTILLON, Richard: Essai sur la nature du commerce en général. Texte manuscrite de la Bibliotheque municipale de Rouan, avec le texte de l'édition originale de 1755 et une étude bibliographique par Takumi Tsuda. 1959. Tokyo, Japan. Economic Research Series NO:18. The Institute of Economic Research Hitotsubashi University. Réimpression de l'édition de 1952, fondée sur le texte oroginal de 1755, avec des études et commentaires. 1977. Paris, INED
- CONDILLAC, abbé de: Le commerce et le gouvernement considérés relativement l'un à l'autre (A kereskedelem és a kormányzat egymáshoz való viszonyában szemlélve) 1776. Amsterdam et Paris. Internet books. google.com
- CSATÓ, Katalin: 1. A fogyasztási struktúra szerepe F. Quesnay újratermelési elméletében a gazdasági táblázatok alapján. 1982. Akadémiai Kiadó
- 2. The Role of Consumption Structure in Reproduction Theory and the Tableaux Economiques of François Quesnay. 1982. Budapest. Studies. No. 20. Intstitute of Economics HAS.
 - 3. F. Quesnay: Gazdasági táblázat (részlet) fordítás. In: Alapművek, alapirányzatok (SZerk. Bekker Zsuzsa), 2000, Gazdaságelméleti olvasmányok, Bp., Aula
 - 4. A fogyasztáskorlátos gazdaság egyik korai elemzője: Pierre Le Pesant de Boisguilbert. MTA KTI Műhelytanulmányok. MT-DP. 2004/4.
 - 5. Egy fiziokrata: Paul-Pierre le Mercier de la Rivière. 2005. MTA KTI MT-DP Műhelytanulmányok. 21.
 - 6. BAUDEAU: A Gazdasági táblázat magyarázata *** Asszony számára

- DAIRE, Eugène: Physiocrates. (Fiziokraták), 1848. Paris,
- DU PONT, de Nemours: La Physiocratie, ou Constitution naturelle du gouvernement le plus avantageux au genre humaine, (Fiziokrácia, vagy az emberi nemre nézve legelőnyösebb kormányzat természeti alkotmánya), 1767. Pékin, et Paris. 2. vol.
- ENCYCLOPÉDIE ou Dictionnaire raisonné des Sciences des Arts et des Métiers par une société de gens de lettre.... (A tudományok, a művészetek és mesterségek értelmező szótára) 1751-1780. Paris, 35 vol. VII. p. 812-831. A VII kötet 1757-ben jelent meg.
- EPHÉMÉRIDES du citoyen ou Chronique de l'Esprit National. 1765-1772. Paris, Delalain. (A sokféle közkezen forgó változattal szemben ez a pontos címe) (A polgár feljegyzései (efemeridák) avagy a nemzeti szellem krónikája.) 1767. januárjától a folyóirat alcíme: Bibliothèque raisonnée des sciences morales et politiques. (A morális és politikai tudományok értelmező szótára).
- FORBONNAIS, Veron de: **1.*** Recherche et considération sur les finances de France depuis l'année 1595 jusqu'à l'année 1721. 1758. (Kutatások és észrevételek Franciaország pénzügyeiről 1595-től 1721-ig.)
- 2.** Principes et observations économiques (Gazdasági elvek és észrevételek) 1767. Amsterdam. Internet, books.google.com
- GALIANI, Ferdinando: Dialogues sur le commerce des bleds (Párbeszéd a gabona kereskedelemről) [m](#)
- GRASLIN, J.-J.-Louis: **1.** Dissertation sur la Question proposée par la Société économique de St. Pétersbourg. Dissertation qui a remporté le prix sur la question posée en 1766 par la Société d'OEconomie et d'Agriculture à St. Pétersbourg, à laquelle on a joint les Pièces qui ont eu l'Accessit című munkáját. Disszertáció, amely díjat nyert a Szent-pétervári Mezőgazdasági és Gazdasági Társaság 1766-ban feltett kérdésére, amelyhez a díjazott műveket csatolták. Új kiadása G. Faccarello bevezetőjével. Graslín és a fiziokraták. Viták az értékről, az egyensúlyról és a pénzügyről. 2008. In: Le Pichon and Orain (eds).
- 2.** Essai analytique sur la richesse et sur l'impôt. (Elemző (Analitikus) esszé a gazdagságról és az adóról). 1767. Publié avec introduction et table analytique par A. Dubois, professeur d'économie politique et d'histoire des doctrines économiques à la faculté de droit de l'université de Poitiers. Collection des économistes et des réformateurs sociaux de la France. 1911. Paris
- HELLER, Farkas: A Közgazdasági elmélet története. 1943. Budapest, Dunántúl Pécsi Egyetemi Nyomda és Kiadó R.-T. Péccsett.
- KAUTZ, Gyula. A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése. (Szerk.Bekker Zsuzsa), 2004. Budapest, Aula Könyvkiadó.
- MALET, Jean-Roland: Comptes rendus de l'administration des finances du royaume de France (Elszámolás a francia Királyság pénzügyeiről). 1789. In: BONNEY, Margaret et Richard: Jean-Roland Malet, premier historien des finances de la monarchie française. (J.- R. Malet a francia monarchia pénzügyeinek első krónikása). 1993. Paris.
- MARX, Karl: Értéktöbblet-elméletek. Első rész. 1958. Budapest, Kossuth Könyvkiadó
- MARTY, Michel: Les voyages de Baudeau en Pologne. (Baudeau utazásai Lengyelországban) Nicolas Baudeau (1730-1792) "Un "Philosophe économiste" et "instructeur" au temps des lumières" nemzetközi kollokviumon elhangzott előadás. 2006. május 18-19, Tours és Amboise.

- MERCIER DE LA RIVIÈRE, Paul-Pierre: **1.** Observations sur l'imposition ordonnée par le roi et particulièrement sur les droits d'entrée et de sortie (Septembre 1763.) (Észrevételek a király által elrendelt adókivetésről és különösképpen a behozatali és kiviteli vámokra vonatkozóan) (1763. szeptember). 1763. Amsterdam. Újrakiadása Jean-Claude Perrot bevezetőjével 1980, München, Kraus.
- 2.** L'ordre naturel et essentiel des sociétés politiques 1767 In: DAIRE: Physiocrates. pp. 429-641.
- 3*.** De l'instruction publique; ou considérations morales et politiques sur la nécessité, la nature et la source de cette instruction" Ouvrage demandé pour le Roi de Suède (A közoktatásról avagy, morális és politikai észrevételek ezen oktatás szükségességéről, természetéről és forrásáról. A Svéd Király megrendelésére) 1775. Stockholm, Paris. Gallica, Internet.
- MIRABEAU, Victor Riqueti, Mis de: L'ami des hommes de la VI. partie. Tableau économique avec ses explications. (Az emberek barátja VI. rész. Gazdasági táblázat magyarázataival együtt). 1760. Hamburg, Chrétien Herold.)
- MORTIER, Roland: Az európai felvilágosodás fényei és árnyai. 1983. Budapest, Gondolat
- NECKER, Jacques: **1.** Sur la legislation et le commerce des grains (A törvényhozásról és a gabonakereskedelemtől) 1775. Paris.
- **2.** Compte rendu au roi. (Elszámolás a királynak) 1781 (Elszámolás a királynak) 1781. The French Revolution Research Collection Les Archives de la Revolution Francaise. Maxwell Headington Hill Hall, Oxford OX3 OBW, UK. www.gallica.fr
- 3.*** De l'administration des finances de France (Franciaország pénzügyeinek igazgatásáról), 1784.
- 4.** Mémoire en réponse au discours prononcé par M. de Calonne devant l'Assemblée des Notables. (Emlékirat válaszul Calonne úr Előkelők Gyűlése előtt elhangzott beszédére.) 1787. április.
- NOUVELLES EPHÉMÉRIDES Economiques ou Bibliothèque raisonnée de l'histoire, de la morale et de la politique (Új gazdasági efemeridák, avagy a történelem, az erkölcs és a politika értelmező szótára) címen. 1774 decemberétől 1776 júniusáig.
- QUESNAY, François: Oeuvres économiques complètes et autres textes. Éditées par Christine THÉRÉ, Loïc CHARLES ET Jean-Claude PERROT. 2005. PARIS, INED
- SCHAMA, Simon: Polgártársak A francia forradalom krónikája. 2001. Budapest, Európa
- SCHUMPETER, Joseph A.: History of Economic Analysis. 1954. NewYork, Oxford University Press
- SZEMPLÉLŐ. A Spectator 18. századi fordítása. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Balázs Péter és Lábadi Csaba. 2005. Szeged. Fiatal filológusok füzetek. Modernizmus.
- TURGOT, Anne, Robert, Jacques: **1.** Reflexions sur la formation et distribution des richesses (Észrevételek a gazdagság keletkezéséről és elosztásáról) 1767
- 2.** Valeurs et Monnaies. (Érték és pénz) 1769. Collection des principaux economistes, tome 3. Oeuvres de Turgot. Nouvelle Édition...avec les Notes Dupont de Nemours. Réimpression de l'édition 1844 Osnabrück Otto Zeller 1966.

MELLÉKLET

N. BAUDEAU:

A GAZDASÁGI TÁBLÁZAT MAGYARÁZATA *** ASSZONYNAK⁴³

A híres Gazdasági táblázat⁴⁴ magyarázatára kért Asszonyom. Megpróbálom világossá tenni, amennyire csak tudom.

ELSŐ FEJEZET

Természet adta javak és előlegek, amelyek révén létrehozták azokat

1. Teljes termelés vagy újratermelés

Tekintsen végig Asszonyom a földön *aratáskor*, amikor elborítják *termelvényei*, képzelje el a három birodalom *élvezeteinket* szolgáló valamennyi élőlényét, a levegő, a szárazföld és a vizek állatvilágát, amelyekkel a vadászat, a halászat és az állattenyésztés *kielégíti* szükségleteinket és *kedvteléseinket*, élő vagy elejtett formájukban. Nézze a földgolyónk felszínét beborító növényeket, amelyet az ember *felkutat* ott, ahol magától megterem, vagy amelyet munkájával *szaporít*, mindazt, amit összegyűjt, mindazt, amit készít, elraktároz belőle, hogy elfogyassza. Végül tegye hozzá a földben rejtőzködő kincseket és ásványokat, amelyeket a bányászat mestersége hoz felszínre a föld mélyéből és a kőzetekből. Gyűjtse egy tömegbe a természet jótéteményeit, mindazt, amelyet az emberek *egy esztendő* leforgása alatt a természettől kaptak: íme Asszonyom, e termelvények összessége az *évi termelés* vagyis a teljes *újratermelés*, e könnyen megérthető fogalom a Gazdasági táblázatnak és alkalmazásának első, legfontosabb alapja.

De álljunk meg egy pillanatra ennél az első lépésnél. Ha jól elsajátítja ezt az első meghatározást egy sor nehézségtől kíméli meg magát, tehát mielőtt továbbmenne vessse jól

⁴³ *Explication du Tableau Économique à Madame *** par l'Abbé Baudeau. Extrait des Éphémérides 1767 and 1768.* Paris. (A Gazdasági táblázat magyarázata *** Asszony részére) Valószínűleg Mme de Pompadour nevét rejti a három csillag, számára készült. Először folytatásban jelent meg az *Éphémérides* 1767 és 1768. évi számaiban. 1774-ben önálló kötetben. A fordítás Eugène Daire [DAIRE]] és a párizsi Bibliothèque Nationale-ban őrzött eredeti mű interneten elérhető [BAUDEAU (17)] kiadások alapján készült. Szöveghű, pontos, direkt fordításra törekedtem, szóhasználatában és formájában is követve az eredeti szöveget. Ez helyenként nehézkessé is teszi olvasását, de talán így elkerülöm, hogy a fiziokratákat korszerűbbnek láttatom, mint amilyenek voltak. A korabeli jelölési módtól annyiban tértem el, hogy a hosszú mondatokat ponttal lezártam, a korban szokásos pontosvesszők helyett.

⁴⁴ A legújabb szakirodalomban egyes kutatók a *tableau-t* táblaképnek értelmezik, mondván, hogy Quesnay, mint egy festő felfestette rá a gazdaság működési mechanizmusát. Baudeau is megerősíti ezt a felfogást több szóhasználatával. De maradtam a szakirodalomban s általam korábban elfogadott táblázat mellett.

emlékezetébe a *teljes termelés* és *újratetermelés* szavakat jelentésükkel együtt, mert sokszor felidézzük majd. Hasonlóképpen járjon el az összes többi fogalommal is, mert az egészet csak akkor érthetjük meg ha a részleteket alaposan megismertük.

2. Évi előlegek

Asszonyom, Ön tudja, hogy a magtárait megtöltő gabona, a csűrjeibe gyűjtött takarmány, a pincéjében erjedő bor mind a természet ajándékai, de egyszersmind az emberek *munkájának* gyümölcse is. Tudja, hogy a földet elő kellett készíteni, vetni vagy ültetni, kapálni, betakarítani. Élelmezni és ellátni e munkálatokat végző mezőgazdasági munkásokat. Takarmányozni és istállózni a háziállatokat. Nos Asszonyom, ezek teszik ki az *évi előlegeket*. Ilyen *évente* megújuló munkálatok és kiadások készítik elő vagy kísérik minden aratást, de a vadászat, a halászat, a bányaművelés, a kisebb és nagyobb állatok tenyésztése is igényel *évi előlegeket*.

Jegyezze meg Asszonyom, hogy az efféle kiadások *minden évben* megelőzik vagy kísérik a *termelést* és a betakarítást, azt előkészítik és közvetlenül kiváltják, ezért illik rájuk csodálatosan a *termelő* jelző. Az az előleg, amelyet Ön *minden évben* kiad, amikor ellát vetőmaggal, palántákkal, trágyával egy kertet és a napszámosokat, *termeli* konyha- és virágoskertjét elborító virágokat és a zöldségeket. Az az előleg, amelyből bérlője *minden évben* eltartja pásztorát és nyáját, termeli meg a gyapjút, amelyet birkanyírás után elad: a bányákban felrobbantott puskapor, amellyel széthasítják a sziklákat, a munkabérre, bányafára és egyéb anyagokra *évente fordított* kiadások abból a célból, hogy kibányásszák, mossák, zúzzák, olvasszák az anyagokat, bizonyos értelemben fémtömeget *termelő*eknek tekinthetők. Az ércet nem vetik és nem sokszorozódik meg, de a lelőhelyeket megalkotó természet úgy tetszik, örömét lelte abban, hogy gondosan elrejtse. Napvilágra a mélységből és a kőzetekből emberi munkával és kiadások révén kerül.

Összegezzük Asszonyom, tehát a *termelő kiadások* első fajtáját az *évi előlegek* jelentik, a betakarítás nélkülözhetetlen előfeltételei és a *teljes termelés* legközvetlenebb előkészítő okai, ez a második gondolatot éppoly egyszerű, épp olyan könnyen megérthető és megjegyezhető, mint az első.

3. Az üzem eredeti előlegei

Létezik, Asszonyom, az évi *újratetermeléshez* szükséges *kiadásoknak* egy másik fajtája, amely *minden évben* nem újul meg teljes egészében. Kertjében ugyanazt a talicskát, ugyanazt az öntözőkannát, ugyanazokat az üvegharangokat és ugyanazokat a különféle, hosszú éveken át szolgáló eszközöket láthatja. Nincs ez másképpen más üzemekben sem.

Szándékosan használok az általánosabb értelmű *üzem* szót a *gazdaság* helyett, amely sokféle természetes termelésre nem illik tökéletesen. Mondhatjuk, hogy *üzemeltetünk* egy

gazdaságot, szőlészetet, szálfaerdőt, bányát, kőbányát, de nem igen mondhatnánk, hogy gazdálkodunk e három utóbbin.

A pincék, borsajtók, támasztókarók, valamint a sokmás szerszám a szőlőművelés *eredeti előlegei* vagy az első telepítés költségei: a gabona termesztéshez szükség van vetőmagra, ekére, fogatra, ígás-vonó és trágyát adó állatokra, ezenkívül sokféle szerszámmra.

Miért nevezzük az ilyen célra fordított *kiadásokat eredeti előlegeknek*, vagy az első létesítés költségének? azért Asszonyom, mert mint látja, ezzel kell kezdenünk. Mielőtt bármiféle gazdálkodásra vagy kitermelésre vállalkoznánk, fel kell készülnünk, és rendelkezünk kell szerszámokkal, állatokkal és a vállalkozásunkhoz szükséges mindenféle egyéb dologgal.

Amint látja a kiadások e másik fajtája éppen annyira *termelő*, mint az első, a *betakarítás* vagy az évi *teljes termelés* szempontjából éppen annyira meghatározó, noha nem újul meg teljes egészében minden évben, eltérően azoktól a produktumoktól, amelyek termeléséhez hozzájárult.

4. Az eredeti előlegek haszna

Asszonyom, nem elég, hogy elhiszi, hogy az első létesítés vagyis az *eredeti előlegek* éppúgy termelők, mint a gazdálkodás vagy üzem *évi előlegei*, az is fontos, hogy észrevegye, mielőtt tovább menne, hogy az *eredeti előlegek* kettős célt szolgálnak és kettős haszonnal járnak.

Első céljuk, s ez egyben első hasznuk is, hogy megtakarítanak a napi és évi kiadásokból: egy jó eke, amelyet négy erős ló von, több földet szánt fel egyetlen nap alatt, mint amennyit tíz ember képes felásni. Ugyanezek az állatok egy szekér elé fogva többet szállítanak el önnek a learatott termésből egy nap alatt, mint amennyit tíz ember behordana. S csak egy kocsisra van szükség, a lovak részben szalmán élnek és részben emberi táplálkozásra alkalmatlan takarmányon, s trágya formájában még ezt a kiadást is megtérítik. Hasonlóképpen a folyamatos munkák és a munkabérek csökkentésére találták fel a bányákban és a kőfejtőkben használható gépeket, amelyek kisebb fogyasztás és kiadás mellett szállítják a súlyos terheket, tisztítják az anyagokat és szívják el a felesleges vizeket. A napi és évi kiadásokon elérhető megtakarítás tehát az első indíték, amely eredeti előleg kiadására kötelez. Mennyi fáradságba, munkabérbe és nehézségbe kerülne, ha kis tételekben kellene a leszüretelt szőlőt és a bort szállítani, sajtolni és erjeszteni, avagy éppenséggel egyénként kellene elszállítani a hordókat a nagy szőlészetekből?

Az eredeti előlegek második célja a termelvények mennyiségének megsokszorozása, minőségének javítása vagy megóvása. E három célt egyszerre szolgálják például a szőlők mellé helyezett karók, termésének minőségét Ön is szalmafonatokkal óvja és lécrácsra futtatja, konyhakertjének ágyásait pedig üvegburákkal borítja.

5. Az eredeti előlegek karbantartása, javítása és felújítása

Tudja Asszonyom, hogy az első létesítés vagy az *eredeti előlegek* első csoportját alkotó sokféle, kisebb vagy nagyobb *szerszám* és gép elhasználódik. Időről időre meg kell újítania az öntözőkannákat, ásókat és a más kerti szerszámokat, sőt a javításoknak is van egy szokásos rendje, különben minduntalan balesetek és váratlan veszteségek következnek be.

Könnyen belátja azt is, hogy a nagy mezőgazdasági vállalkozásokban, az erőteljes fakitermelésben, a kő- és ásványbányászatban, és más hasonló tevékenységeknél az eredeti előlegeket képező első berendezések időről-időre történő megújítása jelentős kiadásokkal jár.

A sokféle állat tartása hasonlóképpen gondozást kíván. Miként Ön is kénytelen felújítani kocsiját és lovait a városban időről időre, bérlője is kénytelen felújítani ekéjét, taligáit, ígáslovaikat és szekereit vidéken. Bútorai sem tartanak örökké, a birtok, a tehenészet, a marhaistálló, a juhhodály berendezése is elhasználódik. A kádakat, borsajtókat és szőlőkarókat is időnként fel kell újítani. S a veszélyek és a balesetek jóval gyakoribbak és költségesebbek vidéken.

Hogy valami igazodási pontot találjunk e szélsőségesen ingadozó természeti és váratlan csapások területén, kiszámították, Asszonyom, hogy az eredeti ár nagyjából egytizedét kell minden évben az *eredeti előlegek* karbantartásra, javítására fordítani. Vagyis, ha elgondol egy nagy és szép farmot harmincezer frank eredeti előleggel, akkor rendszeres *javítása* háromezer frankba fog kerülni átlagosan évente, a balesetek, a váratlan és szokásos események átlagában nézve. Tehát a természeti vagy váratlan események okán szükségessé váló karbantartás, a javítások és a felújítások, az eredeti előleg egytizedét, vagyis tíz százalékát teszik ki. Jegyezze meg jól, hogy ez a tíz százalék nem tévesztendő össze az *évi előleggel*, amelyről fentebb beszéltünk.

6. Az évi előlegek eredeti előlegekhez viszonyított aránya a különböző üzemekben

Ha egy kis érdeklődést mutat Asszonyom a mezei munkák iránt, akkor látni fogja, hogy az *évi előlegek* eredeti előlegekhez viszonyított aránya nem egyformán alakul a mezőgazdasági üzemágakban. Vannak közöttük olyanok, amelyek kezdetben *kevesebbe* azután évente *többbe* kerülnek. Akadnak közöttük olyanok, amelyeknél éppen ellenkezőleg, az első létesítés kerül *többbe* és az évenkénti kiadások *kisebbek*.

Az erdő, a rét és a gyümölcsös például kevés *évi előleget* kíván, *eredeti előlegként* pedig szinte semmit; a művelés kevés költségén kívül csak a betakarítás költségei merülnek fel. A szőlők éppen ellenkezőleg, *évről évre* sok kézi munkát igényelnek, éppen úgy, mint a veteményeskertek, de aránylag kevés *eredeti előlegeket*. A jól művelt gabonagazdaság pedig, megint ellenkezőleg, kevesebb *évi előleget* és több *eredeti előleget* kíván. A kő- és egyéb bányászathoz mindkét előlegfajtából sok kell.

Ismét az átlagot kell tehát vennünk Asszonyom, hogy egyformán és következetesen okoskodhassunk ebben a nagy változatosságban. Kiszámították az *évi előlegek eredeti előlegekhez viszonyított* arányát egy-egy jól vezetett búzatermelő nagygazdaságban Picardiában, Normandiában, a Beauce-vidéken, Ile de France-ban és Brieben. Vették az átlagukat és eredményül egy az öthöz arányt kaptak. Ez azt jelenti, Asszonyom, hogy ezer frank *évi előleg* előfeltétele ötezer livre *eredeti előleg*, kétezer frank *évi előlegé* tízezer livre *eredeti előleg*.

Bízom benne, hogy nem kérdezi meg tőlem, miért számolunk átlagokkal, ahelyett, hogy minden egyes esetet részleteiben külön vizsgálnánk. Ön is tudja, minden filozófiai, sőt gazdasági számításban mindig egy középárányt veszünk, s ebből semmiféle hiba nem származik. Ön is azt mondja minden nap, amikor ki akarja számítani egy háztartásra, étkezésre, kocsira stb. fordított kiadásokat, hogy a kenyérből, borból, a drága fűszerekből fejenként ennyi-meg ennyi fogyott átlagban. A lovakat illetően szénára, szalmára, zabra évente átlagosan mennyit költenek és így tovább. Joggal gúnyolódna az okoskodón, aki súlyos ellenvetésként azt mondaná: de Asszonyom, nem minden ember és állat fogyaszt egyformán összehasonlítva őket, sem egy napon, sem egy hetet véve. És felteszem, így felelne neki: igen, tudom, de van egy átlagos mérték, s ha ezt alkalmazzuk, bizonyosan nem tévedünk, vagy legalábbis csak keveset. Minél nagyobb számosságra illesztjük, annál inkább kiegyenlítik egymást a nagy és kicsi eltérések.

A Gazdasági táblázatban is így számoltak. A különböző típusú üzemekben az eredeti előlegek és éves előlegek közötti átlagos arány kiszámításakor egy jól működő gabonatermelő gazdaság arányát vették alapul. Amelyben a tapasztalat szerint az eredeti előleg ötszöröse az éves előlegnek, ugyanis egy nagy üzemben az eredeti előleg tíz ezer livre és két ezer livre az évi előleg négy ló vontá ekénként, amely évente százhusz hold földet képes megművelni; azaz negyven holdon búzát, negyven holdon egyéb szemes terményt, negyvenen pedig nem termelnek gabonát, ugaron hagyják.

Az előző részben megismerte, hogy az eredeti előlegek évi szokásos és rendszeres karbantartása és javítása az eredeti előleg értékének egytizedét teszi ki, ebből már arra is következtethet, hogy az *eredeti előlegek* karbantartására fordított kiadás mindig fele az *évi előlegének*. Ez egy igen egyszerű matematika, Asszonyom, ne riadjon tőle vissza. Kétezer frank évi előleghez tízezer livre eredeti előleg tartozik, amint azt az imént láthatta: ez az első igazság. Tehát tízezer livre *eredeti előleg* egytizedrésze; vagyis száz arany (pistole) kell a folyamatos *karbantartásra* javításra és felújításra, akár természeti, akár váratlan csapás miatt is válik szükségessé: márpedig száz pistole kétségkívül fele kétezer livre-nek; következésképpen az *eredeti előleg* karbantartása fele az *évi előlegnek*. Ismerje el Asszonyom, hogy a logika és a matematika szép dolog, és valódi örömet okoz ezen a módon gondolkodni.

Három eke *tehát évi* előlegként hatezer livre-t igényelne. *Tehát* harmincezer livre *eredeti* előleget. Mivel ötször hat az harminc: tehát a *karbantartás* háromezer livre tíz százalékkal számolva. Mivel a harminc egytizede három: tehát esetünkben a karbantartás pontosan fele lesz az *évi* előlegnek. Mivel háromezer liv. fele a hatezernek.

Hinné-e Asszonyom, hogy egyesek, még hozzá tudományokhoz, sőt államügyekben való elmélkedéshez szokott emberek, ezeket a számításokat nehéznek és bonyolultnak találták: hinné-e, hogy az egész *Metafizikának* nevezték? Akkor Ön bizonyára anélkül, hogy tudatában lenne, gyakran cserél eszmét metafizikáról szobalányával, divatkereskedőjével, a komornyikjával és bérlőivel. Valamennyi számla csak bonyolultabb ennél. A legutolsó gazdasszony is tehát nagy metafizikus? hiszen gyakran kell ilyen számításokat végeznie.

Mielőtt továbbmennénk, foglaljuk össze mindazt, ami az *eredeti* vagy az első létesítés *előlegére* vonatkozik.

Az eredeti előlegek a termelő kiadások második fajtáját alkotják. Céljuk az *évi* kiadások mérséklése, a termés megsokszorozása, megóvása, a minőség javítása. Karbantartásuk tíz százalékra tehető. Az *évi előlegek* ötszörösét teszik ki, úgy, hogy az eredeti előlegek *karbantartása* az *évi előlegek* felével egyenlő.

7. Földbirtok előlegek

Asszonyom, Ön egy kész konyhakertet látott. Először szemügyre vette mindazt, amit onnan *betakarítanak*; ezután visszafelé haladva a betakarításhoz vezető, azt előidéző, vagy előkészítő okokon, megnézte miféle kiadások kapcsolódnak a kertészhez, munkásaihoz és a munkálataikhoz minden évben. Ezeket *évi* kiadásoknak neveztük el. Ezt követően az *évi* kiadásoktól megkülönböztette a különbözőfajta szerszámokra fordított kiadásokat, amelyek nem használnak el ugyan teljesen egy év alatt, de *karbantartást* igényelnek. Ezeket neveztük a *kertészkedés* vagy zöldségtermesztés *eredeti előlegeinek*.

Csak hogy Asszonyom, mielőtt kertészkedésre gondolhatnánk, először kerttel kell rendelkezniünk. Márpedig a természet spontán nem alakít ki nekünk a szó igazi értelmében kertet, sem mezőt sem szőlőt, sem pedig szántóföldeket. Alkalmas helyeket kínál az emberi munka számára, ahol ezeket kialakíthatja. De az alkotás szükségképpen az emberé. El kell egyengetni a területet, eltávolítani róla a köveket, szétteríteni rajta a trágyát, fallal, árokkal, élő vagy száraz sövényvel elkeríteni, ágyásokat kialakítani, lugasszerűen vagy bokrosan bokrokat vagy fákat ültetni. Lakás kell a kertésznek, épület szerszámainak, *gyümölcsseinek*, *vetőmagvainak*, *főzelékfélleinek*; mindez a kiadások egy újabb fajtája. Íme Asszonyom, így kell egy konyhakertet *létrehozni*: költsége a földbirtok *előleg*⁴⁵, vagyis a *termelő* kiadások harmadik és egyben utolsó fajtája.

⁴⁵ *L'avance foncière* gyakran telek előlegnek fordítják a szakirodalomban. *La propriétaire foncière* földtulajdonos logikáját követve földbirtok előlegnek fordítottam. Angliában és Franciaországban a

Látja, a szőlő esetében földbirtok előleget igényel a talaj előkészítése, a telepítés, továbbá a préseket és kádakat befogadó épületek megépítése, végül a hordók számára pincék és tárolók létesítése. A gabonatermesztéshez fel kell törni a földet, kiirtani gyökerestől fákat, a cserjéket, gondoskodni kell a termést esetleg károsító vizek elvezetéséről. Továbbá majorsági vagy gazdasági épület együttes kell, magtárak, istállók, lakás és konyhakert a gazdálkodók számára.

Még az erdőhöz is kell *földbirtok* előleg, ha jó fajtákat akarunk telepíteni, és egyetlen bánya nagyszabású művelésbe sem lehet kezdeni kisebb-nagyobb megalapozás nélkül.

Roppant egyszerű és gyakran alkalmazott mód arra, hogy elkerüljük a kényelmetlenségeket és veszélyeket, amelyekkel gyakorta szembenéznek a szűz földek feltörői, az ültetvényesek, az építők, vagyis azok a teremtők, akik *értékessé* teszik a műveletlen földeket. E mód egy már kész vagy termővé tett birtok megszerzése. A vevő a vételárral megtéríti a maga részéről a *földbirtok előleget*. Az eladó a *földbirtok előleg* jogán alapuló *tulajdont* engedi át, mivel a föld valójában azé, aki *értékessé* teszi. Hány milliárd hold föld van akár Európában is az első foglaló tulajdonában? Hány olyan vidék van Franciaországban, ahol kevesebb mint húsz sou-ért lehet az állítólagos tulajdonostól egy hold pusztá földet vagy mocsarat vásárolni, amelynek feltörése vagy kiszáritása Önnek három- vagy négyszáz livre *földbirtok előlegbe* kerülne holdanként!

A vásárló tehát a telepest képviseli. *Jogait* annak fejében gyakorolja, hogy visszatéríti előlegét, miként az örökös gyakorolná ezeket a jogokat születésének kiváltságánál és azon törvénynél fogva, amely örökölhetővé teszi a földbirtokot.

8. Az első fejezet összefoglalása

Íme Asszonyom, a *termelő* kiadások, vagy *előlegek* három fajtája, amelyek előkészítik és előidézik a termelvények évi *betakarítását*, amellyel a természet elismeri az emberi munkát. Elsőként vizsgáltuk a betakarításhoz legközelebb álló, legközvetlenebbül kapcsolódó, az emberek élelmezésének és bérének, illetve az állatok ellátásának, vetőmagvaknak formájában lévő *évi előlegeket*, amelyek évente megújulnak, s napról-napra való elköltésük révén előkészítik, betakarítják és tartósítják a termést.

Visszafelé haladva, a *termelő kiadások* második fajtája az *eredeti előleg*, amelyet egy üzem beindításakor⁴⁶ egyszerre adnak ki, de nem újul meg teljesen minden évben, hanem csak karbantartásra, rendszeres javításra szorul, rövidebb-hosszabb időközönként pedig felújításra, évente átlagban az eredeti előlegek egytizedre lehet becsülni, ami azt jelenti, hogy

földnek tulajdonosai és bérlői voltak, különvált a föld tulajdona és bérlete. A földbérlet ára a földjáradék. Magyarországon a honfoglaláskor minden föld a király tulajdonába került, majd az ósiség törvénye okán a föld nem vált valódi magántulajdonná egészen a 19. századig. Ezért földbirtokosokról beszélünk.

⁴⁶ *le premier établissement d'une exploitation*

évente, átlagosan a teljes összeg tíz százalékát kell karbantartásra fordítani. Így tehát az első létesítés során szerszámokra, eszközökre, gépekre és állatokra kiadott százezer livre *eredeti előleg* évenkénti *karbantartására* tízezer livre kell és így tovább.

Amennyiben a különböző üzemek természetes átlagának egy jól működő gabonagazdaságot tekintünk, akkor az eredeti előleget az évi előleg ötszörösére becsüljük. Ez azt jelenti, hogy kétezer livre évi előleg tízezer frank eredeti előleget feltételez és így tovább; például ötezer frank évi előleg ötször öt, vagyis huszonötezer livre eredeti előleget.

Ebből az következik, ha úgy tetszik egyszerű számolással igazolható, hogy az *eredeti előlegek* egy tizedrészét teszi ki a *karbantartás*, ez pontosan fele az eredeti előlegek ötödrészával egyenlő évi előlegeknek, mivel ez az egy tized fele az ötödrészhöz. Tízezer frank eredeti előleghez kétezer frank évi előleg tartozik, mivel tíz ötödrésze kettő, az eredeti előleg karbantartása pedig ezer frank, vagyis a teljes összeg egytizede.

Végül tovább haladva visszafelé, a termelő kiadások harmadik fajtája a *földbirtok előleg*, amelyet valójában nem az üzemre vagy a gazdaságra, hanem a földek előkészítésére fordítanak, alkalmassá téve azokat befogadásukra.

Ha tehát egy parlagon hagyott földdarabból indulnánk ki, s nem a *betakarításból*, ahogy eddig tettük, az utat éppen fordítva járnánk végig; először vennénk szemügyre a földbirtok előlegeket, amelyek a talaj feltörését, elegyengetését, az árokásást, az ültetvények telepítését, az épületeket stb. szolgálják. Másodszor a gazdaság vagy üzem *eredeti előlegeit*, mindennemű szerszámot, eszközt, kisebb-nagyobb háziállatot, sőt a baromfiudvar szárnyasait vennénk számba: s végül az emberek élelme és a bérek, az évi vetőmag formájában lévő, az állatok takarmányozására és istállózására fordított *évi előlegekhez* jutnánk. Ezen a három fokozaton kellene végigmennünk mielőtt elérkeznénk az első *betakarításhoz*.

A termelő *előlegek* vagy kiadások három neme: *földbirtok* előleg, *eredeti* előleg, *évi* előleg. Így foglalhatjuk össze Asszonyom az első fejezetet, ezt kell jól fejébe vésnie, mielőtt tovább mennénk. De hogy jobban megjegyezhesse, meg kell barátkoznia szemléltetésükkel és táblázatokba foglalásukkal, a híres Gazdasági táblázat első változataival.

9. Az első Gazdasági táblázat

Rögtön meglátja Asszonyom, hogy nem fogtunk nehéz munkába. Az első táblázat a következőkből fog állni:

Egyenes sorrend	
Termelő kiadások	1. szűzföld, vagy értéktelen föld
	2. földbirtok előlegek
	3. eredeti előlegek
	4. évi előlegek
	5. eredményük a termés
az üzemhez vagy a gazdasághoz tartozóan	

Fordított sorrend

Termelő kiadások	{	1. az évi termés	} az üzemhez vagy a gazdaságphz tartozóan
		2. évi előlegek	
		3 eredeti előlegek	
		4. földbirtok előlegek	
		5. szűzföld, vagy értéktelen föld, amelyet termővé tettek	

Először is ezt kell mélyen emlékezetébe vésnie, s ez még nem minden, most következnek a számítások, de ezek sem lesznek ijesztőek.

10. A második Gazdasági táblázat, számpéldákkal

Asszonyom Ön készen áll arra, hogy elvégezze az évi előlegekre, az eredeti előlegekhez való arányára és ez utóbbiak és karbantartásuk arányára vonatkozó számításokat azokban a példákban, amelyeket bemutatok.

Az első rögzítendő dolog az évi előlegek értéke: tételezzük fel, hogy ez kétezer livre; mennyi lesz akkor az eredeti előleg? Ez az első kérdés; szorozza meg öttel, ötször kettő tíz, tehát tízezer livre az *eredeti* előleg, ez az első megoldás, ami a karbantartását illeti, Ön szabadon választhat; vagy az évi előleg fele, vagy, ha így jobban tetszik, az eredeti előleg egytizede. Íme tehát a táblázat, amelyben az *évi előleg* áll a központban vagy középen. Az eredeti előleg a felső sorba, karbantartása az alsó sorba kerül.

ELSŐ PÉLDA

	Eredeti előleg
	Ötször 2 ezer liv. egyenlő
	10 ezer liv.
Évi előleg	
2 ezer livre	
	Az eredeti előleg karbantartása
	10 ezer l. tizede vagy a 2 ezer l
	fele, 1 ezer livre

MÁSODIK PÉLDA

Évi előleg	Eredeti előleg ötször hét ezer l.
	7 ezer livre
	Összesen 35 ezer liv.
	Az eredeti előleg karbantartása, a 35 ezer liv.
	egy tizede, vagy az évi előleg fele,
	vagyis 3500 livre

Alaposan meg kell értenie Asszonyom ezt a számítást. Ebből ugyanis tudni fogja akkor mekkorák *termelő* kiadások vagy a *betakarítást* előkészítő háromféle *előleg*.

Ez az első megvizsgálandó dolog, amelyet alaposan szemügyre kell vennünk, megismernünk és megjegyeznünk ahhoz, hogy jól megértsük a Gazdasági táblázatot maga egészében minden következményével együtt.

II. fejezet

A teljes újratestermelésről, a visszatérülésről és a tiszta termékről

1. A teljes újratestermelésről

Csak egy pillanatra tereltem figyelmét Asszonyom, a természet adta javak *betakarítására*, és nyomban visszairányítottam az évi, eredeti és földbirtok *előlegekre*, tehát a *termelő kiadásokra*, azokra a hathatós eszközökre, amelyeket az ember arra használ, hogy a természetet termékenységre készítse.

Térjünk vissza nézőpontunknak arra a központi, fő elemére, amelyből minden elmélkedésünk kiindul. Az első fejezetben mindazt látta, ami *megelőzi* és előkészíti a *betakarítást*. Vizsgáljuk meg most magát a betakarítást mielőtt továbbmennénk és rátérnénk arra, aminek *követnie* kell.

Még három dolgot kell megkülönböztetnünk a természet kezéből begyűjtött sokféle természet adta jószág tömegében. De rögtön látni fogja, hogy Ön már nagyon jól ismeri ezeket a gondolatokat, már csak el kell rendeznie azokat és mélyen emlékezetébe vésnie.

*Teljes újratestermelésnek*⁴⁷ nevezzük az évi *betakarítást*: ez az első dolog, szükségképpen két részre oszlik, mégpedig *visszatérülésre* és *tiszta termékre*, Ön könnyen megérti majd, ha néhány szót ejtünk magyarázatképpen a *gazdálkodóról*, akihez a *visszatérülés* és a *tulajdonosról*, akihez a *tiszta termék* tartozik.

2. A tulajdonosról

Nyilván emlékszik Asszonyom a háromféle termelő *előleg* eléggé egyértelmű meghatározásra. Látta, hogy a földbirtok előlegek előkészítik a talajt, művelésre és gazdálkodásra alkalmas állapotba hozzák, de önmagukban még nem jelentenek sem tényleges gazdaságot sem üzemet. A gazdasági épületekre, présházakra, melegházakra, aszalókra és más hasonló dolgokra, a földek elegyengetésére, az árkokra, kerítésekre, ültetvényekre telepítésre, tereptisztításra fordított *előkészítő kiadások* kétségkívül tetemesek, de csak általuk tehetünk szert valóságos, jogos, hasznot hajtó *földtulajdonra*. Mindaddig, amíg ezeket az első *előlegeket* nem tettük meg, a földbirtok, amelyhez hatósági úton örökség révén jutottunk, vagy pénzért szereztük meg, semmi egyéb, mint kizárólagos jog arra, hogy egy napon termőképesse tegyük.

Amikor megvásárolunk egy korábban elmondott módon értékké változtatott örökölt birtokot az első telepesnek vagy képviselőinek megtérítjük azt a tőkét, amelyet erre a birtokra költött, és ezen a címen utódává válunk valamennyi jogában.

Csak hogy Asszonyom, aki létrehoz vagy megvásárol egy kertet, egy szőlőt, egy farmot, vagy más hasonló dolgot, amely évente ellátja természet adta javakkal, a gazdaság beindítását vagy

⁴⁷ Lényegében a bruttó termék, a gazdálkodó éves visszatérüléseinek és a tiszta termék összege.

megszerzését követően két lehetőség közül választhat: üzemelteti saját maga, vállalva a gondokat és állva a *költségeket*, vagy felkérhet valaki *mást*, hogy előre megállapodott feltételek szerint intézze a gazdaság ügyeit.

A tulajdonos szerepe tehát a *földbirtok előlegre* korlátozódik. Hány ember vásárol értékessé tett földeket és hagyja meg a régi bérlők kezén, anélkül, hogy beleszólna gazdálkodásukba vagy termelésükbe?

3. A gazdálkodóról

A gazdálkodó szerepe szerint állja a gazdaság vagy üzem *eredeti* és *évi* előlegét, a *tulajdonos* is vállalhatja a gazdálkodással járó fáradságot és állhatja a költségeket; de ekkor személyében két szerepet kell eljátszania. Egy időben *tulajdonos* és *gazdálkodó*.

Igen egyszerű és könnyen megjegyezhető ez a megkülönböztetés, aki saját költségén megvásárolja a gazdaság, vagy üzem céljait folyamatosan *szolgáló* eszközöket és szerszámokat hozzávéve az állatokat és mindenfajta vetőmagot, tehát aki a gazdálkodást beindítja vagy ez eredeti előleget adja. Majd fizeti *évenként* a munkások bérét és az örökösen ismétlődő napi mezei munkákat végző mindenfajta állat ellátását, az a gazdálkodó, az üzem valódi vezetője és vállalkozója.

Ön tehát Asszonyom, kétségkívül vállalkozó gazdálkodó konyhakertjének vonatkozásában, minthogy Ön vásárolta és tartja karban saját költségén a kertészkedéshez szükséges szerszámokat és különböző eszközöket, minthogy fizeti *évente* a kertészmestert és napszámosait. De ha úgy döntene, hogy bérbe adná, mint Párizs külvárosaiban és környékén fekvő mocsarakkal és zöldségtermesztésre alkalmas földekkel teszik, akkor Ön már csak *tulajdonos* lenne. A kertész, aki bérlet címén átvenné Öntől, és adná az eredeti előleget és évi előleget; ő lenne a *gazdálkodó*.

4. A gazdálkodó visszatérüléséről

Két tételt, az *évi előlegek* teljes összegét és az *eredeti előlegek* karbantartását nevezzük Asszonyom, a *gazdálkodó visszatérülésének*. Mert minden évben el kell vennie értékét a *termésből* vagy a *teljes újratermelésből*. Ez egy kiváltságos rész, amelyet *szükségképpen* minden mást megelőzve kell levonnia a gazdálkodás folytatása érdekében. Amennyiben e visszatérítés nem következne be, a gazdaság hirtelen tönkremenne, vagy legalábbis folyamatosan hanyatlana a teljes megsemmisülésig.

Képzelsen el egy becsületes gazdálkodót, aki kilenc évre bérbe vesz Öntől, egy három ekealnyi gazdaságot, vagyis háromszázhatvan hold földet: aki a beindítás pillanatában felszereli mezőgazdasági szerszámokkal, bútorokkal, eszközökkel, háziállatokkal, élelmiszerekkel és vetőmagvakkal, tehát harmincezer livre értékű tőkével, vagy *eredeti előleggel*, és aki évente hat-hétezer frank előleget ad ki. Milyen állapot lenne igazságos, megfelelő, sőt mindennemű

közérdek szempontjából is méltányos számára kilenc év elteltével, amikor bérleti szerződése lejár?

A méltányosság azt mondatja Asszonyom, hogy *eredeti tőkéjének*, harmincezer livre tőkéjének inkább gyarapodnia, semmint fogynia kellene. Végül is minden fáradság bért érdemel, minden tőkeelőleg méltányos kamatot, minden kockázat és szokásos veszély átlagos kompenzációt kíván: ezek az elvek nem szorulnak bizonyításra.

Hajlandó lenne, Asszonyom, először is nagy kiadásokra elkötelezni magát, kilenc éven át napkeltétől napnyugtáig megállás nélkül dolgozni, verítékezni a nyári forróságban a napsütötte mezőn, s elviselni a többi évszak viszontagságait is, továbbá folytonosan kitenni magát annak a veszélynek, hogy elveszti megelőlegezett tőkéjének *zömét*, de egy részét biztosan a kilencedik év végére, mindezt megtenni egy idegen ember *profitjáért*, aki Önnel szemben semmilyen kötelezettségét nem vállal. Sőt az Ön kötelezettségeit csak jogcímnek tekintené arra, hogy Önt megvesse, uralkodjon Önön, zaklassa Önt? Tanácsolná-e valakinek, akit barátságával megtisztel, hogy ilyen módon használja fel pénzét, ha lenne előnyösebb és kellemesebb módja is rá? Nem, kétségtelen, hogy ezt a választást Ön is örülségnek tartaná.

Pedig e sors várna valamennyi *bérlőre*, ha nem vehetné el mindenegyes *termésből* ezt a kivételes, szent és sérthetetlen, egy *gazdálkodó visszatérülésének* nevezett részt

Ha az év folyamán bérlőjének öt-hatezer frankot kellett földművelésre költeni, hogy annyi *gabonája* legyen, amely most megtölti magtárát, akkor legalább ugyan ekkora összeget kell a következő évben is megelőlegezni, hogy a jövő nyáron hasonló termést lehessen betakarítani.

Kezdjük tehát azzal, hogy levonjuk az *újratermelésből* az összes *évi előleget*. Ez a *jelen termés* első része: *szükségképpen a jövő évi termést* illeti, hiszen azt termeli majd meg.

Csak hogy az eredeti előlegek *szokásos karbantartása* az állatállomány és a szerszámok megújítása hasonlóképpen fontos tartozéka a gazdálkodásnak, amelytől a következő évi *termés* függ. Nem elegendő tehát a vetőmagot, az emberek élelmét és az állatok takarmányát, a napszámosok és cselédek bérét levonni vagy félretenni. Hanem a szóban forgó termésből egy *második részt* az eredeti előlegek karbantartására kell szánni. Hiába látja el bérlőjét négy ló számára elegendő szénával és zabbal, élelmezi és fizeti a kocsist. Ha az ekéje maga is felújításra szorul, ha a lovak közül kettő munkaképtelen, akkor Ön nem biztosította megfelelően a gazdálkodás folytatását.

Látta Asszonyom, hogy rendszerint az évi előleg felét szánjuk a gazdálkodó *visszatérülésének* második tételére. Ha feltételezzük, hogy az első fajta *kiadás* évi kétezer frank, akkor száz pistole-t kell levonni a második fajtára.

Helyénvaló itt megjegyezni, hogy a *visszatérülés* második rovatában három tétel szerepel, mégpedig: 1. a gazdálkodó által az induláskor megelőlegezett tőke kamata; 2. üzemi tőkéjének szokásos *karbantartása*; 3. a kockázatok és veszteségek kárpótlása.

Ha belegondol Asszonyom, e három tétel az eredeti tőke egytizedénél nem tesz ki többet, vagyis annak tíz százaléka, tehát tízezer frankra számítva ezer frank. Nézze micsoda életet élnek manapság azok a bérlők vagy tulajdonosok, akik szőlőműveléssel foglalkoznak. Szinte nincs olyan esztendő, amikor valamelyik művelési ág ne szenvedné meg az évszakok viszontagságait. Néha valamelyik gabonafajta, majd a gyümölcsök, máskor a takarmánytermesztés vagy pedig az állattenyésztés.

A *visszatérülés* második tételébe nem számítjuk bele a bérlő javadalmazását, élelmezését, létfenntartását, sem pedig családjáét, vagy gyermekei nevelését. Hiszen tudja Asszonyom, hogy ezek az *évi kiadások* tárgyai. Az eredeti előleg tíz százaléka rendszerint elegendő, néha még sok is az imént tárgyalt három tétel fedezésére.

Most már megérti, hogy a *termésből* ez az első két, *visszatérülés*nek nevezett rész igazságosság címén a gazdálkodót illeti. Tulajdonképpen helyesebb és pontosabb lenne azt mondani Asszonyom, hogy magához gazdálkodáshoz tartozik; amely, mint Ön is látta, nem maradhat fenn nélkülük.

Eddig csak a gazdálkodóról és helyzetéről beszéltem; menjünk most tovább, gondoljunk a tulajdonosokra; gondoljunk az uralkodókra és a társadalmat alkotó valamennyi emberre. Arra gondol Asszonyom, hogy talán számunkra közömbös, hogy a *visszatérülés* levonásra kerül-e a *termésből*?

Amint tudja, az *előlegek* teszik termékennyé a földet, s nagy *előlegekkel* érhető *el* nagy terméseredmény. Fontos tehát, hogy a föld a lehető legtöbb gazdagságot vonzza magához, a lehető legjobb termés betakarításához jelentős földbirtok, eredeti és évi előlegek kellenek.

Ha egy királyságban a földállomány *tulajdonosainak* rendelkezésére áll egy bizonyos nagyságú tőke, mondjuk hozzávetőleg egy milliárd, vagyis ezer millió: akkor, hogy megítélhessük, mekkora gazdagsággal rendelkezik a földművelés és ennél fogva milyen bőséges lesz a termés, tudnunk kell, vajon egyedül a tulajdonosok állnak minden *költséget* vállalva a *gazdálkodók* szerepét is, a beindítás eredeti kiadásait, és az üzem évi kiadásait is, vagy pedig a földbirtok előlegekre szorítkoznak majd. Találnak-e egy olyan osztályt, amely rendelkezik, mondjuk még egy milliárddal az eredeti és az évi előlegek fedezésére.

Gondolhatja, hogy az első esetben a *gazdálkodás* jóval szerényebb, a *termés* kevésbé bőséges lesz. A tulajdonosoknak több gondot és nagyobb kockázatot kell magukra vállalniuk. A második esetben éppen ellenkezőleg, a háromfajta előleg megkésztetődik, a teljes termelés arányosan nagyobb lesz. A tulajdonosoknak csak egyféle előleget kell adniuk, tudniillik a földbirtok előleget. Gondjuk és kockázatuk is sokkal kisebb lesz.

A földállomány tulajdonosai számára semmi sem előnyösebb, mint nagyszámú, gazdag mezőgazdasági vagy egyéb mezőgazdasági üzemmel foglalkozó vállalkozók léte, akik nagy

vagyonokat *képesek* és *akarnak* eredeti és évi előlegekre fordítani, a tulajdonosokra csak a földbirtok előleget hagyva.

Ha örökölné ebben a pillanatban ezer hold szűzföldet és kétszázezer frank készpénzt Asszonyom, akkor érdekét követve, kétszázezer frankját azonnal arra kellene fordítania, hogy ezt az ezer hold földjét feltörje és ott három nagy és szép majorságot (*domaine*) alakítson ki, amelyeket azután bérbe adhatna tizenkettő vagy tizenötezer livre-ért. De ehhez három tehetős bérlő is kellene, akik mindegyike képes legalább harmincezer livre-t befektetni bérleményébe és ezen kívül évente ráköltetni hatezer livre-t.

Ha nem találna olyan *gazdálkodókat*, akik képesek és hajlandók bérbe venni, kétszázezer livre-jét fel kellene osztania, csak három- vagy négyszáz hold földet törhetne fel, egy vagy két majorságot alakíthatna, hiszen Önnek magának kellene kifizetnie a harmincezer livre eredeti előleget, ezen felül minden évben hatezer livre évi előleget, vállalva minden gondot és kockázatot.

A major egész termése Önt illeti. De amikor levonja a vető magvakat, az élelmiszereket, a munkabéreket, a karbantartást, a javításokat és felújításokat, jó, ha tisztán és tehermentesen öt-hatezer livre járadéka maradna. Megérti akkor, hogy a *gazdálkodók* és vagyonuk sorsa milyen közélről érinti a tulajdonosok vagyonát és jólétét.

Ami az uralkodó és a nemzet többi osztályának *profitját* illeti. Amint látja, természetesen következik a tulajdonosok profitjából. Legfőbb bizonyítéka, Asszonyom, hogy minél több tiszta és tehermentes jövedelmet kap földjei után, annál többet képes a királynak fizetni, anélkül, hogy szűkölködni kellene. Annál több és többféle kézművest és munkást tud kiadásai révén eltartani.

A polgári társadalom *általános jóléte* megkívánja a vállalkozó *gazdálkodók* (*le cultivateur en chef*) osztályától, hogy számbelileg és anyagilag fokozatosan gyarapodjék. Hogy egyszer erre a nemes célra szánt gazdagság végleg ott maradjon, hogy folytonosan újabb tőkét áldozzanak erre a célra. A sok és tehetős bérlő k birtokokért folytatott versengése kedvező a Tulajdonosok számára, anélkül, hogy a *gazdálkodókét* nehezítené. Mivel minél gazdagabbak, annál *jobban megművelik a földet*. Minél többet dolgoznak, annál többet takarítanak be.

Ebből, a valóban *politikai szempontból* kell mindig vizsgálnia Asszonyom a *gazdálkodók visszatérülését*. Hirdesse bátran: *jaj a tulajdonosoknak. Jaj a kereskedőknek, kézműveseknek, mindennemű munkásembernek. Jaj az uralkodóknak. És végül jaj minden birodalomnak*, amikor ezeket a visszatérüléseket elveszik a gazdálkodótól. Vagyis magától a földtől, melynek termőképessége tőlük függ.

5. A mezőgazdaság kifosztásáról

A gazdálkodó visszatérülésének megtámadását, bármilyen módon történjék is, Asszonyom, a gazdaságtan nyelvén a mezőgazdaság *kirablásának* nevezik. Ez azt jelenti, hogy elvonják az üzem gazdagságát alkotó *eredeti* és *évi* előlegeket, a termés *teremtő* okait.

Úgy gondolom, roppant fontos, hogy feltárjuk a különböző visszaéléseket, a kifosztáshoz vezető okokat, és szükségszerű végzetes következményeiből néhányat.

Most már tudja, hogy a *gazdálkodó visszatérülése* két dologból tevődik össze, s mindegyike azt igényli, hogy a gazdálkodó a termésből levonja és félretegye kizárólag a *maga számára*, nevezetesen: 1. a teljes *évi előleg* és 2. az eredeti előleg *karbantartása*, ami az évi előleg felét teszi ki.

Csakhow Asszonyom, az első tételbe, vagyis a teljes *évi* előlegekbe beleértettük a vállalkozó gazda, családja, mezőgazdasági munkásai és cselédjei ellátását és létfenntartását. Vegyük ezt az első tételt. Magától értetődik, hogy ezen a ponton kezdődik a mezőgazdaság *kifosztása* és, ami ebből elkerülhetetlenül következik, az állam összeroppanása.

Vegyünk egy bérlőt, aki megelőlegez húsz, harminc, negyvenezer livre eredeti tőkét s olyan nagy járandóságot kénytelen fizetni a tulajdonosoknak, a földesúrnak tizedként és adók gyanánt, hogy *nyomorúságos életbe kényszerül*, le kell mondania a hozzá méltó ruházatról és bútorokról, rosszul táplálja embereit, keveset fizet nekik. Mit gondol, milyen következményekkel jár majd? Előbb vagy utóbb ő maga vagy gyermekei felhagynak a bérlő mesterségével, mivel *rosszul* élnek meg belőle, és másikat választanak, amelyből mindig nagy számban akad egy államban, és amely *jobb* megélhetést nyújt kevesebb fáradsággal, kockázattal, kevesebb *előleggel*. Nem ismeri az az embereket, aki azt gondolja, hogy hosszú ideig és általánosan ennek az ellenkezője fennállhat.

De nemcsak a vállalkozó *gazdálkodó*, hanem munkásai és cselédjei is elszöknek az első adandó alkalommal, ha *rosszul élnek* a birtokon és másutt *jobb körülményeket* találnak.

Csak ennek az egy szónak hallatán gondolja meg Asszonyom, mit érnek azok a hosszadalmas és ködös szónoklatok, amelyeket oly gyakran hallhat úgynevezett városi politikusainktól vidékeink elnéptelenedéséről, és mennyire hiábavalók az általuk elképzelt csekély intézkedések, amelyekkel ezt a nagyon is súlyos és valóságos bajt orvosolni akarják.

Hasonlítsa össze lakájainak és komornáinak öltözködését, táplálkozását, lakását és munkáját a vidéki cselédekével és napszámosokéval. Vesse egybe ügyvédjének, gondnokának, intézőjének helyzetét valamelyik bérlőjének és családjának állapotával! Ön, ha választania kellene, az ő helyükben mit tennie?

Elismerem, nem szerencsés, hogy vidékről a mezőgazdaságból menekülő csapatostól özönlenek folyamatosan a városokba. Ezzel a nyilvánvaló igazsággal mindenki egyetért. De

hogyan lehetne visszatartani őket? Hogyan lehetne őket visszaküldeni? Ezen a ponton már megoszlik a módszeresen gondolkodók véleménye.

Szeretne egyetlen szóval válaszolni? Nos, Asszonyom, íme itt ez a természetes és egyszerű szó. Miért hagyják el az emberek a vidékeket és miért mennek a városokba? Mert *rosszul* élnek vidéken és *jól* a városban. Ha jól élnének vidéken, akkor ott is maradnának; régi bölcs és tapasztalaton alapuló közmondás, hogy ahol *jól* élünk ott *maradunk* (ott a hazánk, ahol a kenyérünk). Tíz *jólétben* élő ember közül legfeljebb egy akad, aki helyet változtat a jobb élet reményében.

Mielőtt visszatérnénk eredeti tárgyunkhoz, egy pillanatig még politizáljunk, látja, micsoda ostoba gondolat a vidék lakosait, magukat a vállalkozó gazdálkodókat, munkásaikat és cselédjeiket egy nemzet söpredékének tekinteni. Mily ostoba találmány mindaz a szolgáltatás, amellyel zaklatják és megalázzák őket, minden kényszermunka, az önkényes adók, a rekvirálások, a robot, a sorshúzással történő sorozás, sőt őszintén szólva mindaz, amit a városok és polgáraik (*bourgeois*) privilégiumának szoktak nevezni.

Ez a kis kitérő a *gazdálkodók* sorsáról, és mindarról, ami személyükről, körülményeikről, és családjukról érdekes lehet, jobban megvilágítja, mit is nevezek a *kifosztáshoz vezető* első oknak.

Az elsőként megjelölt ok tehát a vállalkozó gazdálkodók *dezertálása*, akik magukkal víve üzemi gazdagságukat más célokra fordítják azokat a városokban. Ezek a dezertőrök felhagynak a *földműveléssel*, és ugyanaz az ok, amely menekülésre készítette őket, megakadályoz *másokat* abban, hogy a városokat elhagyva, helyükbe álljanak, gazdaságaik művelésében segédkező napszámosok pedig hamarosan kénytelenek követni őket és az immár városi polgárokként, kereskedőkként, kézművesekként tevékenykedők szolgálatába állni, akik azok rovására élnek, akik megmaradtak tulajdonosoknak és gazdálkodóknak.

A *kifosztás* második szintje az *évi előlegek* eltékozlása vagy csökkentése, nem az emberek létfenntartására vonatkozóan, amiről az imént beszéltünk, hanem az *évi* előlegeket alkotó egyéb tételeket illetően, mint az állatok takarmánya, a vetőmag és a napi munkák.

Ha egy mezőgazdasági üzemet irányító vállalkozó kezében bármely oknál fogva is kevesebb *évi* előleg van, mint korábban, *kevesebb* földet művel meg, vagy *rosszabbul* teszi. Bizonyára nem jön zavarba, hogy megjósolja hogyan hat ez a következő évi *terméseredményre*. Gondolom, bárki habozás nélkül megmondja, aki *kevesebbet* ad a földnek, egyébként mindenben egyező körülmények között, *kevesebbet* is vesz ki belőle.

Figyeljük meg, hogy ez egy önmagát erősítő folyamat, amint egyszer a szegény gazdálkodó ezen az úton megindult, egyre lejjebb csúszik. Tételezzük fel, hogy korábban minden évben négyezer liv.-t költött földjére, amely összesen tizenkétezer livre termést adott neki, *három* az

egyhez arányban.⁴⁸ Visszatérülései: 1. négyezer livre *évi előleg*, 2. kétezer livre az *eredeti előleg karbantartása*, összesen hatezer livre visszatérülés és hatezer frank tiszta termék, amelyet a tulajdonosnak, tizedként és adóként fizetett ki.⁴⁹

Ha ez a gazdálkodó ebben az évben arra kényszerül, hogy évi előlegét kétszáz livre-rel csökkentse, akkor csak háromezer-nyolcszáz livre-t fordíthat földjére. A teljes termelés tehát tizenkétezer helyett mindössze tizenegyezer négyszáz livre lesz. Hatszáz livre újratermelés megsemmisült.

De Asszonyom, ha tiszta termék címén a tulajdonos és a szokásos adó továbbra is hatezer livre-t vesz el tőle, és ha továbbra is fennáll az a rendkívüli ok, amelynek következtében kétszáz livre-vel csökkenteni kényszerült előlegét, nyomban meglátja, milyen helyzetbe kerül a következő évben.

Tizenegyezer négyszáz livre-ből elvéve hatezer-kétszáz livre-t, ötezer-kétszáz livre marad. Ha ebből levonunk az eredeti előleg *karbantartására* kétezer livre-t már csak háromezer-kétszáz livre-t fordíthat földjére, a *teljes újratermelés* pedig tizenkétezer helyett csak kilencezer-hatszáz livre lesz.⁵⁰

A kifosztás ilyen módon történő leírása elvezet bennünket Asszonyom, a harmadik szinthez. Az *eredeti előlegek* sorvadása jelzi, amikor már nem tartják karban, nem javítják, nem újítják meg, ahogyan kellene. Elhanyagolják az állatokat, eltűrik leromlásukat, a szép és jó lovakat rosszakkal pótolják, takarékoskodnak az állatállomány és a szerszámok rovására.

Melyek e hanyatlás következményei, Asszonyom? A *gazdálkodó* számára: aki kemény és nyomorúságos élet él, évről-évre többet szenved, megéli, hogy terméseredménye egyre kevesebb és terhei egyre nyomasztóbbak. Végül, hogy *eredeti* tőkéje, a beindítás előlege napról-napra sorvad. Hogy gazdaságnak értéke bérleti szerződésének lejártakor már csak tizenkétezer, míg korábban mondjuk húszezer livre-t, vagy még többet ért. Az egyes *tulajdonos* számára azzal a következménnyel jár, hogy az évek során földjét egyre *rosszabbul* művelik, s elég hosszú ideig ahhoz, hogy ez megérződjék. Valamennyi tulajdonost viszont kettős veszteség ér, ugyanis amennyiben a *mezőgazdaság vagyonának kifosztás* az összes gazdálkodót érinti, akkor túl azon, hogy leromlanak a földek, a félig-meddig *tönkrement* bérlők sem *képesek* többé helyrehozni a kárt, és valamennyien arra kényszerülnek, hogy csökkentsék *bérleti díjukat*.

Íme, Asszonyom, első megközelítésben ilyen módon történik és ezekkel a következményekkel jár az üzemi gazdagság kifosztása. Felér egy katasztrófával, amikor a gazdálkodót

⁴⁸ Az évi előleg évi bruttó termék hozama 1:3 arányú, tiszta termék hozama 300%.

⁴⁹ Ebben a példában és később több helyen Baudeau a nettó terméket hol a gazdálkodó évi előlegére, hol visszatérülésére vetíti.

⁵⁰ A terméseredmény a gazdálkodó évi előlegének háromszorosa. A nettó termék az évi előleg kb. 138%-a. Franciaország és Spanyolország példájából kiindulva, kisebb befektetésnek kevesebb a hozama.

megakadályozzák abban, bármilyen okból is, hogy *visszatérülését elvegye a teljes újratermelésből*; amikor saját és társai sorsa *rosszabbra* fordulása *évi előlegének* csökkentésére kényszeríti, vagy *eredeti előlege karbantartásának* elhanyagolására. Ilyenkor a gazdagságok menekülnek a földtől, *rosszabbul* művelik meg és *kevesebbet* terem.

Ellenkező esetben, amikor a gazdálkodók sora jól megy, amikor jó és bölcs dolog, hogy pénzüket a földbe fektetik, amikor az évi előlegeket inkább növelik, mint csökkentik, amikor az eredeti előlegeket inkább karbantartják, mintsem pusztulni hagynák, akkor a föld, amelybe több gazdagságot fektettek, nagyobb termést hoz. Márpedig ezen alapul a birodalmak virágzása, az uralkodók és a fennhatóságuk alatt élő mindennemű alattvaló jóléte.

Amikor bérlője, aki korábban négyezer livre-t fektetett földjébe, most ötre képes és tizenkétezer livre helyett tizenöt-ezret vesz ki belőle, a következő visszatérüléssel számolhat: 1. ötezer livre évi előleg; 2. kétezer-ötszáz livre az eredeti előleg karbantartására, összesen tehát hétezer-ötszáz livre hatezer helyett. Csakhogy a fennmaradó rész is hétezer-ötszáz livre lenne, ennyi oszlana meg a földtulajdonos, a tized és az adó között, hatezer helyett. Tehát, ha Ön bérleti szerződésének lejártával ötödrésszel nagyobb *jövedelemhez* jutna, ötödrésszel többet fizethetne a királynak és ennyivel többet költhetne sajátmagára és családjára is, márpedig ebből a kiadásból élnek meg azok a munkások, kereskedők, kézművesek és más személyek, akiket jónak lát alkalmazni.

Vegyük például, ha hatezer livre-ből száz pistole-t adna a királynak, s ötöt költene magára és családjára; akkor hétezer-ötszáz livre-ből ezerkétszázötven livre jutna a királynak, és ezerkétszázötven livre-vel több, hatezer-kétszázötven livre maradna Önnél, amelynek elköltése révén sok ember *élhet* jól, mint látja, már egyetlen gazdaság esetében is.⁵¹

6. A tiszta termékről

Az *évi teljes újratermelésből* a gazdálkodó *visszatérüléseinek* levonása után fennmaradó részt *tiszta terméknek*, vagy *szabadon elköthető jövedelemnek* nevezzük. Ez a *földtulajdonos része*. Ezt bocsátjuk áruba, Asszonyom, ezt adjuk és vesszük, amikor egy földdarabot, egy rétet, egy szőlőt stb. bérbe adunk.

A bérlőnek és a tulajdonosnak a következő számítást kell vagy legalábbis kellene elvégeznie. Ha ebbe az ingatlanban először ennyi és ennyi *eredeti előleget* fektetek, azután évente ennyi meg ennyi *évi előleget* az eredeti előleg *karbantartásán* felül, *valószínű*, hogy az igen jó években ennyi és ennyi teljes termelést hoz évente, a jókban annyit, a közepesekben annyit, a rosszabbakban kevesebbet az igen rosszokban pedig még kevesebbet. Nagyjából az átlagot kell venni, azaz a közepes éveket kell nézni, hogy a jó és nagyon jó évek kompenzálják a rosszakat és az igen rosszakat.

⁵¹ A két példában a kiinduló összegek egy hatoda az állami adó.

Ezzel a számítással szemben a tulajdonos csak egyetlen ellenvetéssel élhet és ez *gazdálkodásra vállalkozó bérlő eredeti tőkéjére* vonatkozik. Abban biztosak lehetünk, ha tőkéje *túlságosan kevés*, akkor a *birtokot* nem képes a megfelelő módon megművelni, nem biztosíthat megfelelő *jövedelmet*, és elkerülhetetlen a föld állagának leromlása. Ez utóbbi gondolatfuttatás alapján is, kérem, lássa be Asszonyom, hogy a tulajdonosoknak igencsak érdekükben áll, hogy nagy számban legyenek igen gazdag *gazdálkodók* akár saját birtokukon, akár másokén. A bérlők száma és tehetősége szab szükségképpen törvényt a földtulajdonosoknak, amikor földjüket haszonbérbe adják.

Tételezze fel, hogy egy tartományban olyan jól mentek a dolgok néhány éven át, hogy az *üzemi gazdagság*, a mezőgazdasági tőke, mindazok eredeti tőkéje, akik saját földjüket vagy másokét művelik, kétszer akkora lett, mint volt. A teljes újratermelés legalábbis megkétszereződik, egyébként azonos körülmények között, és ebből, a *visszatérülés* kétszeresének levonása után, kétszeres *tiszta termék* marad. Ez azt jelenti, hogy bérlői *kétszeres* bérleti díjat fizetnének földjéért, amelyen ők maguk is *kétannyit* keresnének.

Ezzel szemben, ha olyan rosszul intézzük az ügyeket, hogy ugyanebben az időben az *üzemi gazdagság* a korábbinak felére csökken, akkor a teljes újratermelés, a *visszatérülés* és a *tiszta termék* is felére csökken.

Be kell látnia Asszonyom, hogy azok a tulajdonosok, akik habozás nélkül *tönkreteszik* bérlőiket, kiszolgáltatják őket a városokban az ügyvédi csűrés-csavarás, csalás és uzsora fészkeiben felnőtt tudatlan, haszonleső és kellemetlenkedő embereknek, akaratlanul ugyan, de saját sorsuk és jövőjük, az uralkodó és az állam tönkretételén munkálkodnak.

Be kell látnia, hogy az uralkodói jogartól egészen a pásztorbotig nem akad egyetlen ember sem, aki számára közömbös, hogyan alakul saját vagy a mások földjét *művelő* értékes emberek sorsa. Mindazzal, amivel zavarják, ami elszegényíti, zaklatja, fosztogatja őket a súlyos károkat okoz az egész polgári társadalomnak. Viszont mind az, ami őket nemesbíti, jólétüket és gazdagságukat növeli, egy olyan bő hozamú forrás, amely valamennyi osztály jólétét táplálja a legnagyobb birodalmakban az uralkodótól kezdve a legutolsó koldusig.

Egyszerű és igaz, de fennkölt gondolat ez, mely felemeli a lelket, megvilágítja az értelmet és igazságérzettel tölti el a szívet. Bővebb kifejtését, Asszonyom, magyarázatunk folytatására tartogatom.

Most a *tiszta termékről*, vagyis a *tulajdonosok* jövedelméről kell szólnunk. Amint tudja, ez voltaképpen a *földbirtok előlegek* kamata és megtérítése, valamint *karbantartásuk* eszköze, hiszen vannak olyan javítások, felújítások, szokásos *költségek*, amelyek a földtulajdonosokra hárulnak. Kockázatot kell vállalniuk, a természeti csapások elpusztíthatják épületeiket, kárt okozhatnak ültetvényeikben, károsítják földjeiket: néha *várákozniuk* kell, amíg bérlőkre

találnak, és előfordulhatnak olyan természeti csapások, amelyek megsemmisítik járandóságuk egy részét.

A *tiszta termék* olyan a tulajdonosok számára, mint a *visszatérülés* a gazdálkodók számára. Amikor a földekbe vagy már felszerelt birtok megvásárlásába fektetett földbirtok előleg *tiszta termék* formájában jó pénzkamatot hoz, s ennél fogva a tulajdonosok sora *jól* megy, akkor az emberek szívesen fordítják pénzüket újabb földek feltörésére vagy megvásárlására, egyre több gazdagság vonzódik a földhöz, a talaj termékennyé válik és megművelik a *teljes* művelés alá vonható területet az országban.

Ezzel szemben, a gazdagság elmenekül, távol marad a földtől amikor, bármilyen oknál fogva is, a földállomány *tiszta terméke* csekély összehasonlítva a pénz más irányú felhasználásából származó profittal. Nem vagy alig fektetnek be földbirtok előleget, karbantartásukat rosszul végzik. Kezdetben a művelés minősége romlik, majd hamarosan a föld parlagon marad és pusztasággá válik. Erre a rendkívül fontos gondolatra később még visszatérünk.

7 Az évi előlegek és a tiszta termék arányáról

Látni fogja Asszonyom, hogy a Gazdasági táblázatban valamennyi számítás azzal indul, hogy meghatározzák az *évi előlegek* és a *tiszta termék* arányát. Minthogy ez a számtani művelet zavarba hozhatja, elmagyarázom.

Már többször is láttam, hogy az *évi előlegek* összege szabályozza az *eredeti előlegek karbantartását*, mivel a karbantartás pontosan fele az *évi előlegeknek*.

Tudja, hogy 1. ezt a két tételt együttesen a gazdálkodó *visszatérülésének* nevezzük; és 2. le kell vonni a *terméseredményből*, vagy *teljes újratermelésből*, továbbá, hogy a *maradékot* nevezzük *tiszta terméknek*.

Amikor az *évi előlegek* pontosan egyenlők a *tiszta termékkel*, azt mondjuk, hogy a föld vagy a gazdaság *száz százalék tiszta termékét* hoz. Ami azt jelenti, ha az éves kiadást száznak vesszük, akkor a *tiszta a termék szintén száz*, vagyis összegében ugyanakkora.

Ha a *tiszta termék* az évi előleg kétszerese, azt mondjuk, hogy a gazdaság hozama *kétszáz százalék*.

Ebből megértheti Asszonyom, mit jelent az olyan kifejezés, mint „százötven százalékot adó gazdaság”. Azt jelenti, hogy a *tiszta termék* az évi előlegeket pontosan *ezen előlegek* felével haladja meg. Például négyezer livre *évi előleg* hozama hatezer livre *tiszta termék*.

Vigyázzon Asszonyom, a *tiszta termékről*, nem pedig a *teljes újratermelésről* van szó. Ami egészen mást jelent, hiszen a *teljes újratermelésből* le kell vonni az összes *visszatérülést* ahhoz, hogy megkapjuk a *tiszta terméket*, mivel ez csak a *maradék*.

8 A második fejezet összefoglalása

Íme, Asszonyom a második fejezet összefoglalása.

A betakarított termés egészét nevezzük *teljes újratermelésnek* vagy egyszerűen újratermelésnek.

Az újratermelés a *gazdálkodók* és a *tulajdonosok* között oszlik meg.

Először a gazdálkodók részesednek belőle és részüket *visszatérülésnek* nevezzük. Másodikként a tulajdonosok következnek, és részüket *tiszta terméknek* nevezzük.

A gazdálkodó visszatérülése áll: 1. az *összes évi előlegből*, 2. az *eredeti előlegek* tíz százalékos kamatából, ez az évi előlegek összegének fele, amelyet *karbantartásukra* kell fordítani,.

E gondolatmenetet követve, alapszabályként kimondhatjuk, ha az *évi előleg* értéke *kettő*, akkor a *visszatérülésé három*. Amikor a gazdálkodó nem vonhatja le visszatérülését a termésből, minden *rosszul alakul*, az üzemi gazdagság apad, a gazdaság gyengén teljesít, a *teljes újratermelés* csökken.

Amikor a *visszatérülést* levonják, a *dolgok jól mennek*. A *teljes újratermelésből fennmaradó* részt *tiszta terméknek* nevezzük: a tulajdonosokat illeti.

Amikor a tiszta termék jó kamatot biztosít a talaj feltörésébe, vagy már *teljesen felszerelt* birtok megvásárlásában fektetett pénzre számítva (ami csak akkor lehetséges, ha az üzemi vagyon jó állapotban van és a gazdálkodók visszatérülése érintetlenül marad), akkor az emberek szívesen fektetik pénzüket a földbe, a *dolgok jól mennek*, mert a mezőgazdaság virágzik.

Ebben foglalhatjuk össze Asszonyom az eddigieket, és arra buzdítom, ne felejtse el. Ezért fogunk most táblázatokat készíteni.

9 Harmadik Gazdasági táblázat

	Termés vagy teljes újratermelés
<i>Megoszlik</i>	{ a Gazdálkodó és a Tulajdonos között
<i>A Gazdálkodóhoz tartozik</i>	{ a visszatérülés
<i>A tulajdonoshoz</i>	{ a nettó termék
<i>A visszatérülés áll</i>	{ 1.a teljes évi <i>előleg</i> összegéből 2. ezen előlegek feléből az eredeti előlegek karbantartására
<i>A nettó termék</i>	{ mindaz ami a teljes újratermelésből visszamarad

10 Negyedik táblázat számokkal

Lássunk most számpéldákat Asszonyom..

Első példa.

A teljes újratermelés: hatezer livre

Így oszlik meg,

1. Visszatérülések.	Mégpedig:	kétezer livre évi előleg. Plusz ezer livre az eredeti előleg karbantartására
2. Nettó termék		Összes visszatérülés háromezer livre hatezer livre teljes termelésből levonva háromezer l. visszatérülést, marad háromezer livre
Összevetve.		A nettó termék háromezer liv.
A háromezer livre értékű évi előleget a háromezer livre értékű nettó termékkel
Az eredmény. A gazdaság hozama száz százalék ⁵²

Második példa

A teljes újratermelés tizenkétezer livre

Így oszlik meg.

1. Visszatérülések.	Mégpedig:	évi előlegek ötezer livre
Az eredeti előleg karbantartása
kettőezer ötszáz livre
Az összes visszatérülés hétezer ötszáz livre
2. Nettó termék.		Tizenkétezer livre-ből, levonok hétezer ötszáz livre-t
A nettó termék értéke négyezer ötszáz livre.
Összevetve:		Évi előlegek ötezer livre
Nettó termék négyezer ötszáz livre
Eredmény. A gazdálkodás hozama 90 százalék

Harmadik példa

A teljes újratermelés tizenötezer livre

Megoszlása a következő:

1. Visszatérülések.	Mégpedig:	évi előlegek négyezer livre
Az eredeti előleg karbantartása
kettőezer livre
Az összes visszatérülés hatezer livre
Nettó termék.		Ha tizenötezer livre-ből levonok hatezer livre visszatérülést, nettó terméként marad kilenc ezer livre.
Összevetve:		A négyezer livre évi előleg a
Kilencezer livre nettó termékkel
Eredmény. A gazdálkodás hozama kettőszáz huszonöt százalék. ⁵³

Szórakozásképpen Asszonyom készítsen hasonló táblázatokat, hogy felkészüljön az igazi gazdasági táblázatra, amelyeknek e táblázatok csak első vázlatai.

⁵² Ebben a példában kezdetben, Baudeau kétezer livre évi előlegről és egy ezer livre karbantartásról beszél, majd évi előlegként háromezer livre-t(!) szerepeltet és erre, vagyis a gazdálkodó visszatérülésére vetíti a nettó terméket.

⁵³ Most a nettó termék és az évi előleg arányáról van szó.

III. fejezet

Az évi termelvényekről és elosztásukról

Az évi termésen vagy teljes újratermelésen belül Asszonyom megkülönböztetett két teljesen eltérő részt, mégpedig a *gazdálkodó visszatérülését* és a *tulajdonoshoz tartozó tiszta terméket*. Már ismeri azt a rendkívül egyszerű módszert is hogyan tehetünk különbséget e kettő között, hogyan lehet kiszámítani és megbecsülni azokat.

Tehát most képzeletében idézze fel és sorolja kétfelé a természet mindama javát, amelyet az emberek egy év leforgása alatt begyűjtenek kezéből: az ásványokat, a gyümölcsöket, mindenfajta állatot, az első a *visszatérülést*, a második a *tiszta terméket* adja.

Most látni fogjuk mire kell és lehet fordítani ezeket a javakat, összességük az évi *termés*; nyomon követjük majd *megosztásukat*. Vagyis, Asszonyom, miután az első fejezetben megvizsgáltuk mindazokat az *előlegeket*, amelyek megelőzik, előkészítik és megvalósítják a *termést*, és miután megvizsgáltuk a második fejezetben magát a *termést* most azt fogjuk elemezni, ami utána *következik*.

I. A természet adta javak alapvető felosztása rendeltetésük szerint

Egy egyszerű, de nagyszerű és hasznos gondolattal kell megismerkednie Asszonyom, amely segítségére lesz a későbbiekben elmélkedésében és gazdasági tanulmányaiban. Ez a következő: valamennyi *természet adta jószág két csoportba sorolható*, az egyiket LÉTFENNTARTÁSI JAVAKnak, a másikat a *kézműves cikkek* NYERSANYAGÁNAK nevezzük.

E megkülönböztetéshez fűzünk még egy pár szavas magyarázatot, hogy jobban rögzüljön emlékezetében.

II. A létfenntartási javakról általánosságban

Amint már észrevette, Asszonyom, a létfenntartási javak általános fogalmába beleértjük *mindazokat a természet adta javakat, amelyeket az emberek TÁPLÁLÉKKÉNT elfogyasztanak*. Így tehát a létfenntartási javak fogalmába beletartoznak az élelmiszerek, az italok, sőt a gyógyszerek is.

A kultúrált ember gyakran nagy gonddal készíti el szokásos ételeit és italait. De másoktól eltérően, mi nem esünk abba a hibába, hogy összeté vesszük a formát a tartalommal, az *anyagot a formai kialakítással*. A *kézművességről* vagy az *iparról* később ejtünk szót: itt csak a természeti anyaggal foglalkozunk, abban az állapotában, amelybe a gazdálkodó hozza, mielőtt kiadja kezéből.

Tehát Asszonyom, a lány *kenyérben*, amelyet reggeliző asztalára felszolgálnak, csak a *búzát* nézzük majd, amelyet *léte* fenntartására *elfogyaszt*. Csokoládéjában csak a vaníliát, cukrot, kakaót és a fűszereket, amelyek táplálékául szolgálnak. Nyers állapotukban vesszük szemügyre azokat, ahogy kikerülnek a francia, ázsiai, amerikai vagy bármilyen más gazdálkodó kezéből, aki megtermelte és betakarította azokat. Íme Asszonyom, egy szóval ezeket nevezzük létfenntartási javaknak.

De ha szeretne Asszonyom, egy talányos kérdést, amelyen az írek kétszáz évig is elvitatkoznának, ha hajlandók lennének csavaros elméjüket a gazdaságtudománynak szentelni, megszerezhetem Önnek ezt az örömet, azzal, hogy a fát, melyet házában eléget, vagy elégettet, létfenntartási javai listájára tettem, noha végül is a fát nem eszi vagy issza meg, hanem csak elégeti saját céljára.

Azonban az igaz, a fogyasztásnak az a módja, amikor a fa gyorsan hamuvá válik kandallójában, erősen különbözik attól, ahogy rózsza vagy paliszanderfa szép csendben *elhasználódik* komódjában, vagy fehérneműs szekrényében, a hasábfá vagy gyújtós készítés egyszerű művelete pedig, az Ön számára ízléses bútorokat előállító csiszolás, faragás, összeillesztés mesterségétől. Tegye meg azt a szívességet, hogy saját maga eldönti, vajon a tűzifának a létfenntartási javak vagy a kézműves cikkek nyersanyagai között van-e helye. Szinte biztosra veszem, hogy nem sérti meg az ébenfát vagy a cseresznyefát azzal, hogy összetéveszti a hasábfával vagy gyújtóssal.

Lenne még egy javaslatom Asszonyom, kérem ne vegye udvariatlanságnak tőlem. De végül is, a filozófia nem finomkodik, kénytelen figyelmen kívül hagyni bizonyos dolgokat, kiváltképpen, ha hasznosságra törekszik. Veszem a bátorságot tehát és az Ön nevében a létfenntartási javak közé sorolom a szénát, a szalmát és a zabot, amit lovai elfogyasztanak. Ami pedig az emberek ellátását illeti, ez a tétel semmiféle nehézséget nem okoz.

Úgy gondolom most sikerült a *létfenntartási javak* kifejezést kellőképpen megvilágítani.

III. A nyersanyagokról általánosságban

Asszonyom, az evéssel és az ivással még nincs vége, öltözködni, lakni, lakásunkat berendezni és szórakozni stb. is kell. Ruházata, lakása, bútorzata, fogata és ékszerei vonatkozásában is végezze el, amit a reggelinél felszolgált lágy kenyér és csokoládé esetében tettünk, vonatkoztasson el formájuktól. Ez a csipke most csak egy motring vagy néhány uncia len fonal. Teljes ruházata csupán pár gubónyi selyem és néhány rész növényi vagy ásványi festék. Asztali vagy álló órája egy kevés arany, réz, acél és homok, és ez a szép Gobelin szőnyeg csupán elorzott gyapjú a mezők néhány szegény juhától.

Nincs kétségem, most felkiált, de hiszen a mesterművek lehangoló anatómiáját sorolom fel Önnek. Ezt kell tennem Asszonyom. Egyébként szétválasztásunk nem zavaró, ékszerei és más díszei nem vesztenek értékükből, vagy nem lesznek kevésbé kellemesek csak azért, mert olyan nyersanyagokból készültek, mint a gyapjú, a selyem, a bőr, a fa, a fémek. A természet teljesen *nyers termékei*, amelyeket a gazdálkodók begyűjtenek kezéből és egy keveset *alakítanak* rajtuk. De a kézművesek és művészek iparosodása válogatja, finomítja, rendezi és vegyíti azokat, hogy hasznos vagy kellemes *iparcikkek* készüljenek belőlük.

Úgy vélem, hogy mostantól kezdve a *nyersanyag* szó éppolyan érthető lesz, mint a létfenntartási javaké.

IV. *A feldolgozásról, vagyis a kézművességről és az iparról*

Most már tisztában van azzal Asszonyom, mit jelent a feldolgozás és miben áll az a mesterség, amellyel a természet adta javaknak hasznos vagy kellemes formát kölcsönzünk.

Élete minden napján, minden percében a föld termelvényeivel teszi kényelmessé és kellemessé életét, élvezi a természet jótéteményeit és a kézművesség termékeit.

Ezekből a hasznos és kellemes élvezetekből juthat több vagy kevesebb, többé-kevésbé változtatásosan, attól függően hogyan alakul az emberek sorsa, de valahányszor felhasználja a javakat, meg tudja különböztetni, miként az imént tettük, az önmagukban vett természet adta javakat attól az összeállított, egyesített, megmunkált és díszített állapotuktól, amelyet a kézművességtől vagy ipartól kapnak.

Kezdjük a legegyszerűbbel, a létfenntartási javakkal, midőn kibont egy süteményt, Asszonyom, érzékeli, hogy a cukrász munkája nem keverhető össze a földművelőével, akinek búzájából a liszt készült, a gazdasszonyéval, aki a galambokat eladta, azzal, aki a vaját szállította, a kertészével, aki az articsókát termelte és a halászával, aki a rákot fogta. Már minden nehézség nélkül elkülöníti bármelyik bútorában a természet adta javakat a megmunkálástól, következésképpen gondolatban megkülönböztetni ki az aki, összegyűjtötte a nyersanyagokat a természet kezéből és ki az, aki feldolgozza vagyis abba az állapotba hozza az anyagot, ahogy használja.

Nos Asszonyom, íme három szó, amelyek már nem lesznek ismeretlenek Ön előtt: termelő, feldolgozó, fogyasztó. Vegyük például ottománját; termelők azok az emberek, akik megművelik a földet, összegyűjtötték a fát, a lószórt, a selymet, a vasat, az aranyat, a festékek természetes alkotóelemeit: nos, ezek ottománjának nyersanyagai: feldolgozók az asztalos, a szobrász, az aranyozó, a szövetgyártó és valamennyi alárendelt munkása, a kárpitos és munkásai. A fogyasztó pedig Ön Asszonyom, aki használja mind ezt és élvezi.

V. *A fogyasztás különböző fajtáiról*

Ezen a gondolati úton haladva, Asszonyom, meg kell éreznie a fogyasztás különböző módjai közötti természetes különbséget, amely egyfelől a *létfenntartási javak*, másfelől a *nyersanyagok* fogyasztásához kapcsolódik.

A *létfenntartási javakat teljesen és azonnal elfogyasztjuk*, amíg a kézműiparban a nyersanyagok fogyasztása lassú és részleges: sőt, egész egyszerűen azt mondhatjuk, hogy a létfenntartási javak az élvezettel *elfogyasztódnak*, a nyersanyagok pedig csak *elhasználódnak*: ez így elég hétköznapi meghatározás, de a későbbiekben szükségünk lesz erre a megkülönböztetésre.

A legtartósabb ipari műtárgyak a köz- vagy magánépületek; majd a tömör bútorok következnek, azok közül is a kevésbé igénybevettek, végül jönnek a *háztartási eszközök* és ruhák, amelyek csak rövidebb-hosszabb ideig használhatók.

Ezzel szemben az ételek, az alkoholok, az italok, a gyógyszerek, a tűzifa, az illatszerek és más hasonló dolgok azonnal *elfogynak* és az élvezettel teljesen meg is semmisülnek.

VI. *A viszontkereskedésről és a viszontkereskedőkről*⁵⁴

A *létfenntartási* jószágként *elfogyasztott* vagy az *iparcikkekben felhasznált természet adta javakat* gyakran el kell szállítani vagy kereskedni kell velük, hogy eljussanak ez első betakarítás helyétől a fogyasztókig. Vagyis azokhoz, akik élelmiszert, ruházatot, bútort vagy szórakozást vásárolnak.

Egy egyszerű reggeli alkalmából, Asszonyom, szeme elé tárul és keze alá kerül a két félteke és valamennyi éghajlat terméke. Kínában készültek ezek a csészék és ez a tányér. A kávé Arábiában termett, a cukrot, amellyel ízesíti, Amerikában termelték a szerencsétlen afrikaiak. Kávés kannájának fémje Potose-ból jött. A Rigából származó lent a holland ipar dolgozta föl, falvaink Önnek csak a kenyeret és a tejszínt adták.

A forgalmazás és kereskedés mestersége összegyűjti az összes többé-kevésbé *megmunkált természet adta jószágot*. A kereskedő megvásárolja azokat az eladás céljából: ez hasznos szolgálat. Kellemes szolgálataiért egy méltányos *bért* érdemel. Erre a kérdésre később majd rátérünk.

Egyelőre elégedjünk meg azzal az észrevétellel, hogy létezik egy olyan ember-csoport, amelyik nem foglalkozik közvetlenül a következő termés előkészítésével, nem gondol a *termelő* munkákra, nem költ a *földek* javítására, sem *eredeti előlegekre*, sem *éves* kiadásokra.

A feldolgozó munkásokhoz hasonlóan, akik a betakarítást követően darabolják, csiszolják, kiszabják, egyesítik és összeválogatják a *természet adta javakat*, a kereskedők is a betakarítást, sőt gyakran e termékek feldolgozását követően *vásárolnak* azoktól, akik e termékeket megtermelték, vagy feldolgozták, hogy *továbbadják* azoknak, akiknek fel kell használniuk, vagy el kell fogyasztaniuk és ezzel kiérdemljenek tőlük egy méltányos *bért*.

VII. *A művészekről és a tehetségükből élő emberekről*

A civilizáltnak nevezett államokban Asszonyom, és elsősorban a nagyvárosokban létezik egy emberfajta, amelyik nem foglalkozik sem a *természet adta javak* termelésével, sem *feldolgozásával*, sem *kereskedésével*. Nem szolgálnak Önnek sem élelemmel, sem bútorokkal, sem pedig ékszerekkel. De azzal, hogy Önt *szórakoztatják* a gazdagok mégis nekik tulajdonítják a legfontosabb szerepet.

⁵⁴ *Le trafiquant*: a korabeli szóhasználatban nagybani kereskedő, viszontkereskedő. A továbbiakban a kereskedő megjelölést használom.

Ön Asszonyom, ide sorolja az összes kellemes művészetet. A költészetet, a zenét, a festészetet, a szobrászatot és mindazt, ami ezek nyomában jár.

Az orvostudomány, a jogvitákban eljáró igazságszolgáltatás, maga az irodalom és a természettudomány is bizonyos értelemben ide tartoznak. Szükségképpen ide kell sorolnunk mindenkit, aki szelleme munkáját hasznosítja és ebből él.

Nem arról van szó, hogy a *tanultságnak*, az igazi, hasznos *tanultságnak* a polgári társadalomban ne lenne méltóbb helye, erre majd magyarázatot adunk Asszonyom, amikor a *tekintélyről* fogunk beszélni, de itt csak a *fogyasztásról*, vagy az *élvezetekről* és hozzájárásuk módjáról van szó.

VIII. Ez a három emberfajta együtt alkotja a meddő osztályt

Egyetlen szóval és egyetlen *természetes fogalommal kellett* jellemezzünk mindazokat az embereket Asszonyom, akik közvetlenül nem befolyásolják a *termelést*, nem vesznek részt a *termés* előkészítésében, nem őket terheli és nem az ő költségük a föld előleg, sem az *üzem eredeti előlege*, sem pedig a művelés *évi előlege*.

A gazdálkodókat neveztük *termelő osztálynak*, mivel *kiadásai*k révén ők a termelés *kiváltó okai*, mivel a termelést közvetlenül és azonnal előkészítik.

A *tulajdonos* osztály nem igényel más elnevezést. Mivel *tulajdona* rámutat a *földelőlegekre*, és mindarra, ami előkészíti a *gazdálkodást* és annak eredményét, a *termést*.

Mindeddig Asszonyom, besorolásunk egyszerű és természetes volt. A *tulajdonos osztály* adja és tartja karban saját költségén a föld előlegeket, amelyek a földet művelésre alkalmassá teszik. A földelőlegek legtávolabbi előzményei, első előkészítői a *termelésnek*, amelyet azonban közvetett módon az *üzem* vagy a *gazdaság* hoz létre.

A *termelő osztály* adja és tartja fenn saját költségén a gazdálkodás *eredeti és évi előlegeit*, közvetlen eredményüket a természet adta javak betakarítása jelenti.

A harmadik osztály, minthogy nem *termelő*, s ezért *meddő* osztálynak neveztük, feldogozza a *természet adta javakat* és kereskedik velük, vagyis csak *használja és elfogyasztja* azokat. Ebbe az osztályba tartozik az összes munkás vagy iparos, valamennyi nagy- és kiskereskedő, mindenféle művész és tehetségéből élő ember; egyszóval mindazok, akiknek költségeibe nem tartoznak a termelő, a föld, az eredeti vagy az évi (termelő) *kiadások*.

IX. Ellenvetések a meddő osztály elnevezéssel szemben

Hinné-e Asszonyom, hogy mekkora ellenérzést váltott ki a társadalomnak ez az egyszerű felosztása három fő osztályra a *termeléshez* és a *terméshez* való viszonyuk szempontjából. A *meddő* szó egyesek hiúságát sértette, azt gondolták, hogy *káros*, a társadalomra nézve *haszontalan* osztályt jelent.

Minden bizonnyal Ön sokkal világosabban lát annál, semhogy hitelt adjon akár egyik, akár másik véleménynek. Amikor naponta megfésülük, ez egy igen kellemes szolgálat Önnek, a pék

és a szakács mestersége is nagyon hasznos. Ön is nagyra értékeli azoknak *iparát*, akik szövetet gyártanak bútorai és ruhái számára.

De azt is tudja Asszonyom, hogy termelni és feldolgozni két teljesen különböző *művelet* bármennyire hasznos és kellemes legyen is mindkettő. Iránytűül véve 1. a betakarítás pillanatát, 2. az aratást előkészítő előlegeket, 3. az utána következő feldolgozást, sohasem fogja eltéveszteni a *termelő* osztályt a *meddő* osztálytól megkülönböztető ismérveket.

Létezik azonban egy második, komplikáltabb nehézség is, de ezt sem nehezebb tisztázni, ha jól megértettük az alapelvet. Íme.

Azok között a munkások között, akik a nyersanyagokat feldolgozzák, sokan éppen a gazdálkodók számára dolgoznak, mégpedig nemcsak ruházatukat, bútoraikat és lakásukat készítik, hanem a *gazdálkodásukhoz* szükséges szerszámokat is.

A *szerszámkészítés az aratás egyik előfeltétele*; egyike a termést *előkészítő* okoknak. Nevezhetjük-e *meddő* munkának? Sorolhatjuk-e az elkészítésével foglalkozó személyt a *meddő* osztály egyszerű munkásai sorába? Ez a kérdés merül fel Asszonyom, a maga teljes komolyságával.

Ismerje be őszintén, hogy a megoldás kissé zavarba hozza. Induljon ki egy kézenfekvő dologból. Például nézze a bognárt, aki az ekét készíti: aztán vizsgálja meg, ki állja a föld megművelésére *használt* ekére fordított *kiadást*? Kétségtelen, hogy *bérlője*. Tehát a bérlő kiadása a *termelő*, nem pedig a bognáré. Ugyanis bérlője *visszatéríti* a bognárnak amibe a *nyersanyag* került, s azon felül megfizeti a *feldolgozást* is.

A *tulajdonos* és a *termelő* osztály jellemzője a *kiadás*. Pillanatnyi potenciális *élvezeteikből* elvonnak és a föld termővé tételére szentelik, hogy segítsék, kikényszerítsék, tökéletesítsék termékenységét. Például Ön *fizet* a munkásoknak amiért kibővítik veteményeskertjét, elkölt egy bizonyos összeget azért, hogy egy újabb földdarabot tegyen alkalmassá zöldségtermesztésre. Ez tehát egy *termelő* kiadás ami az Ön *költségére* történt.

A *munkás*, még az is, akire a *birtok*, a beindítás *előlegei*, az üzem *évi előlegei* javítása szempontjából igencsak szükség van, mindennek éppen az ellenkezőjét teszi. A *gazdálkodó* és a tulajdonos *költségére* dolgozik. A jelen élvezetéből semmit sem von el a föld és a jövőbeli termés javára: mi sem áll tőle távolabb; sőt, megfizetteti feldolgozó munkáját és ezzel olyan *élvezetekre* tesz szert, amilyenekkel korábban nem rendelkezett. Nagyon is szembeszökő és vitathatatlan a különbség.

Amikor az 1767. évi termést betakarították, a tulajdonosok és a gazdálkodók *tetszésük* szerint teljes egészében felhasználhatták volna jólétük vagy különös kedvteléseik céljára, ha nem kellett volna számolniuk 1768-ban *termelő* kiadásokkal, az 1769. évi és későbbi betakarítások érdekében. Ezekre a termésekre tekintettel, ezek érdekében *kötelezve* voltak arra, hogy elvegyenek belőle annyit, amennyi elegendő az előlegek fenntartására. Nem élvezhették tehát

az 1767. évi termést úgy, mint ahogy *élvezhették* volna, ha 1768 lett volna az utolsó év a világon.

Ezzel szemben azok a *munkások*, akik magukhoz az *előlegek*hez szükséges szerszámokat gyártották nem élveztek kevesebbet, mivel a gazdálkodó vagy a tulajdonos megfizette nekik az anyagot és a feldolgozást.

A tulajdonos és a gazdálkodó osztály egyrésztől és a meddő osztály másrésztől kiadásai céljában különbözik. Ez vonatkozik a megfizetés módjára is.

A *tulajdonost* és a gazdálkodót *közvetlenül* a természet jótékonyága, a föld termékenysége fizeti meg annak a résznek a révén, amellyel a termés meghaladja a vetőmagvak mennyiségét. Az egész *meddő* osztályt még azokat a munkásokat is, akik a földműveléshez szükséges eszközöket állítják elő, a gazdálkodó vagy a tulajdonos *közvetve* fizetik. *Vele* számol el, *belőle* húz *hasznot*, nem a természetből és a föld termékenységéből.

Így tehát Asszonyom, a bognár és a patkolókovács is, akik az ekét készítik, a *meddő* osztályhoz tartoznak, 1. mert az eke elkészítéséhez fát és vasat használnak. Tehát *soha* nem azért dolgoztak vagy dolgoznak majd, hogy *megtermeljék* ezt a *fát* vagy *vasat*. Feldolgozzák, de nem gyűjtik be *közvetlenül*; a természet kezéből 2. Mert nem abból a célból készítenek ekét, hogy saját *költségük* és *kiadásai*k terhére *szántsanak* vele. Éppen ellenkezőleg, azért készítik, hogy haszonnal *eladják* egy bérlőnek, aki miután megvette és birtokba veszi, használni fogja; 3. Végül pedig azért, mert nem közvetlenül maga a föld fizeti meg az ekét a bognárnak és a kovácsnak. Hanem közvetve a földművelő fizeti meg, aki *megelőlegezi* egy *jövőbeli munkára* gondolva és megfizeti előrelátásból az előző termés terhére, amelynek létrehozásában ez az eke nem vett részt.

Ha e három, szerintem teljesen meggyőző oknál fogva a *szántóföldi* és egyéb *mezőgazdasági* szerszámok gyártói maguk is a *meddő* osztályhoz tartoznak, megérti Asszonyom mennyivel több ok szól amellet, hogy ebbe az osztályba tartoznak azok is, akik az előző évi termelvényeknek megadták a jelen fogyasztásra alkalmas kellemes formáját anélkül, hogy közvetve, vagy közvetlenül szolgálnák a *jövő termelését*.

Közéjük tartoznak mindazok, akik házakat, szöveteket, bútorokat, kocsikat, ékszereket készítenek. Mindazok, akik fuvaroznak, kereskednek, vesznek és eladnak. Végül mindazok, akik tehetségükből élnek.

Hátra maradt még egy utolsó ellenvetés, jelentőségét rögtön felméri. Ezek az emberek, mondják, mégis *kiváltó okai* a termelésnek. Mert sem a tulajdonos, sem a gazdálkodó nem vállalkozna *termelő kiadásokra*, ha nem tennének szert nyereségre. Ha kiadásaikból semmiféle hasznuk, örömük, *élvezetük* nem származna: márpedig így történne, ha nem lennének munkások, kereskedők, tehetségükből élő emberek: mit kezdenének a földbirtokosok és gazdálkodók annyi búzával, borral, gyapjával, selyemmel, arannyal,

ezüsttel, jószággal, hallal, olajjal stb., ha nem lennének munkások, akik feldolgozzák, kereskedők, akik kereskednek, ha nem lennének tehetséges emberek, akik szórakoztatnak. A *szép tárgyak*, az *utazás* és a *szórakozás* utáni *vágy sarkall* termelő kiadásokra. Tehát az ipar tekinthető *termelőnek*, sőt sokkal inkább termelő, mint a *birtok* kiadás és a *mezőgazdaság*. Vagyis a *meddőnek* mondott osztály egyáltalán nem meddő a valóságban.

Milyen választ adna Asszonyom erre a szörnyű, annyi elbizakodottsággal gyakorta ismételtetett ellenvetésre? Azt hiszem, Jóistentől kapott természetes eszénél fogva először kísértésbe esne, hogy ne válaszoljon, majd azt mondja: nos egyetértünk: ha elfogadjuk is, hogy a *vágy*, amiről beszél, a *termelés kiváltó okai* között a *hajtóerő*, akkor is az okok sorában legtávolabb állna a *jelenlegi terméstől*. Vitathatatlan, hogy amikor a mai terméstről beszélünk és *természetes* módon visszafelé haladunk az *okok* sorában az első, legközelebbi, legközvetlenebb, leginkább kézenfekvő okaként az *évi előlegeket* találjuk. Ha egy értelmes embertől megkérdezem vajon ki *termelte* a búzát ezen a mezőn? Azt válaszolja: a vetőmag és a munka. Mert ahhoz, hogy arathassunk, trágyázni, szántani és vetni kell.

Csak hogy én nem tágitok és folytatom: de mi kell a szántáshoz és a vetéshez? A válasz szintén egyszerű: lovak, ekék, vetőmagvak. Íme a józan ész elvezeti az *eredeti előlegekhez*.

S ez minden? Nem. Nincs szükség arra, hogy a mező alkalmas legyen a művelésre? De igen. Nem kell elhelyezni valahol az állatokat, a földmívest, a gyümölcsöket? De igen. Íme, ez a *birtok előleg*.

Látja Asszonyom, éppen most magyaráztuk meg, *hogyan* és milyen *eszközökkel* történik a termelés. Igaz, most újabb kérdés következhet: *miért* és milyen előny készíti Önt *termelésre*? Csak hogy Asszonyom, a *miért* nem jelent *hogyan*, ezek teljesen különböző dolgok az élet minden területén; milyen indítékból kevernénk őket össze éppen a politikai gazdaságban a *kiváltó* ok ürügyén?

Ha arról kérdezi kárpitását: hogyan készül az ágy? milyen anyagokból áll össze? milyen munkásokra van szükség elkészítéséhez és összeállításához? Helyesnek találná-e ha így válaszolna: minthogy Asszonyom az ágykészítés oka és indítéka az álmoság és a kellemes alvás vágya, első helyen kell említenem azoknak az összes jövőbeli álmát, akik a kérdéses ágyban aludni fognak. A *termelés első okainak* tekinthetők, mert épp olyan szükségesek mint a szövet és az ágy elkészítése mivel álmok és iránta való *szükséglet nélkül* senkinek se jutna eszébe ágyat készíteni.

Ez az összehasonlítás elvezet minket egy kis magyarázathoz, amelyet Asszonyom ma igen mulatságosnak fog tartani, de amely szükséges volt ahhoz, hogy néhány igen becsületes szellemdús polgártársat megakadályozzunk abban, hogy egyes, magukat magasan képzettnek gondoló és erről lemondani nem szándékozó Mestereket követve esztelenül fecsegenek.

X. *Egy furcsa kérdés: vajon az élvezet iránti vágy vagy szükséglet soha sem tekinthetők a termelés igazi okainak?*

Íme Asszonyom, a politikai gazdaságtan egyes állítólagos tudósai így tákolták össze a *szükségletekre és vágyakra* alapozott rendszerüket.

„Az ember, mondják, sohasem *gondolna* arra, hogy a lehető legtöbb termelvényt vonja ki a földből, ha nem sarkallná őt a *szükséglet*, vagy az *élvezet* vágya, amely ösztönzi őt a *termelő munkára*. De ez a *szükséglet* és *vágy* nem élne az ember szívében, ha az *ipar* az *élvezet tárgyát* felmutatva nem ültette volna bele. Olyan *élvezetre* nem vágyunk, nincs rá *szükségünk*, amelynek tárgyát sohasem ismertük. Tehát az *ipar*, amely *létrehozza*, ismertet meg az élvezet tárgyával. Az *ipar* szüli a *szükségletet* és a *vágyat*. Az *ipar* hozza létre magát a gazdálkodást, *saját maga*. Következésképpen az *ipart* kell az első helyre sorolni a termelő okok sorában.”

Kérem Asszonyom, gondolja át egy kissé ezt a gondolatmenetet. Annyira a józan ész ellen való, hogy egy belső hang figyelmezteti, ne fogadja el. Kívánja, hogy jobban megvilágítsuk? Semmi sem könnyebb ennél.

Először is kérdezze meg, hogyan és mivel *hozza létre* az első *iparos* az élvezet új tárgyát? Látni fogja, hogy a találékony szellemen kívül szüksége van még *nyersanyagokra*, hogy új módon *feldolgozhassa* azokat és létfenntartási javakra, hogy *megélhessen* az alatt az idő alatt, amíg feltalálja, tökéletesíti és elkészíti új művét. Tehát ezeknek a nyersanyagoknak és létfenntartási javaknak *termeléséhez jutottunk vissza*, ez tekinthető az első elengedhetetlen feltételnek és az első *kiváltó oknak*.

Ügyes és hasznos annak az embernek a *találmánya*, aki elsőként jutott a *szövetkészítés* gondolatára. De *ahhoz*, hogy megfogalmazódjék benne ez az ötlet, hogy véghez tudja vinni, az kellett, hogy a föld nemcsak *kenderét*, hanem *élelmét* és az általa foglalkoztatott *munkások* élelmét is megtermelje. Az is kellett továbbá, hogy saját és alkalmazottai *munkájára* ne legyen *szükség* a következő évi *létfenntartás javak* megtermeléséhez, különben valakinek *éheznie* kellene a következő évben és *vászna* nem töltené be a létfenntartási javakban okozott hiányt.

Tehát az a *nyersanyag* és bizonyos mennyiségű *létfenntartási jószág*, amelyet az előző évben termeltek ad annyi szabadidőt, amennyi a *kézműipari cikkek* kigondolásához és elkészítéséhez szükséges. Íme az első alapelv, amellyel helyettesíteni lehet a *szükségletek* és a *vágyak* egész elméletet.

Az valóban igaz Asszonyom, hogy egyetlen vászondarab is tízezer emberben kelthet erős szenvedélyt egy ilyen kényelmes és kellemes élvezet iránt. De a vágyakból, bármily hevesnek gondolja is azokat, egyetlen gombolyag fonal sem fog teremni, hacsak nem feltételez két lényeges dolgot: az első, hogy lesz kender és len; a második, hogy lesz miből *megélni a munkásoknak*, amíg a szövet *gyártásával* foglalatostkodnak.

Tételezzük fel, hogy egy ilyen változás játszódik le most az 1768. évben: van néhány *iparkodó* ember, aki talált *természetes kendert*, rendelkezik *élelmiszerrel*, fedezik a szövetet *gyártó* munkások *megélhetését*. Mindenki csodálatosnak tartja a találmányt. Mi következik ebből?

Ha engem kérdez Asszonyom, a válaszolom: *attól függ*.

Először is, ha nem változtat *termelő előlegén*; ha a tulajdonosok nem növelhetik és készítik fel a földet a len- vagy kendertermesztésre; ha nem lehet a *munkát* és az eredeti vagy évi *kiadást* növelni ahhoz, hogy a vászon nyersanyagát nagyobb mennyiségbe termeljék; akkor figyelmeztetem, nincs mód több vásznat gyártani 1769-ben.

Másodszor, felhívom rá a figyelmét, hogy miközben növeli a *termelő előlegeket* és *megsokszorozza* a vászon nyersanyagát, de nem emeli a többi évi *előleget*, hogy megsokszorozza a többi termelvényt, elsősorban a *létfenntartási javakat*, kétségtelen több élvezethez jut a *vászon* kapcsán; .de *kevesebbhez* a többi termelvényből. Ugyanis végső soron Ön az, aki *ellátja* a *len* és kender *feldolgozásával* foglalkozó *munkásokat*. Csakhogy *létfenntartási jóságából* a korábbi mennyiségnél nem áll majd több rendelkezésére, ezért nem is tud több embert *ellátni*. Tehát akik, korábban más munkát végeztek azok térnek át *vászonkészítésre*. Ön tehát a *vászon* élvezetéért cserébe kénytelen lesz korábban megszerzett élvezeteiből valamennyit *veszteni*.

A helyes módszer tehát, amely révén eléri, hogy idővel több vászna legyen, s ne károsodjon többi élvezete, ha fokozatosan növeli a *termelő előlegeket* oly módon, hogy a *jövőbeni termés* az ez évi termésen *felül* még tartalmazza 1. a vászon nyersanyagát, 2. a nyersanyagot feldolgozó valamennyi munkás *létfenntartását szolgáló javakat*.

Ennyi magyarázat éppen elegendő ahhoz, hogy ráérezzen arra, hogy e két motívum közül melyik a *valóban, hatásosan*, közvetlenül és azonnal *termelő*: a *szükséglet* és *vágy* még ha az *ipar* kelti az egyiket vagy a másikat. Vagy a *nyersanyagokat* és a *létfenntartási javakat* újjátermelő *birtokkiadások*, eredeti és évi előlegek.

XI. A társadalom három osztályáról összefoglalóan

Kezdjük tehát azzal, ami egyszerű és igaz. Az egész társadalom három osztályra oszlik, annak alapján, hogy többé-kevésbé mennyire közvetlenül kapcsolódnak a *természet adta javak betakarításához*, legyenek azok akár *nyersanyagok*, akár *létfenntartási javak*.

Az első osztály, amely előzetesen a legközvetlenebb és legszorosabb viszonyban áll a *terméssel* a gazdálkodó vagy *termelő* osztály, amely saját *költségén* adja és tartja karban az évi kiadásokat, valamint a *gazdaság* vagy mezőgazdasági üzem *eredeti előlegeit*. A *természet fizeti költségeit*.

A második osztály, amely szintén előzetes, de *közvetett* kapcsolatban áll a *terméssel*, a *tulajdonosok osztálya*, amely saját *költségén* adja és tartja karban a *birtokelőlegeket*, és ily módon hatékonyan készíti elő a talajt a *termelés*, a művelés befogadására. A *természet fizeti*

a gazdálkodó révén. Ugyanis látta Asszonyom, hogy a *termelésen* (amelyhez a birtokelőleg éppúgy hozzájárul, mint az eredeti és az évi előlegek) a *természetjognál* fogva a *gazdálkodó* és a *földtulajdonos* osztozik. És hogy egyikük részesedését *visszatérülésnek*, a másikat *tiszta a terméknek* nevezzük.

Végül, a harmadik, a *meddő osztály utólag* kapcsolódik a termeléshez, *előzetesen* valóságos, közvetlen kapcsolatban nem áll vele. Csak azért tevékenykedik, hogy megélhetését *megkeresse*, vagyis létfenntartási javakhoz vagy nyersanyagokhoz, sőt feldolgozott cikkekhez is juthasson, amely osztály, hogy keressen, vagy e javakat megszerezze a tulajdonosoktól és a gazdálkodóktól, (övék az összes termés a betakarítás pillanatában) *gyártással*, kereskedéssel foglalkozik, vagy adott tehetségét hasznosítja. De ez az osztály először is mindig csak már megtermelt nyersanyagokból dolgozik, nem fogyaszt és másokat sem képes ellátni csak abból a *termésből*, amelyik előzőleg megtermelt. Másodszor iparkodásával soha sem képes egyetlen búzakalászt, egyetlen szál kendert sem hozzátenni a *következő évi terméshez* (hacsak a tulajdonosok és gazdálkodók nem növelik termelő *előlegüket*); így tehát csak *gondolatban* képes befolyásolni a *termelést*.

XII. A létfenntartási javak és nyersanyagok miként oszlanak meg e három osztály között

Amikor már hozzászóltam Asszonyom ahhoz, hogy a civilizált társadalmat három 1. *termelő*, 2. *tulajdonos*, 3. *meddő* osztályra tagolva ábrázolják, könnyen megérti majd, hogyan *oszlanak meg közöttük az évente betakarított természet adta javak*.

Egy pillanatra sem feledve a *gazdálkodó visszatérülései* és a *tulajdonost* megillető *tiszta termék* közötti alapvető különbséget, azt mondja, mintegy magának: „egy másik szempont szerint az összes *termelvény létfenntartási javakra* és *nyersanyagokra* osztható. Ezt kell jól megérteni.”

Ismerni kell tehát e termelvények eloszlásának roppant egyszerű menetét és azt a fizikai törvényt, amelynek alapján ebből az elosztásból a mezőgazdaság fejlődése vagy hanyatlása következik. Azaz az állam valamennyi rendjének pusztulása vagy virágzása.

Tételezzük fel Asszonyom, hogy valamely királyságban a *természet adta javak* sokaságát, legyenek *létfenntartási javak*, vagy *nyersanyagok*, öt egyenlő részre osztjuk, mind összetételükre, mind pedig értékükre nézve.

Tételezzük fel továbbá Asszonyom, hogy az öt részből három a gazdálkodóknál *marad visszatérülésükként*. Az első fejezetben kifejtettek alapján már tudja Asszonyom, hogy a három részből az első kettő az *évi előlegek* értéke. A harmadik az *eredeti előlegek* karbantartására rendelt tíz százalékos *kamat*.

E három részt elvéve marad nekünk további kettő rész, ezek a *tiszta terméket* képezik. Következésképpen ebben a birodalomban a mezőgazdaság *tiszta terméke* az évi előlegek száz

százaléka, ugyanis feltételezésünk szerint az évi előleg két rész, a tiszta termék pedig szintén két rész. A második fejezet segít megértésében.

Tételezzük fel továbbá, hogy 1. a *termelő osztály*, vagyis a *gazdálkodók*, akik *visszatérülésként* három részt tartottak meg, *két* részt elköltenek belőle *létfenntartási javakra* saját maguk, munkásaik és háziállataik számára.

Látja, Asszonyom, náluk marad egy harmadik rész, pontosabban visszatérüléseik *egyharmada*, amelyet a *kézművesipar* által többé-kevésbé *megmunkált, fuvarozott* vagy *forgalmazott nyersanyagokra* fordíthatnak.

1. A *tulajdonos osztályt* feltevéseink szerint *két rész tiszta termék* illeti. Tételezzük fel, hogy a tulajdonos ebből egy részt megtart saját fogyasztására, házicselédei, asztaltársai és a bérüket közvetlenül tőlük húzó személyek *ellátására*. Ekkor az osztályban marad még egy rész, amelyet többé-kevésbé *feldolgozott, fuvarozott* vagy *forgalmazott nyersanyagokra* fordíthatnak
2. Nyomban arra a következtetésre jut Asszonyom, hogy a termésünket alkotó *öt részből kettő* a *meddő osztály* kezébe kerül. Az első részt a *visszatérülés* tételeiből veszik el és a *termelő osztály* adja a meddő osztálynak. A második részt a *tiszta termék* tételeiből veszik el, a tulajdonosoktól kapják.

Mit cselekszik a meddő *osztály* ezzel a *két* résszel? Amint már tudja Asszonyom: az egyik részét *elfogyasztja létfenntartási javak* formájában. A másikat pedig iparcikkei nyersanyagaként használja fel, tehát *megmunkálja, szállítja és forgalmazza*.

Feltevéseink szerint tehát az *öt részből* mindössze *egy rész a nyersanyag*; a másik négy részből kettőt a termelő osztály *használ fel létfenntartási javak* formájában. A harmadikat a tulajdonos osztály használja fel hasonlóképpen *létfenntartási javak* formájában. A *negyedik is a meddő osztály* létfenntartását szolgálja.

Csak hogy, mit gondol, Asszonyom, miképpen osztódik szét az az egy ötödnyi rész, azt követően, hogy a meddő osztály tagjai feldolgozták, szállították és forgalmazták?

Először is a meddő *osztály* tagjai megtartanak *maguknak* annyit, *amennyit csak* tudnak. Igazuk is van, ez érdekükben és *jogukban* áll. Ezt az első részt igyekeznek a maguk számára a lehető legjobban elkészíteni. A második részt a *tulajdonos osztálynak* adják el, cserébe a *tiszta termék* feléért. A harmadik részt pedig a *termelő osztálynak* adják, cserébe a *visszatérülésük harmadáért*.⁵⁵

Íme tehát Asszonyom, ezen a módon, mégpedig három tételben oszlanak meg a nyersanyagok azok között a fogyasztók között, akik felhasználják azokat a feldolgozást, szállítást és forgalmazást követően. Az első rész *magé* a meddő osztályé. A második a *tulajdonosokhoz* kerül. A harmadik a *termelő osztályhoz*.

⁵⁵ Ezen a ponton Baudeau magyarázata eltér Quesnay táblázataitól.

Eredetileg és *belső* értékét tekintve ez a három rész az évi *termésnek* mindössze *egyötöde* amelyből a *meddő* osztály a feldolgozást követően csak két részt *cserél el*, mégis a *teljes termelés kétötödét* kapja meg.

Tételezzük fel például, Asszonyom, hogy ezek a *kézműves cikkek*, amelyekben a nyersanyag értéke összesen csak *egyötöd része* a teljes *termésnek*, maguk is három egyenlő részre oszlanak. Hogy a *meddő* osztály csak egy részt tart meg magának. A másik két részt eladja, egyiket a tulajdonos osztályának, másikat pedig a termelő osztálynak. Ha most alaposan utánanéz hogyan alakulnak a napi kiadások a különböző osztályokban, azt találja, hogy a leírt mód jellemző a virágzás állapotában.

Tehát ebben a virágzás állapotában mibe kerülne a feldolgozás, szállítás és kereskedés?

A tulajdonos osztály a teljes *nyers*, vagyis feldolgozatlan termés *egyötödét* adja a *meddő* osztálynak.⁵⁶ A *meddő* osztálytól visszakapja feldolgozva és elszállítva ugyanennek a termésnek *tizenötöd* részét.

A *meddő* osztály a még nyers természet adta javakból egy ötödnyi részt *cserél egy tizenötöd* rész feldolgozott termékért.

Ebből következik, hogy a *feldolgozás* vagy a *meddő* osztály által végzett mindennemű *szolgáltatás* a másik két osztálynak *háromszáz százalékába* kerül.

XIII. A meddő osztály előlegeiről

Belátja Asszonyom, hogy a *meddő* és a másik két osztály közötti folyamatos *csere során* ha a *meddő* osztály a teljes termésből *egy tizenötödnyi feldolgozott részt* ad a *tulajdonos* osztálynak miközben *egyötödnyi nyers terményét* cserélte, akkor *előzetesen*, az előző évről tartalékolva birtokában kellett lennie ennek a felhasználásra kész *tizenötöd* résznek.

Hasonlóképpen a *meddő* osztály birtokában van az a megmunkált *tizenötödnyi rész*, amelyet a *termelő* osztálynak kell *eladnia*, sőt még az a megmunkált *tizenötödnyi rész* is, amelyet a *meddő* osztály tagjai *használnak fel a megmunkálás, szállítás és forgalmazás* során.

A *gyakorlatban az előleg* természetes és könnyen megfigyelhető jelenség. Minden kézműves, minden gyártó, minden kereskedő köteles az *eladást* megelőzően készletet tartani.

Minden eladással apad ez a készlet. Viszont minden *beszerzés* és *gyártás* újra feltölti. Ezt a felismerést nem lesz nehéz gondolatmenetébe illesztenie.

⁵⁶ Úgy értendő, hogy a tulajdonos osztály a *meddő* osztály termékeiért a bruttó termék ötödrészenek megfelelő összeget fizet.

XIV. Első táblázat a példaként vett feltevésekkel

Évi előleg, kettő

Teljes újratermelés, öt

Felosztása: Visszatérülés: 1. évi előleg, kettő
2. az eredeti előleg kamata, egy
Összes visszatérülés: három

Tiszta termék: az öt egység teljes termelésből levonjuk a három egység visszatérülést, marad két egység tiszta termék.

Visszatérülés: három.

Tiszta termék: kettő Összesen: a teljes újratermelés értéke öt

Az öt értékű teljes újratermelés elosztása:

A létfenntartási javak értéke négy.

Ebből:

1. Kettő a termelő osztály létének fenntartására
2. Egy a tulajdonos osztály létének fenntartására.
3. Egy meddő osztály létének fenntartására.

A megmunkált nyersanyagok értéke egy, vagyis a teljes termelés egyötöde. Ez három részre oszlik, még pedig:

1. A nyersanyag egyharmadát a meddő osztály megtartja saját használatára.
2. A másik harmadát a tulajdonos osztály vásárolja meg.
3. Az utolsó harmad a termelő osztályé.

Mínthogy minden ilyen rész az egyötöd harmada, a teljes termelésnek egy tizenötöde.

XV. A híres Gazdasági táblázat első sora e fenti feltevés alapján

1	2	3
Termelő osztály	Tulajdonos osztály	Meddő osztály
A gazdálkodás	A gazdálkodás	Meddő előleg,
évi előlege	tiszta terméke	vagy feldolgozott áru-
(két egység)	(két egység)	készlet (egy egység)
kettő	kettő	

Íme Asszonyom, a híres Gazdasági táblázat⁵⁷ első sora. Érzékeli, hogy mennyire fontos alapelvekre és megfigyelésekre épül.

Mielőtt továbbmennénk szeretne jobban megbarátkozni ezzel a képpel, gondolatban egészítse ki a következőkkel: „Az eredeti előleg ötször kettő, vagyis *tíz*, kamata *egy*. A visszatérülés értéke *három*, s ha ezt levonjuk az öt értékű *teljes újratermelésből*, *tiszta terméként* marad kettő”.

Teljes újratermelés	Visszatérülés	Tiszta termék
Öt	Kettő plusz egy vagyis három	Kettő

⁵⁷ Quesnay: *Analyse de la Formule arithmetique du Tableau économique* (A gazdasági táblázat aritmetikai formájának elemzése ([Quesnay])).

Ez az első sor ebben az értelemben a híres táblázat első sorát adja.

A következő fejezetben megmagyarázzuk a táblázat többi sorát is, és segítségükkel azt is, hogyan *következik* a jó, vagy rossz *elosztásból* az állam virágzása, vagy romlása.

IV. Fejezet

A társadalom három osztálya között forgó pénzről

1. Előzetes megfontolások

Mindenekelőtt próbáljunk meg Asszonyom megérteni két egymással összefüggő és egymáshoz kapcsolódó dolgot, amelyet igyekszem minél egyszerűbben és érthetőbben előadni.

Ez a két dolog a következő, az első az országban évente újrászülető természet adta javak elosztásáról és napi fogyasztásáról szól, az Ön számára az imént készített táblázatba foglaltak szerint. A második a vert pénz mozgása a társadalom három osztálya között, amely pénz közreműködésével bonyolódik többnyire az elosztás és fogyasztás jelenleg a civilizált államokban.

Tehát Asszonyom, először is szemügyre vesszük a természet kezéből évente begyűjtött természet adta jószágok sokaságát, vagyis az összes létfenntartási jószágot és nyersanyagot, amelyek lefedik a hazai fogyasztás teljes tömegét. Ez a tömeg mindenkor és mindenütt csökken valahányszor valamely félig-meddig feldolgozott termelvényt az emberek megisznak, megesznek, elégetnek, tönkretesznek, elhasználnak vagy elfogyasztanak bármilyen más formában teszik is azt.

Félreértések elkerülése végett mintegy mellékesen megjegyezzük Asszonyom, hogy a nemzet külfölddel folytatott, külsőnek nevezett kereskedelme semmiféle zavart nem okoz ebben a témában, amit most tárgyalunk.

Ebben a kereskedelemben a nemzet voltaképpen csak elcseréli a területén termelt élelmiszereket vagy iparcikkeket más területek más élelmiszerei vagy iparcikkei ellenében. Ez annyit jelent, hogy a rendelkezésünkre álló fogyasztási javak általános tömegéből bizonyos hazai termékek kikerülnek, hogy külföldi termékek lépjenek helyükbe.

Egy hasonlattal megvilágítva éppen olyan Asszonyom, mintha Ön fizetés közben aprópénzéről nagy címletekre, vagy nagy címletekről aprópénzre váltana.

Ugyan ez történik, amikor a Franciaországban megtermelt bor és búza egy része kikerül a Franciaországban franciák által készített fogyasztási cikkek tömegéből és helyükbe lép a cukor, a kávé és fűszer-félék, azzal a pénzzel fizetve értük, amelyhez a külkereskedelem révén jutunk.

Hasonlóképpen a Franciaországban készült vásznaink, szöveteink, selyemáruink és egyéb ipari árunk egy része kilép a hazai fogyasztás tömegéből, a külkereskedelem pedig fémeket, muszlin anyagot és más hasonló árukat szállít helyettük.

Ebből következik az a számomra igen világosnak és könnyen elfogadhatónak tűnő megállapítás: „minden, amit szokásszerűen *elhasználunk*, vagy naponta *elfogyasztunk*, miután megtermeltük, vagy csere útján megszereztük, adja a *fogyasztási javak teljes tömegét*”. Ez az első dolog, amelyet figyelmesen meg kell vizsgálnunk és sohasem szabad szem elől tévesztenünk.

Most tehát második helyen szemügyre vesszük az államban forgalomban lévő mindenfajta pénzek összegét, mint a termelvények, vagy fogyasztási javak összességére szóló elfogadott váltók, kötelezvények, bemutatásra szóló adóslevelek, vagy a bemutató kívánságára azonnal kifizetendő értékpapírok bizonyos mennyiségét.

Mi sem egyszerűbb vagy természetesebb, mint ez a gondolat.

Ugyanis Asszonyom, mindenki, akinek pénz van a kezében, pénze arányában szabadon, tetszése szerint választhat bármilyen többé-kevésbé megmunkált anyagot, ételt, bútort, ékszert. Pénzét átadva birtokba veheti a választott tárgyat, hogy kedve szerint használja és elfogyassza.

Vagyis, ha beváltja adóslevelét, váltóját fogyasztási javakra, realizálja és átruházza értékpapírját. Ekkor az értékpapír teljesíti azt, amiért elfogadták.

Ezen bevezető gondolatokat követően, lássuk, Asszonyom hogyan történik a természet adta javak napi elosztása és fogyasztása a társadalom három osztály között a vert pénz forgása révén.

2. A pénzt először a termelő osztály osztja el

Kétségtelen, hogy a fogyasztási cikkek sokaságának első birtokosa bocsáthat ki erre a *tömegre* bemutatóra szóló értékpapírokat; azonnal és bármikor beváltható adósleveleket, fizetési meghagyásokat, váltókat.

Mínthogy az élelmiszerek és nyersanyagok a *termelő osztály előlegének* és munkájának gyümölcsei, ez az osztály tulajdonolja azokat. A termelő osztályra kell tehát úgy tekintenünk, hogy ez az osztály a teljes forgalomban lévő pénz, a nemzet tényleges pénzállományának első elosztója.

És valóban Asszonyom, a gazdálkodók szükségképpen kétféle *kiadást* teljesítenek: az egyik megelőzi és előkészíti az újratemelést, az évi vagy az *eredeti előlegek* között foglal helyet, ilyen például szerszámok és egyéb feldolgozott áruk vásárlása üzemi felhasznál vagy személyes élvezeteik céljából. A másik fajta kiadás a *tiszta termékhez* kapcsolódik. Ez pedig a

járandóságok megfizetése, akár az egyes földtulajdonosoknak haszonbér címén, akár pedig az uralkodónak adó címén.

Amint látja tehát, a *termelő osztály* a teljes *tiszta terméket* pénzben *tulajdonosok* osztályának osztja, és meddő osztálynak pedig saját évi visszatérüléséből körülbelül *egyharmadra becsülhető* részt, mivel a mezőgazdaságban kevesebb feldolgozott árut használnak az egyszerű élelmiszerekhez és nyersanyaghoz képest.

Tételezze fel, hogy valamely államban a teljes újratermelés⁵⁸ értéke 3 milliárd.⁵⁹ Tételezze fel, hogy ez az újratermelés megoszlik egyrészt egy milliárd 500 millió visszatérülésre (tudniillik egymilliárd évi előlegre, és az 5 milliárdra becsült eredeti előleg tíz százalékkal számolt kamatára, 500 millióra.) Másrészt egy milliárd 500 millió *tiszta termékre* vagy jövedelemre.

Az *elosztás* első aktusaként a gazdálkodó osztály két kifizetést teljesít. Először 500 millióért, visszatérülése egyharmadáért a meddő osztályban vásárol többé-kevésbé megmunkált árukat. Másodszor egy milliárd 500 millió jövedelmet fizet a tulajdonosok osztályának.

Látja Asszonyom, a nemzet pénzkészletéből két milliárd máris mozgásban van, vagyis pénz *forog* a három osztály között.

Ez azt jelenti, hogy (követve a vert pénzről vallott felfogásunkat) két milliárd értékű kötelezvény, váltó és adóslevél létezik, amely tetszés szerint a *teljes termelésre*, vagyis a fogyasztási javak egész tömegére szól. Ezeket az értékpapírokat többé-kevésbé megmunkált árukkal, fogyasztási javakkal kell kifizetni és beváltani. A termelő osztály teljesítette a két kifizetést. Ez az első szakasz.

3. A tulajdonos osztály által mozgásba hozott pénzforgalom

Vizsgáljuk meg most a pénz további *forgását*. A *tulajdonos osztály élvezeteit szolgáló dolgok kétfélek*: 1. élelmiszerek vagy létfenntartási javak: búza, bor, hal, takarmány stb.; 2. feldolgozott áruk, vagyis lakás, bútorok, ékszerek, ruházat, háztartási eszközök, stb. Ez az osztály éppúgy teljesen elkölti pénzét, mint az előbb említett osztály és fizet a másik két osztályban.

Amikor a tulajdonos osztály *létfenntartási javakat* vásárol közvetlenül a gazdálkodóktól, *visszaadja* annak a pénznek egy részét, amelyet ettől az osztálytól *tiszta termék* vagy jövedelem címén kapott. Az egyes tulajdonosok, a klérus, az uralkodó vagy különböző fizetett alkalmazottaik körülbelül jövedelmük fele részét költik el élelmiszerekre. Ez a második szakasz.

⁵⁸ A teljes újratermelés az újratermelés bruttó értéken, tehát a gazdálkodók visszatérülésének és a tiszta termék összege.

⁵⁹ A következőkben számadataiban eltér az interneten elérhető és E.Daire által közölt szöveg. Pontosabban Daire Baudeau Harmadik táblázatához fűzött magyarázó szöveget közli. Az interneten elérhető kiadásban viszont a második és harmadik táblázathoz fűzött adatok is, olykor keveredve, szerepelnek. Magam a Daire kiadásában olvasható változatot követtem e tekintetben.

Úgy számolhatunk tehát, hogy a *tiszta termék* vagy jövedelem felére tehető pénz *nem tesz egy teljes körforgást* a társadalomban. *Nem teljes körű* forgásnak nevezem azt a pénzmozgást, amely nem halad végig rendre mindhárom osztályban, hanem csak kettő között mozog.

A *tulajdonosok* pénzjövedelméből a termelő osztályhoz közvetlenül visszakerülő rész *tökéletlen* forgást végez. Példákban 750 millió közvetlenül visszajut az eredeti forráshoz az év során, vagyis, vizsgálatunk szemszögéből nézve, a nemzet kiadásaiból 750 millió értékű fogyasztási alapra címzett fizetési megbízást közvetlenül azok váltanak be, akik kapták.

4. A tulajdonos osztály által mozgatott második pénzforgalom

A jövedelem másik felét azonban a tulajdonosok a *meddő* osztályban költik el. Ez a pénz a valóságban *tökéletes* körforgást végez, mert, mint nyomban látni fogja, mielőtt visszatérne forrásához végighalad a társadalom mindhárom osztályában.

Ugyanis, amikor az egyes tulajdonosok vagy az olyan nagy társtulajdonosok, mint az uralkodó és a tizedre jogosult papság *jövedelmük* felét a *meddő* osztályban költik el egy adott évben akkor a *fogyasztási javak* összességére szóló fizetési megbízásaikat vagy váltóikat váltják be, pénzükért többé-kevésbé megmunkált árukat kapnak, amelyeket hasznosítanak, vagy elfogyasztanak. Ez a harmadik szakasz.

5. A meddő osztály által mozgatott harmadik pénzforgalom

A *jövedelem* fele része tehát a meddő osztályhoz áramlik, és külön *pénzkészletének* második tételét alkotja. Ugyanis amint látta fentebb Asszonyom, ez a meddő osztály visszakapta már a gazdálkodóktól évi visszatérülése egyharmadát. Példánkban tehát a meddő osztálynak minden évben egy milliárd 250 milliót kell kapnia, mégpedig: 1. a termelő osztálytól visszatérülésének egyharmadát, vagyis 500 milliót; 2. a tulajdonos osztálytól jövedelmének felét, vagyis 750 milliót: összesen 1250 milliót.⁶⁰ Ez a negyedik szakasz.

De még azt is látjuk, hogy ennek a bevételnek az első tétele *nem végez teljes körforgást*, ugyanis a *meddő* osztály, a *termelő* osztálytól kapott 500 milliót, nem a földállomány tulajdonosainak, hanem a termelő osztálynak küldi vissza.

6. A meddő osztály által mozgatott teljes körű forgalom elemzése

Amikor a meddő osztálytól a termelő osztályhoz visszakerülő jövedelmet akarjuk elemezni, azt találjuk majd, hogy azoknak a kiadásai, akik a nyersanyagot feldolgozzák és forgalmazzák nagyvonalakban két csoportra redukálhatók. Mégpedig 1. élelmiszerek vagy létfenntartási cikkek vásárlására, 2. megmunkálás vagy feldolgozás céljából nyersanyagok vásárlására. Akár

⁶⁰ E. Daire-féle kiadásban olvasható ez a számpélda, az internetes kiadás nem tartalmazza.

egyik vagy másik tételt is vesszük, a végső elemzésben a meddő osztály kiadását összesítve kell nézni.

Amikor a kereskedők és a munkások egymástól vásárolnak vagy egymással cserélnek osztályon belüli mozgások történnek, ezeket nem kell a számításba bevonnunk, s nyilvánvalóan arányban állnak azzal a bevétellel, amelyre a meddő osztály a gazdálkodók és a tulajdonosok vásárlásai révén tesz szert.

A meddő osztály tehát minden évben teljes egészében *elkőti* bevételét, mégpedig felerészben *létfenntartási javakra*, felerészben *nyersanyagokra*, vagyis példánkban 625 milliót *létfenntartási javakra* és 625 milliót pedig *nyersanyagokra*. Mivel rendszeresen ad el többé-kevésbé megmunkált árukat a termelő osztálynak vagy a tulajdonos osztálynak, folyamatosan kell *vásárolnia* a nyersanyagokat. Egyébként csak a megélhetéséért dolgozna és munkálkodna. Ez az ötödik szakasz.

7. Egy fontos különbséget kell észrevenni

Látjuk tehát, hogy a pénz *forgalma* három alcsoportra bontható, közülük kettő *nem teljes körforgást teljesít*, nevezetesen: 1. az a pénzmennyiség, amellyel a gazdálkodók a meddő osztálynak fizetnek az iparcikkekért, s amely értékét tekintve visszatérülésük harmada, 2. az a pénzmennyiség, amellyel a gazdálkodók jövedelmet fizettek a tulajdonosoknak és a tulajdonosoktól nyomban visszatért hozzájuk. E második összeg a tiszta termék felével egyenlő. 3. E jövedelem másik fele végez egyedül *tökéletes körforgást*, mert a gazdálkodókhoz, akik a tulajdonosoknak adták, csak a meddő osztály kiadása révén jut, amely osztály a tulajdonosoktól kapta, és élelmiszerek valamint nyersanyagok vásárlásra fordítja.

Példánkban tehát, a teljes termelés értéke 3 milliárd, a visszatérülés pedig 1 milliárd 500 millió, a tiszta termék értéke szintén 1 milliárd 500 millió, összesen 2 milliárdnyi pénz van forgalomban.⁶¹

Nevezetesen, először 500 millió, az eredeti előlegek kamatának megfelelő összeg, amely összegért a termelő osztály megmunkált árukat vásárol a meddő osztálytól. Másodszor 1500 millió a tiszta termék vagy jövedelem, amelyet ugyanez a termelő osztály ad a tulajdonosoknak, az uralkodónak és a tizedszedésre jogosult papságnak.

A termelő osztály által ily módon kiadott kétmilliárd a következőképpen tér vissza hozzá: 1. a tulajdonos osztálytól 750 millió, a tiszta termék vagy jövedelem fele; 2. 1250 millió a meddő osztály részéről, mégpedig 625 millió az élelmiszer és 625 millió nyersanyag vásárlásából. Összesen: 2 milliárd.

⁶¹ A számpélda E. Daire-féle kiadásban található, az interneten közzétett műből hiányzik.

A meddő osztály, amely 1250 milliót költ el a termelő osztályban, illetve ennyit térít vissza pénzben neki, ehhez az összeghez a következőképpen jut: 500 milliót a termelő osztálytól kap, 750 milliót pedig a tulajdonos osztálytól.

Így tehát a három osztály között mozgó 2 milliárdból 1. 500 millió (a visszatérülés egyharmada) nem végez teljes körforgást, a termelő osztálytól a meddő osztályhoz kerül, és a meddő osztály⁶² közvetlenül visszaadja a termelő osztálynak; 2. 750 millió (a jövedelem fele) nem teljes körforgást végez a termelő osztályból a tulajdonos osztályba és a tulajdonos osztálytól közvetlenül vissza a termelő osztályba 3. végül 750 millió (a jövedelem másik fele) halad egyedül teljesen körbe, mert a tulajdonos osztálytól megmunkált, vagy foglalmazott anyagokat vásárlása révén a meddő osztályba kerül és a meddő osztálytól jut vissza a termelő osztályhoz.

Általában tehát (legyen szabad Asszonyom még egyszer megismételnem, hogy jól rögzüljön emlékezetébe) a társadalom három osztálya között *forgó* teljes összeg a visszatérülés harmadrészből és az egész tiszta termékből tevődik össze. A visszatérülés harmada és a tiszta termék fele *nem teljes körforgást* teljesít: csak a jövedelem másik fele *forog* a társadalom mindhárom osztályában.

8. A pénzforgalom az évente újrászülető termelvények napi elosztásával és fogyasztásával együtt

Miután részletesen megnéztük a pénz mozgását, meg kell vizsgálnunk tárgyunk másik oldalát, vagyis a természet adta javak *fogyasztását*.

Természetes állapotukban és a betakarítás pillanatában a termelvények teljes tömege a termelő osztály birtokában van. Idézzük fel most útját. Először is a *visszatérülés* egy bizonyos hányada nem kerül forgalomba, a gazdálkodóknál marad saját, munkásaik fogyasztására és állataik ellátására. Láttuk, hogy a rend, a fenntartás és megőrzés állapotában ez a rész a *visszatérülés* kétharmada, mivel a földművelő osztály, amelynek minden évben el kell vennie a termelvények teljes tömegéből *visszatérülése* egészét, ennek csak egyharmadát költi el évente a meddő osztályban.

A *visszatérülés* kétharmadnyi tömegére nem kell kibocsátani váltót, megbízást, vagy adóslevelet, mert ez a gazdánál marad, maga fogyasztja el. Ez az első kiváltságos rész, amelytől nagymértékben függ, mint láttuk, a következő évi munka és újratermelés. Mivel a haszonállatok és a mezőgazdasági munkások életben tartását s ezáltal munkavégzésüket ellátásuk biztosítja. Ez teszi ki a fogyasztható termelvényekből az első részt.

A természet adta javakból egy második rész a meddő osztályhoz kerül, amikor is az osztály előzetesen a *visszatérülés* egyharmadának tulajdonosa lesz. Tulajdonost mondtam, mivel pénz formájában érvényes értékpapírt kapott a gazdálkodóktól a visszatérülések utolsó

⁶² Az *Explication* internetes kiadásában hibásan tulajdonos osztály szerepel.

harmadának erejéig. Ezzel az értékpapírral fizetett a *termelő osztály* a számára szükséges megmunkált árukért. Ez a fogyasztható termelvényekből a második rész.

Ami a gazdálkodó *visszatérülését* képező értéken felül marad, a hasonlóképpen két különböző részre oszló termelvényeken felül, az a *szabadon felhasználható termék*, ára a *tiszta termék*, vagyis a *jövedelem*. (Szabadon felhasználhatónak azért nevezzük itt, mert nincs szükségképpen a gazdálkodás *eredeti* vagy *évi* előlegéhez rendelve.) E termékek felét a tulajdonosok közvetlenül megvásárolják a termelő osztálytól, vagy ami ugyanezt jelenti, s elég gyakran megtörténik, a jövedelmet élelmiszerekben s nem pénzben számolják és fizetik meg. Ez a fogyasztható termékekből egy harmadik rész.

A negyedik rész megint a meddő osztályhoz kerül. Láttuk, hogy a tulajdonosok osztálya, ide értve az uralkodót és a tizedszedő egyházat, a tiszta terméknek körülbelül felét költi többé-kevésbé megmunkált és forgalmazott iparcikkekre, vagyis apránként a meddő osztálynak ad pénzbeli jövedelméből körülbelül 750 milliót. Példánkban ez a termelvények negyedik és utolsó része.

De figyelje meg Asszonyom, hogy a tulajdonos osztály nem kap nyers terményt vagy nyersanyagot 750 millió értékben, amennyiért azokat a *gazdálkodó* eladja. Másképpen ugyanis fel kellene tételeznünk, hogy a feldolgozást végző munkások és a forgalmazók semmit sem keresnek, még pusztá megélhetésükre sem.

A *tulajdonosok* a meddő osztálytól tehát csak egy részét kapják meg annak a nyersanyagnak amelyet ez a meddő osztály vásárolt. A megmunkálás, a szállítás és a kereskedés nyeli el a többit. Vagyis a *meddő osztályon* belül tartják amivel kevesebb és a kézművesek és gyártók használják fel. Ez képezi *nyereségüket*. A *feldolgozást* követően megtörténhet, hogy a meddő osztály tagjai tízszer, sőt százszor annyit fogyaszthatnak a természet adta javakból megmunkálva, mint az általuk feldolgozott nyersanyag értéke, például egy szép darab csipke esetében. Ugyanez érvényes abban az esetben is, amikor meddő osztály elad a termelő osztálynak a *visszatérülés* egyharmadának erejéig, ami példánkban 500 milliót tesz ki.

A meddő osztály tehát szinte teljes *elfogyasztja* a természet adta javak felét, amely a *tiszta terméket*, vagyis a *jövedelmet* képezi, és a *visszatérülés* harmadát. Ebből csak azoknak a nyersanyagoknak az eredeti árát kell levonni, amelyekből a többé-kevésbé feldolgozott és megmunkált áruk készülnek, annak a mennyiségnek a mértékig, amennyit a tulajdonos osztály és a termelő osztály kap az ilyen iparcikkekből.

Összefoglalva, a természet adta javakat a felhasználás szempontjából, mint tudja Asszonyom, két csoportba kell sorolni, az egyiket *élelmiszereknek*, a másikat pedig *nyersanyagoknak* nevezzük. Az *élelmiszerek* három részre oszlanak. Az első, értékére nézve a teljes *évi előleg*, vagy a *visszatérülés* kétharmada, a termelő osztálynál marad. A második, értékére nézve a *jövedelem* fele, a termelő osztálytól a tulajdonosokhoz kerül, akik elfogyasztják és fizetnek

érte az eladóknak, anélkül, hogy ez az összeg hozzájuk visszakerülne. A harmadik rész, amely értékét nézve a *visszatérülés* hatoda és a jövedelem negyede⁶³, a *meddő* osztály tagjaihoz kerül.

A természet adta javak másik csoportját, amelyet *nyersanyagoknak* nevezünk, a meddő osztály többé-kevésbé megmunkálja, ez a rész a megmunkálás és forgalmazás után három részre oszlik: az első a meddő osztálynál marad, amely saját maga *használja fel*: a második a tulajdonosokhoz kerül, akik a jövedelmük felével fizetnek érte: a harmadik rész visszajut a gazdálkodókhoz, akik a *visszatérülés* egyharmadával fizetik meg.

Mindebből vonja le azt a következtetést Asszonyom, hogy a valóságban minden arra a vezethető vissza, hogy bárkinek, saját maga, vagy képviselői vagy tetszése szerinti megbízottai révén, jogában áll, hogy többet-kevesebbet *fogyasszon* azokból mindennapi javakból, amelyekkel a természet évente ellátja.

Példánkban a természet adta javak évente betakarított tömege 3 milliárdot ér. Ez 2 milliárd 375 millió élelmiszerre és 625 millió értékű nyersanyagra oszlik meg.⁶⁴

Az *élelmiszerek* három részre oszthatók. Mégpedig: 1. 1 milliárd a földművelő osztály számára: (beleértve a vető magvakat és az állatok takarmányát); 2. 750 millió a tulajdonos osztálynak; 3. 625 millió a meddő osztálynak: összegében 2 milliárd 175 millió⁶⁵ Példánk szerint a nyersanyagok értéke 625 millió.

Mármost a *nyersanyagokból* a megmunkálás során egy részt maguk a meddő osztály tagjai dolgoznak fel vagy használnak fel. A második részt eladják a tulajdonos osztálynak. A harmadikat pedig hasonlóképpen eladják a gazdálkodóknak.

Jegyezze jól meg, kérem, lehetetlen nem érzékelni, mennyire pontos és szükségszerű az évente betakarított természet adta javak eme első két felosztása: először élelmiszerekre és nyersanyagokra, majd további felosztásuk három részre a három osztály fogyasztásában.

8. Összefoglalás

A gazdálkodók azokból a termelvényekből, amelyeket kiadásaik révén és munkájukkal létrehoztak, egy részt közvetlenül elfogyasztanak *létfenntartási javak* formájában, mégpedig mindennemű *pénzforgalom* közbejötté nélkül. Egy másik részét a tulajdonosok, a papság és az állami alkalmazottak fogyasztanak el belőle jövedelem, tized vagy adó címén, miután a gazdálkodóktól megkapták természetben, vagy ami ugyanazt jelenti, *pénzben* kifejezett címet vagy *jogot* kaptak arra, hogy elfogyasszák. A munkások, vagy a kereskedők, azoknak a megbízásoknak vagy váltóknak alapján szintén igényt tarthatnak e létfenntartási javakra,

⁶³ A jövedelem negyedével számolva 375 millió. $500-375=125$, $500+125=625$. $3000\text{ millió}-625\text{ millió}=2375\text{ millió}$.

⁶⁴ A számpélda Daire közlésében.

⁶⁵ Helyesen: két milliárd 375 millió

amelyet vert pénz formájában kaptak munkáik vagy árucikkeik ellenértékéért akár a gazdálkodóktól, akár a tulajdonosoktól.

Ugyanez vonatkozik a feldolgozott és forgalmazott nyersanyagokra. A meddő osztály tagjai a termelő osztálytól szerzik be, azon a pénzen, amelyhez korábban árucikkeik eladásával jutottak és amely eredetileg a gazdálkodóktól, vagy termelőktől származott. Amikor a munkások és gyártók megvásárolták nyersanyagokat feldolgozásuk folyamán létfenntartási javakat és más árukat fogyasztanak. Midőn a megmunkálással elkészültek, ismét eladják a *földtulajdonosoknak* vagy a gazdálkodóknak. Ennek során pénzben visszakapják: 1. az összes nyersanyag árát; 2. a megmunkálás során elfogyasztott mindennemű létfenntartási javak árát.

9. A Gazdasági táblázat alapelemei

Minthogy a Gazdasági táblázatban a pénznek, vagyis a nemzet pénzkészletének a társadalom három osztálya közötti *forgalmát* kell lefestenünk, látni fogja Asszonyom, hogy ez a formula igen egyszerű, és hogy felépítéséhez mindössze két alapelemre van szükség.

Az első elem a hazai mezőgazdaság *évi előlegeinek* összege. A második ezeknek az *évi előlegeknek* és a *tiszta terméknek* az aránya.

Először is az évi előlegek összege megszabja önnek az *eredeti előlegek* összegét is, mivel becslésünk szerint az utóbbiak értéke ötszöröse az évi és napi előlegeknek.

Másodszor, a kétféle előleg ismeretéből Ön már ismeri a gazdálkodó teljes *visszatérülését* is. Mivel tudja, hogy a tényleges évi kiadások rendszerint a visszatérülésnek csak kétharmad részét teszik ki. A harmadik harmad az eredeti előlegek tíz százalékos kamata.

Például, ha az évi előleg kétezer, akkor az összes visszatérülés háromezer, mivel az eredeti előleg ötször két millió, vagyis tízezer, aminek tíz százalékos kamata ezer.

Harmadszor, ha egyszer adva van az *évi előleg* és a *tiszta termék* aránya, mint *második alapelem*, akkor igen egyszerű számítással megkapja az évi *teljes termelést*.

Például, ha *száz évi előlegre* százötven *tiszta termék* jut, akkor kétezer *évi előleg* esetén háromezernyi *tiszta termékünk* lesz. Tehát e háromezernyi tiszta terméket hozzátéve a háromezer visszatérüléshez, teljes újratermelésünk hatezernyi lesz.

De Asszonyom, míg az egyes földtulajdonosok százakban és ezekben számolják gazdaságuk évi és eredeti előlegét, a nagy államokban, mint az imént látta, milliókban és milliárdokban számolnak. Annál a teljesen természetes oknál fogva, hogy a nagy birodalmakról szólva, gazdaságok sokaságának összeadott, és halmozott eredményeit elemezzük.

Ebből a szempontból nézve kétmilliárd *évi előleg* semmivel sem meglehetősen nagy szám, ha egy nagy birodalomról van szó, mint egy kis bérlet esetében kétezer frank.

Ebből a kétmilliárd évi előlegből összesen hárommilliárd visszatérülés adódik a tízmilliárd eredeti előleg miatt, amelyre tíz százalékos kamatot kell számolnunk.

És ha csak annyit tételez fel, hogy a tiszta termék egyenlő az évi előleggel, tehát hogy pontosan száz százaléka, máris ötmilliárd teljes évi újratermelésről kell beszélnünk ebben a birodalomban.

Ha egyszer elsajátította ezeket az előzetes tudnivalókat, nyomban igen világossá válnak a gazdasági táblázatok.

10. A Gazdasági táblázat általános alakja

Látja Asszonyom, mi a fortély a egésznek: írjon fel három oszlopot, egyiket középen, ezt nevezze *tulajdonos osztálynak*, sohasem feledve, hogy ez az elnevezés az uralkodót és az összes földtulajdonost is magában foglalja; hogy a tanító, védelmező és kormányzó hatalom uralkodói előlege és a családapáknak magánörökségükbe fektetett birtok előlegei jelentik azt a jogcímet, amelynek alapján ez az osztály törvényesen tart igényt a *tiszta jövedelemre*.

A jobboldalra helyezzen egy oszlopot és nevezze el termelő osztálynak. A baloldalra pedig egy másikat, melyet nevezzen el meddő osztálynak. Ilyen formán:

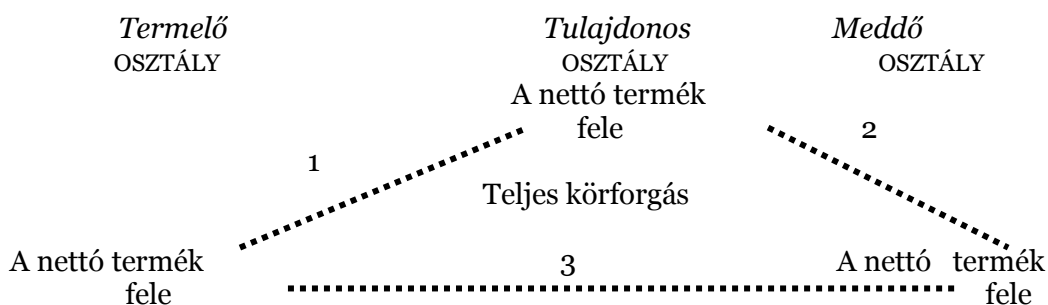
<i>Termelő osztály</i>	<i>Tulajdonos</i>	<i>Meddő</i>
OSZTÁLY	OSZTÁLY	OSZTÁLY

Most kezdje a teljes körforgás ecsetelésével. Az imént látta, hogy ez körülbelül a jövedelem felére vonatkozik.

Úgy kell elképzelnie, hogy a pénzben értékelt jövedelem fele része, elindul a jobboldali oszloptól⁶⁶, a termelő osztálytól és megérkezik a középső oszlophoz, a tulajdonos osztályhoz. Amikor megérkezett, újból útra kel, hogy a meddő osztályhoz jusson, amely a baloldalon foglal helyet. De nem marad itt, hanem harmadszor is útra kel, hogy visszatérjen a termelő osztályhoz.

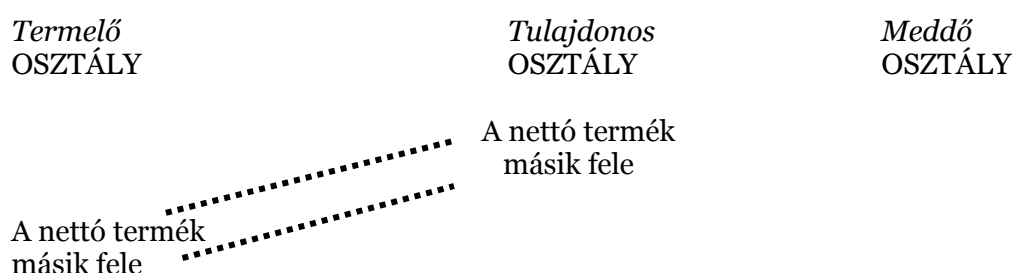
⁶⁶ Természetesen az olvasó szemszögéből a baloldali oszlopról van szó. Valószínű, hogy a nyomtatás során cserélődtek fel az oszlopok.

Ha ezt az utazást egyszerű pontozott vonalakkal ábrázolja, látni fogja, hogy az alábbi háromszöget alkotják:

Ez a táblázat első része, Asszonyom, leírja a tiszta termék körülbelül fele részének teljes körforgást.

Másodikként vegyük e tiszta termék másik felét, amely *tökéletlen forgást* végez. Először csak egyetlen egyszerű vonalra lesz szükségünk, amely a termelő osztály oszlopától indul ki és a középső oszlophoz, a tulajdonos osztályhoz vezet. Azután nyomban rajzolunk egy második egyszerű vonalat, amely visszafelé teszi meg ugyanezt az utat; vagyis visszatér a középső oszloptól a termelő osztály oszlopához, ilyen formán:

Végül, befejezőként a táblázat harmadik részében nincs szükségünk másra, mint a tökéletlen körforgás második formájára. Ön tudja, hogy ez a *visszatérülésnek* körülbelül *harmadát* érinti.

De a tulajdonos osztály ebben nem vesz részt, ez a hányad csak a termelő és a meddő osztály közötti kereskedés tárgya. Ennek lefestéséhez először egy egyszerű vonalra van szükségünk, amely a termelő osztály oszlopától indul ki, és nyomban utána egy másik egyszerű vonalra, amely visszafelé ugyanezt az utat teszi meg, ilyenformán:

Ez a három igen egyszerű kis ábra alkotja majd az egész táblázatot, és azzal hízelgek magamnak, hogy most már könnyen megérti minden fortélyát: íme tehát a teljes táblázat:

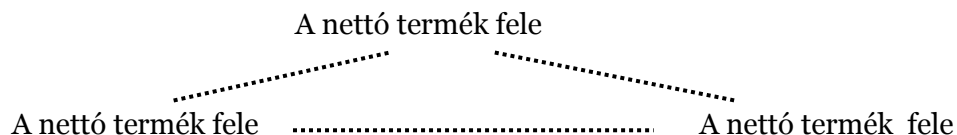
Első általános formula

Termelő
OSZTÁLY

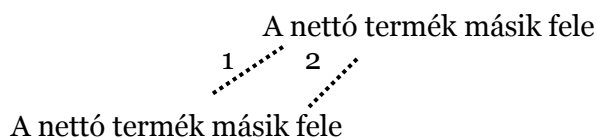
Tulajdonos
OSZTÁLY

Steril
OSZTÁLY

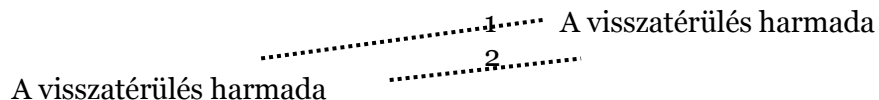
Teljes körforgás

Első tökéletlen körforgás

Második tökéletlen körforgás

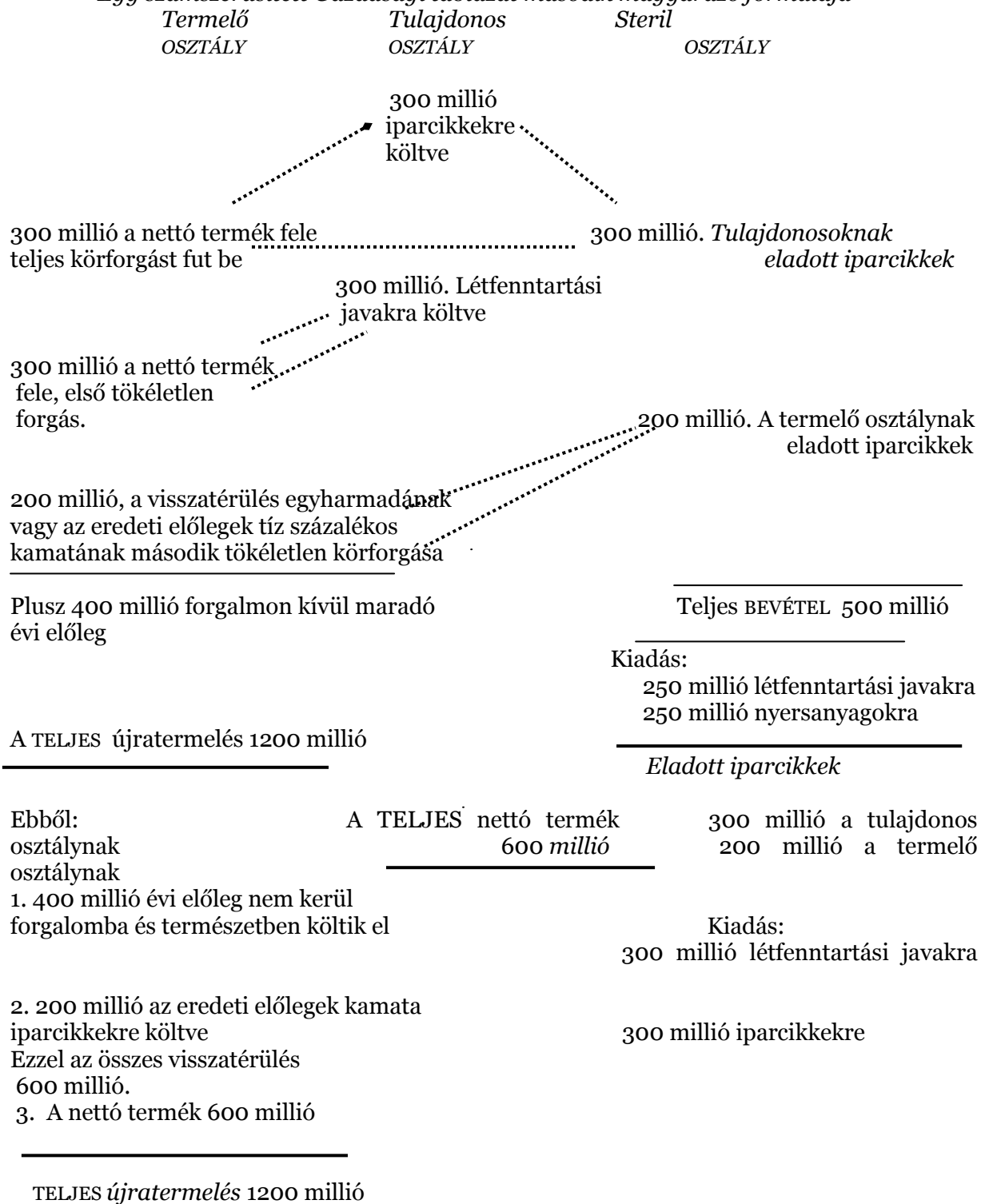
Adja hozzá a visszatérülések
másik kétharmadát.

Az évi újratermelés
avagy a *termelő osztály*
bevételének és kiadásának
ÖSSZEGE

A nettó termék
osztály
avagy a *tulajdonos osztály*
bevételének és kiadásának
ÖSSZEGE

ÖSSZEG. A meddő
bevétele és kiadása

Egy számszerűsített Gazdasági táblázat második magyarázó formulája

Harmadik, egyszerű, jellegzetes alak

<i>Termelő</i> OSZTÁLY	<i>Tulajdonos</i> OSZTÁLY	<i>Steril</i> OSZTÁLY
750 millió	750 millió	750 millió
750 millió	750 millió	500 millió
500 millió		
<u>1000 millió,</u>	<u>ÖSSZESEN. 1500</u>	<u>ÖSSZESEN 1250 millió</u>
	<u>millió. NETTÓ TERMÉK</u>	
Teljes újratermelés 3 milliárd.	Létfenntartási javak 750 millió Iparcikkék 750 millió.	Létfenntartási javak 625 millió <i>Nyersanyagok</i> 625 millió
Ebből:		Eladott termékek, A termelő osztálynak, 500 millió. A tulajdonos osztálynak, 750 millió
Évi előleg egy milliárd Eredeti előlegek kamata 500 millió Tehát az összes <i>visszatérülés</i> 1500 millió Nettó termék 1500 millió		

Kérem Asszonyom, figyelje meg, hogy a könnyebb megértést elősegítendő választottam el a táblázatban a sorokat, és formáltam belőlük három különálló, egymástól elválasztott ábrát: ezáltal jobban megvilágíthatunk néhány, az egyszerűbb szerkezetű első alakkal kapcsolatban felvetődött problémát.

A Gazdasági táblázat feltalálója ezekre az ellenvetésekre világos és pontos magyarázatokkal figyelmeztetett. De a kritika nem óhajtotta a magyarázatokat magára a formulára vonatkoztatni, ezért hasonló viták elkerülése végett bátorkodtam elszakítani a három ábrát egymástól a tiszteletreméltó Mester véleménye és tanácsa alapján, akinek lángelméje alkotta meg e táblázat nagyszerű gondolatát, amely elénk tárja a par excellence *tudomány* eredményét, és örökkévalóvá teszi e tudományt Európánkban, felfedezőjének örök dicsőségére és az emberiség boldogságára.